

Prop.
1986/87: 6

Regeringens proposition

1986/87: 6

om förverkande m. m.

Regeringen föreslår riksdagen att anta de förslag som har tagits upp i bifogade utdrag ur regeringsprotokollet den 26 juni 1986.

På regeringens vägnar

Ingvar Carlsson

Sten Wickbom

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen föreslås vissa ändringar på det straffrättsliga området som i huvudsak rör reglerna om förverkande av egendom. Ändringarna syftar bl. a. till att utvidga möjligheterna enligt brottsbalken att förklara utbyte av brott förverkat. Förslaget innebär också att möjligheterna att ta egendom i förvar enligt den s. k. stöldgodslagen utvidgas. Vidare ges åklagären större möjligheter än i dag att själv besluta om förverkande av egendom som tagits i beslag.

I propositionen föreslås även ändringar i den s. k. automatspelslagen som innebär att spelautomater och annan egendom kan förklaras förverkade. Genom en ändring i lotterilagen ökas möjligheterna till förverkande enligt den lagen. Slutligen föreslås att deltagaransvaret vid dobbleri avskaffas.

De nya bestämmelserna föreslås med ett undantag träda i kraft den 1 januari 1987.

Lagförslagen i denna proposition har granskats av lagrådet. Propositionen innehåller därför tre huvuddelar: lagrådsremissen (s. 10), lagrådets yttrande (s. 45) och regeringens beslut om proposition (s. 46).

Lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs att 16 kap. 14 § samt 36 kap. 1, 4, 7, 16 och 17 §§ brottsbalken skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

16 kap.

14 §¹

Anordnar någon olovligen för allmänheten spel eller liknande verksamhet, vars utgång helt eller till väsentlig del beror på slumpen, och framstår verksamheten med hänsyn till sin art, insatsernas ekonomiska värde och övriga omständigheter som äventyrlig eller ägnad att tillföra anordnaren en betydande ekonomisk vinning, dömes för ~~d o b b l e r i~~ till böter eller fängelse i högst två år. Detsamma gäller den som tillåter en sådan verksamhet i en lägenhet eller ett annat utrymme som han upplåtit åt allmänheten.

Deltager någon i spel eller liknande verksamhet som, med hänsyn till förhållanden som avses i första stycket, framstår som äventyrlig och som är olovlig samt har anordnats för allmänheten eller eljest äger rum i en lägenhet eller ett annat utrymme vartill allmänheten har tillträde, dömes för ~~dobblers~~ till böter.

36 kap.²

1 §

Utbyte av brott enligt denna balk *som ej motsvaras av skada för enskild* skall förklaras förverkat, om det *ej* är uppenbart *obilligt*. Detsamma gäller *förlag för brott eller dess värde, om förlaget mottagits och mottagandet utgör brott enligt denna balk.*

Utbyte av brott enligt denna balk skall förklaras förverkat, om det *inte* är uppenbart *oskäligt*. Detsamma gäller *vad någon har tagit emot som ersättning för kostnader i samband med ett brott, om mottagandet utgör brott enligt denna balk; i stället för det mottagna får dess värde förklaras förverkat.*

Vid bedömningen av om det är uppenbart oskäligt att förklara utbyte förverkat enligt första stycket skall bland andra omständigheter beaktas om det finns anledning att anta att skadeståndsskyldighet i anledning av brottet kommer att åläggas eller annars bli fullgjord.

¹ Senaste lydelse 1982: 1061.

² Kapitlet omtryckt 1986: 118.

4 §

Har det till följd av ett brott som är begånget i utövningen av näringsverksamhet uppkommit ekonomiska fördelar för näringsidkaren, skall värdet därav förklaras förverkat även när det inte följer av 1 eller 2 § eller annars är särskilt föreskrivet.

Vad som har sagts i första stycket gäller ej, om förverkande är *obilligt*. Vid bedömningen av om så är förhållandet skall bland andra omständigheter beaktas om det finns anledning att anta att annan betalningsskyldighet som svarar mot de ekonomiska fördelarna av brottet kommer att åläggas näringsidkaren eller annars fullgöras av denne.

Vad som har sagts i första stycket gäller ej, om förverkande är *oskäligt*. Vid bedömningen av om så är förhållandet skall bland andra omständigheter beaktas om det finns anledning att anta att annan betalningsskyldighet som svarar mot de ekonomiska fördelarna av brottet kommer att åläggas näringsidkaren eller annars fullgöras av denne.

Kan bevisning om vad som skall förklaras förverkat inte alls eller endast med svårighet föras, får värdet uppskattas till ett belopp som är skäligt med hänsyn till omständigheterna.

7 §

För brott som har begåtts i utövningen av näringsverksamhet skall, på yrkande av allmän åklagare, näringsidkaren åläggas företagsbot, om

1. brottsligheten har inneburit ett grovt åsidosättande av de särskilda skyldigheter som är förenade med verksamheten eller annars är av allvarligt slag och

2. näringsidkaren inte har gjort vad som skäligen kunnat krävas för att förebygga brottsligheten.

Första stycket gäller inte, om brottsligheten varit riktad mot näringsidkaren eller om det annars skulle vara uppenbart *obilligt* att ålägga företagsbot.

Första stycket gäller inte, om brottsligheten varit riktad mot näringsidkaren eller om det annars skulle vara uppenbart *oskäligt* att ålägga företagsbot.

16 §

Är i lag eller författning föreskrivet att förklaring skall meddelas om förverkande eller annan sådan särskild rättsverkan av brott, må detta likväl underlåtas, om denna rättsverkan är uppenbart *obillig*.

Är i lag eller författning föreskrivet att förklaring skall meddelas om förverkande eller annan sådan särskild rättsverkan av brott, må detta likväl underlåtas, om denna rättsverkan är uppenbart *oskälig*.

¹ Med nuvarande lydelse avses lydelsen enligt SFS 1986: 118.

17 §

Förverkad egendom och företagsbot tillfaller staten, om ej annat är föreskrivet.

Har enligt 1 § utbyte som svarar mot skada för enskild förklarats förverkat hos någon, svarar staten i dennes ställe för ersättning åt den skadelidande intill värdet av vad som har tillfallit staten på grund av beslutet om förverkande. Vid verkställighet av detta beslut har den hos vilken förverkandet skett rätt att räkna av vad han visar sig ha utgett som ersättning till den skadelidande.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1987. I fråga om brott som har begåtts före ikraftträdandet gäller 36 kap. 1 och 17 §§ i deras äldre lydelse.

2 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1974: 1065) om visst stöldgods m. m.

Häri genom föreskrivs att 1 § lagen (1974: 1065) om visst stöldgods m. m. skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Har egendom som åtkommit genom brott anträffats och är varken ägaren eller annan som har rätt till egendomen känd, skall egendomen tagas i förvar, om det ej är uppenbart obilligt.

Detsamma gäller om varken ägaren eller annan som har rätt till egendomen gör anspråk på den.

Föreslagen lydelse

1 §

Har egendom som frånhänts någon genom brott anträffats hos annan som uppenbart saknar rätt till egendomen eller har den anträffats utan att vara i någons besittning och är varken ägaren eller annan som har rätt till egendomen känd, skall egendomen tas i förvar, om det inte är uppenbart oskäligt. Detsamma gäller egendom som har förvärvats eller mottagits under förhållanden som anges i 9 kap. 6 § andra stycket brottsbalken.

Första stycket tillämpas också om varken ägaren eller annan som har rätt till egendomen gör anspråk på den.

Om förfarandet med egendom som tagits i förvar enligt första eller andra stycket och om rätt för ägare som sedermera blir känd eller annan som har rätt till egendomen att få egendomen utlämnad till sig eller att erhålla ersättning finns bestämmelser i lagen (1974: 1066) om förfarande med förverkad egendom och hittegods m. m.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1987. Har egendom som avses i 1 § anträffats före ikraftträdandet gäller äldre föreskrifter.

3 Förslag till

Lag om förfarandet i vissa fall vid förverkande m. m.

Härigenom föreskrivs följande.

1 § Denna lag reglerar förfarandet vid prövning av fråga om förverkande av egendom till det allmänna eller om annan särskild rättsverkan av brott, när frågan inte angår den som är tilltalad för brottet. Lagen gäller, om inte annat följer av särskilda bestämmelser i lag eller annan författning.

2 § En fråga som avses i 1 § prövas av tingsrätten efter särskild talan. Om inte annat framgår av denna lag, gäller för sådan talan i tillämpliga delar reglerna i rättegångsbalken om åtal för brott på vilket inte kan följa svårare straff än böter.

3 § Om talan avser förverkande av beslagtagna egendom, får kungörelse-delgivning av stämningen ske enligt de förutsättningar som anges i 15 § delgivningslagen (1970: 428). Dessa regler får också tillämpas, om den mot vilken talan förs är okänd.

Om värdet av den beslagtagna egendomen uppskattas till mindre än tvåtusen kronor, får delgivning ske genom att stämningen anslås på rättens kansli.

I stämningen skall den mot vilken talan riktas föreläggas att inställa sig till huvudförhandling vid påföljd att egendomen annars får förklaras förverkad. Uteblir han, skall egendomen förklaras förverkad, om det inte framgår att talan är ogrundad.

4 § Om värdet av beslagtagna egendom uppskattas till mindre än tvåtusen kronor, får åklagaren pröva frågan om förverkande. Ett beslut om förverkande skall meddelas skriftligen. Den från vilken beslaget har skett får hos åklagaren anmäla missnöje med förverkandebeslutet inom en månad från det han fick del av det. I fall som anges i 3 § första stycket får beslutet delges genom att det anslås på rättens kansli.

Anmäls missnöje, skall beslutet om förverkande inte vidare gälla. Om beslaget inte hävs, skall åklagaren väcka talan om egendomens förverkande. Har detta inte skett inom en månad från det anmälan kom in till åklagaren, skall beslaget gå åter.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1987.

4 Förslag till

Lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs att 27 kap. 7 § rättegångsbalken skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

27 kap.

7 §¹

Då rätten förordnar om beslag eller fastställer verkställt beslag, skall, om ej åtal redan väckts, rätten utsätta den tid, inom vilken åtal skall väckas. Denna må ej bestämmas längre, än som finnes oundgängligen erforderligt.

I annat fall än som avses i första stycket skall åtal väckas inom en månad, sedan beslaget verkställdes, om ej den beslagtagna egendomens värde understiger *ett-tusen* kronor.

I annat fall än som avses i första stycket skall åtal väckas inom en månad, sedan beslaget verkställdes, om ej den beslagtagna egendomens värde understiger *två-tusen* kronor.

Finnes tid, som avses i första eller andra stycket, otillräcklig, må rätten om framställning därom göres före tidens utgång, medgiva förlängning av tiden.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1987.

5 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1946: 804) om införande av nya rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs att 17 § lagen (1946: 804) om införande av nya rättegångsbalken¹ skall upphöra att gälla vid utgången av år 1986.

6 Förslag till

Lag om upphävande av lagen (1983: 225) om förfarandet vid förverkande av vissa farliga föremål

Härigenom föreskrivs att lagen (1983: 225) om förfarandet vid förverkande av vissa farliga föremål skall upphöra att gälla vid utgången av år 1986.

¹ Senaste lydelse 1974: 1067.

¹ Senaste lydelse av 17 § 1974: 1068.

7 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1960: 418) om straff för varusmuggling

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1960: 418) om straff för varusmuggling

dels att 21 § skall upphöra att gälla,

dels att 24 § skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

I mål rörande brott enligt författningar, vilkas efterlevnad tullverket har att övervaka, må, om ej svårare straff än böter kan följa å brottet eller om målet rör brott som avses i 2 § andra meningen, talan föras av befattningshavare vid tullverket som generaltullstyrelsen bestämmer. Sådan befattningshavare må ock såsom åklagare meddela *förordnande* enligt 21 § första stycket.

Vad nu stadgats skall icke lända till inskränkning i allmän åklagares åtalsrätt i fråga om brott, som nyss sagts.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1987.

*Föreslagen lydelse*24 §¹

I mål rörande brott enligt författningar, vilkas efterlevnad tullverket har att övervaka, må, om ej svårare straff än böter kan följa å brottet eller om målet rör brott som avses i 2 § andra meningen, talan föras av befattningshavare vid tullverket som generaltullstyrelsen bestämmer. Sådan befattningshavare må ock såsom åklagare meddela *beslut* enligt 4 § lagen (1986:000) om *förfarandet i vissa fall vid förverkande m. m.*

8 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1982: 636) om anordnande av visst automatspel

Härigenom föreskrivs att i lagen (1982: 636) om anordnande av visst automatspel skall införas en ny paragraf, 9 a §, av följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

9 a §

Spelautomat och annan egendom som använts vid brott enligt 9 § samt insatser som uppburits vid brottet skall förklaras förverkade, om det inte är uppenbart oskäligt.

¹ Senaste lydelse 1985: 10.

Förverkande kan, utöver vad som framgår av 36 kap. 5 § brottsbalken, ske hos den som yrkesmässigt tillhandahållit egendomen.

I stället för egendomen kan dess värde förklaras förverkat.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1987. I fråga om brott som har begåtts före ikraftträdandet gäller äldre föreskrifter.

9 Förslag till

Lag om ändring i lotterilagen (1982: 1011)

Härigenom föreskrivs att 30 § lotterilagen (1982: 1011) skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Insatser som har uppburits vid brott enligt 28 § samt utrustning, annan egendom och handlingar som har använts vid eller varit föremål för sådant brott skall förklaras förverkade, om inte detta är uppenbart obilligt.

Förverkas en utbetalningsautomat skall även dess innehåll förklaras förverkat, om inte detta är uppenbart obilligt.

I stället för egendomen kan dess värde förklaras förverkat.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1987. I fråga om brott som har begåtts före ikraftträdandet gäller äldre föreskrifter.

10 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1986: 000) om ändring i lagen (1958: 205) om förverkande av alkoholhaltiga drycker m. m.

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1958: 205) om förverkande av alkoholhaltiga drycker m. m. i lagens lydelse enligt lagen (1986: 000) om ändring i nämnda lag¹

¹ Lagen har numera kommit ut av trycket (SFS 1986: 655).

*dels att 1 § skall ha följande lydelse,
dels att det i lagen skall införas en övergångsbestämmelse av följande lydelse.*

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

1 §

Alkoholhaltiga drycker eller andra berusningsmedel, vilka påträffas hos den som brutit mot 4 § lagen (1951:649) om straff för vissa trafikbrott, 13 kap. 1 § luftfartslagen (1957:297) eller 325 § sjölagen (1891:35 s. 1) skall vara förverkade, om det inte finns särskilda skäl mot detta.

Alkoholhaltiga drycker eller andra berusningsmedel, vilka påträffas hos den som brutit mot 4 § lagen (1951:649) om straff för vissa trafikbrott, 6 kap. 2 § järnvägstrafiklagen (1985:192), 13 kap. 1 § luftfartslagen (1957:297) eller 325 § sjölagen (1891:35 s. 1) skall vara förverkade, om det inte finns särskilda skäl mot detta.

Detsamma skall gälla om sådana drycker eller berusningsmedel påträffas hos den som medföljt vid tillfället, om berusningsmedlen kan antas ha varit avsedda även för den som begått gärningen.

Medför någon i strid mot gällande bestämmelser spritdrycker, vin eller starköl vid offentlig tillställning, skola de ock vara förverkade som i första stycket sägs.

Denna lag träder i kraft den 1 juni 1987.

Denna lag träder i kraft den 1 juni 1987. *I fråga om brott mot 6 kap. 2 § järnvägstrafiklagen (1985:192) som har begåtts före ikraftträdandet gäller äldre föreskrifter.*

Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 29 maj 1986

Närvarande: statsministern Carlsson, ordförande, och statsråden Lundkvist, Feldt, Sigurdsen, Gustafsson, Leijon, Hjelm-Wallén, Peterson, Andersson, Bodström, Göransson, Gradin, Dahl, R. Carlsson, Holmberg, Hellström, Wickbom, Johansson, Hulterström, Lindqvist

Föredragande: statsrådet Wickbom

Lagrådsremiss om förverkande m. m.

1 Inledning

Jag skall nu ta upp vissa straffrättsliga frågor som har aktualiserats på olika sätt men som har ett sakligt samband. De flesta av dem rör möjligheterna till förverkande av vinning eller annat utbyte av brott eller egendom som har använts i samband med brott. Dessutom tar jag upp frågan om deltagaransvaret vid dobbleri.

De grundläggande bestämmelserna om förverkande finns i 36 kap. brottsbalken (BrB) och kom till i huvudsak genom lagstiftning år 1968. Mot bakgrund av bl. a. vissa problem som förverkandereglerna i praktiken visade sig medföra infördes år 1974 lagen (1974:1065) om visst stöldgods m. m. (stöldgodslagen). Lagen kan sägas vara en komplettering av BrB:s bestämmelser om förverkande. År 1982 infördes därefter i BrB en ny bestämmelse, numera 36 kap. 4 §, varigenom möjligheterna vidgades att förklara värdet av ekonomiska fördelar som har uppkommit till följd av brott i näringsverksamhet förverkat.

I promemorian (Ds Ju 1984:12) Vissa frågor om förverkande och tagande i förvar enligt stöldgodslagen, som upprättades i justitiedepartementet i december 1984, behandlas ytterligare problem med anknytning till de nämnda reglerna som har gett sig till känna i rättstillämpningen. Promemorian, som har remissbehandlats, bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 1*. En förteckning över remissinstanserna och en sammanställning av deras yttranden bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 2*.

Jag avser att nu på grundval av förslagen i promemorian och remissbehandlingen av den ta upp *vissa frågor om förverkande och tagande i förvar enligt stöldgodslagen*.

Efter uppdrag från regeringen har riksåklagaren (RÅ) i en promemoria i oktober 1984 lämnat förslag till avkriminalisering och andra begränsningar i straffrättens tillämpningsområde. Jag avser nu att av de frågor som behandlas i promemorian ta upp förslagen dels att *avkriminalisera deltagande i dobbleri* enligt 16 kap. 14 § BrB, dels att *utvidga åklagarens rätt att besluta om förverkande* av egendom i fall när åtal inte väcks.

RÅ:s promemoria har remissbehandlats. Till protokollet i detta ärende bör fogas dels promemorian i nu berörda delar som *bilaga 3*, dels en sammanställning av remissyttrandena som *bilaga 4*.

Polismyndigheten i Malmö har i en framställning till justitiedepartementet i mars 1985 föreslagit vissa ändringar i lagen (1982: 636) om anordnande av visst automatspel (automatspelslagen). I framställningen föreslår polismyndigheten bl. a. att en bestämmelse om förverkande förs in i automatspelslagen.

Polismyndighetens framställning har remissbehandlats. Till protokollet i detta ärende bör fogas dels polismyndighetens framställning som *bilaga 5*, dels en sammanställning av remissyttrandena som *bilaga 6*.

I samband med att den av polismyndigheten aktualiserade frågan behandlas avser jag att ta upp även frågan om en *ändring i lotterilagens (1982: 1011) förverkanderegeln*.

Slutligen tar jag upp frågan om en ändring i 1 § lagen (1958: 205) om *förverkande av alkoholhaltiga drycker m. m.*

Jag övergår nu till att behandla de olika frågorna i tur och ordning.

2 Brottsbalkens förverkanderegler och stöldgodslagen

2.1 Allmänna utgångspunkter

Det är djupt förankrat i det allmänna rättsmedvetandet att det inte skall löna sig att begå brott. Den som har haft ekonomiskt utbyte av brott bör inte – helt oberoende av den påföljd som döms ut – få tillgodogöra sig detta.

I många fall motsvaras det utbyte som ett brott har medfört för gärningsmannen av en skada för den som har drabbats av brottet. Om en person genom ett brottsligt förfarande frånhänder någon annan hans egendom, skall självfallet egendomen, om den finns i behåll hos den brottslige, återlämnas till den rätte ägaren. Finns den inte i behåll, är den som begått brottet i princip skyldig att ersätta skadan för den som drabbats av brottet. Även i andra fall då någon genom ett brottsligt förfarande berett sig vinning som motsvaras av skada för annan, skall skadestånd utgå.

I nu berörda fall finns det normalt inte anledning att genom någon annan form av rättsliga åtgärder söka undanröja de fördelar som brottet medfört för gärningsmannen. Det förekommer emellertid situationer då det ekonomiska utbytet av brottet inte motsvaras av en skada för någon annan. Om det i sådana fall saknades möjlighet att genom förverkande eller på annat sätt komma åt utbytet, skulle det kunna "löna sig" att begå brott, även om brottet upptäcks och lagförs. Det är bl. a. för sådana situationer som förverkandeinstitutet är avsett.

De allmänna principerna för att förklara ekonomiska fördelar av ett brott förverkade är således mycket enkla. När det gäller att omsätta principerna till ett generellt regelsystem som uppfyller kraven på att ge rättvisa och rimliga resultat i det enskilda fallet uppkommer emellertid svårigheter.

Redan att beräkna och avgränsa de ekonomiska fördelar som bör kunna förklaras förverkade är i många hänseenden problematiskt. Detsamma gäller den hänsyn som bör tas till betalningsförpliktelser och andra konsekvenser som brottsligheten kan ha medfört eller kommer att medföra för den dömde. Förutom brottspåföljd och skadestånd kan ju brott i många fall medföra exempelvis olika former av s. k. sanktionsavgifter eller förverkande som inte direkt tar sikte på de ekonomiska fördelarna. Även bortsett härifrån kan det i många fall framstå som oskäligt att åtminstone fullt ut förklara det utbyte som ett brott har medfört förverkat. Det är långtifrån ovanligt att utbytet, när frågan om förverkande aktualiseras, är helt förbrukat och att det också saknas realistiska möjligheter för den dömde att ersätta värdet av detta. Ett förverkande i en sådan situation kan få till enda resultat att den dömdes möjligheter att anpassa sig till ett normalt och laglydigt liv försvåras.

2.2 Vissa tidigare reformer

Allmänna bestämmelser om förverkande av ekonomiska fördelar som ett brott medfört infördes år 1948. I 2 kap. 16 § första stycket strafflagen (SL) gavs då regler om förverkande av muta, förlag, vederlag och annat dylikt. Om någon på annat sätt hade haft vinning av en gärning som var belagd med straff i SL, kunde denne – om vinningen inte motsvarades av någon skada för en enskild – enligt en bestämmelse i andra stycket i paragrafen förpliktas att efter vad som prövades skäligt i det enskilda fallet utge ett mot vinningen svarande belopp till kronan. Bestämmelserna bibehölls i princip oförändrade i samband med att BrB år 1965 ersatte SL.

Den reform av förverkandelagstiftningen som genomfördes år 1968 innebar i de hänseenden som nu är aktuella endast smärre förändringar i förhållande till tidigare ordning. Den baserade sig främst på betänkandet (SOU 1960: 28) Förverkande på grund av brott. Frågan hade emellertid uppmärksamrats också i Nordiska straffrättskommitténs betänkande Om konfiskation år 1963¹. Den särskilda reglering som tidigare gällde för bl. a. muta och vederlag för brott avskaffades. I stället infördes den nu gällande allmänna regeln i 36 kap. 1 § BrB om att utbyte av brott skall förklaras förverkat, om det inte motsvaras av skada för någon enskild. Regeln avser dock endast utbyte av sådana brott som är belagda med straff i BrB.

För att utmärka förverkandets fakultativa karaktär anges i nyssnämnda paragraf att förverkande inte skall ske, om det är uppenbart obilligt. Att man inte, som exempelvis skedde vid förverkande av hjälpmedel m. m. enligt 36 kap. 2 § BrB, nöjde sig med att ange att förverkande under de givna omständigheterna *fick* ske berodde på att man befarade att en sådan teknik skulle leda till att presumptionen för förverkande skulle försvagas. Att förverkandet är fakultativt innebär också att detta i överensstämmelse med tidigare rätt kan göras partiellt.

¹ Tryckt som bilaga till danska straffelovrådets betänkande om konfiskasjon (nr 355/64) och till det norska straffelovrådets instilling om inndragning på grund av straffbare handlinger (1970).

Med termen utbyte av brott, som infördes på lagrådets inrådan, avses såväl sådana föremål som åtkommits genom brott som den abstrakta vinning som brottet medfört. Regleringen ger således utrymme för domstolarna att begagna både s. k. sak- och värdeförverkande.

Som jag redan har sagt genomfördes 1968 års reform mot bakgrund av bl. a. ett samnordiskt utredningsarbete inom Nordiska straffrättskommittén. I propositionen (prop. 1968: 79 s. 44 f) framhöll också föredragande departementschefen att en mer enhetlig nordisk lagstiftning var angelägen och att den föreslagna lagstiftningen utgjorde ett led i sådana strävanden.

I ett avseende kom emellertid den svenska lagstiftningen att avvika från vad som rekommenderades från övriga länder inom den nordiska kommittén. Enligt den svenska ståndpunkten i kommittén, som överensstämde med gällande rätt, borde förverkande vara generellt uteslutet när utbytet motsvaras av skada för någon enskild. Från övriga länders sida ansåg man att förverkande visserligen inte borde ske, om den skadelidande hade blivit gottgjord före rättegången eller om han hade framställt sitt anspråk i denna. Däremot menade man att förverkande borde kunna komma i fråga, om den skadelidande inte hade framställt sina anspråk före eller i rättegången, liksom om han uttryckligen avstått från sina krav eller var okänd.

Från svensk sida uttalades inom kommittén sympati för de övriga ländernas ståndpunkt att utbyte av brott i princip alltid borde kunna förverkas. Man framhöll emellertid att den svenska ordningen med förbud mot förverkande, när målsägandanspråk har framställts eller kan framställas, hade gällt sedan år 1948 utan några då kända otillfredsställande konsekvenser. Från svensk sida pekade man vidare på att en ändring skulle medföra vissa lagtekniska problem. Inom kommittén förelåg också enighet om att skillnaden mellan den svenska uppfattningen och övriga länders ståndpunkt inte hade någon större praktisk betydelse. I 1968 års proposition ställde sig departementschefen bakom den ståndpunkt som från svensk sida hade redovisats inom den nordiska straffrättskommittén. Han uttalade att det vid dåvarande tidpunkt inte fanns skäl att gå ifrån den gällande ordningen i aktuellt hänseende (prop. 1968: 79 s. 47). Någon erinran mot detta gjordes inte vid riksdagsbehandlingen.

Erfarenheterna visade emellertid att 1968 års lagstiftning hade sina brister och i den praktiska tillämpningen ibland ledde till resultat som inte var godtagbara. Regler saknades om hur polis och åklagare skulle handla när gods hade anträffats som uppenbarligen hade frånhänts annan genom brott men som saknade känd ägare. I sådana situationer inträffade det att brottslingen fick behålla den orättmätigt åtkomna egendomen.

Det var därför som stöldgodslagen infördes. I motiven (prop. 1974: 124 s. 49) framhöll departementschefen att det inte var rimligt, utan närmast framstod som stötande, att den brottslige kunde få behålla tjuvgods eller annan genom brott åtkommen egendom bara därför att någon ägare till egendomen inte hade kunnat anträffas. Enligt den nya lagen öppnades därför möjlighet att ta egendom som åtkommits genom brott i förvar, om varken ägaren eller någon annan som har rätt till egendomen är känd.

Det principiella förbudet mot förverkande av utbyte som motsvaras av skada för någon enskild upprätthölls emellertid. I stället infördes ett nytt

institut – förvarstagande. En viktig orsak till att man tillgrep denna lösning var att den som är rätt ägare till den egendom som åtkommit genom brott inte ansågs böra berövas sin rätt genom det straffrättsliga förfarandet. Förverkandeinstitutet – som i princip bygger på att egendomen tillfaller staten – ansågs därför mindre lämpligt.

År 1982 infördes, som jag tidigare har nämnt, en ny bestämmelse om förverkande som numera finns intagen i 36 kap. 4 § BrB. Genom denna vidgades möjligheterna att förklara förverkade ekonomiska fördelar som uppkommit för näringsidkare till följd av brott som har begåtts i näringsverksamhet.

I tre hänseenden ger den nya bestämmelsen större utrymme för förverkande än bestämmelsen i 36 kap. 1 § BrB om förverkande av utbyte av brott. För det första kan även sådana indirekta ekonomiska fördelar som inte är att anse som utbyte av brott, exempelvis besparingar i form av uteblivna kostnader, förklaras förverkade. Förverkande kan vidare ske oberoende av om brottet är straffbelagt i BrB eller i någon specialstraffrättslig bestämmelse. Förverkande är slutligen, vilket är av särskilt intresse i detta sammanhang, inte uteslutet även om den ekonomiska fördelen motsvaras av skada för någon enskild. Som en motsvarighet till förverkandeförbudet i 36 kap. 1 § BrB har i stället föreskrivits att förverkande inte skall ske, om det är obilligt. Domstolen skall vid bedömningen beakta bl. a. om det finns anledning att anta att någon annan betalningsskyldighet som svarar mot de ekonomiska fördelarna av brottet kommer att åläggas näringsidkaren eller annars fullgöras av denne.

Denna reglering kan således, på det särskilda område där den gäller, ses som ett steg i den riktning som i det nämnda nordiska kommittéarbetet förespråkades från övriga nordiska länder men som då inte följdes från svensk sida.

2.3 Departementspromemorian

I promemorian behandlas tre problem som gällande regler om förverkande och förvarstagande visat sig medföra i praktiken. Det första är att det inte går att förklara den vinning förverkad som exempelvis en tjuv eller sakhälare har tillgodogjort sig till följd av att egendomens värde i hans hand är större än målsägandens skada. Det andra gäller att inte bara förverkande utan även förvarstagande har ansetts uteslutet när det är fråga om sådan egenom som har trätt i stället för egendom som har frånhänts någon genom brott. Därför får exempelvis en tjuv eller en hälare som har sålt stöldgodts möjligheter att tillgodogöra sig de ekonomiska fördelarna av sin brottslighet, om något skadeståndskrav inte framställs, t.ex. därför att målsäganden är okänd. Det tredje problemet, slutligen, hänger samman med att stöldgodslagen har tolkats så att det för förvarstagande krävs att den hos vilken egendomen skall tas i förvar själv har kommit åt egendomen genom brott.

2.4 Min principiella ståndpunkt

Regelsystemet på detta område bör som jag ser det tillgodose intresset av att det inte skall vara möjligt att med rättsordningens stöd tillgodogöra sig utbyte av brott. Jag anser det därför vara angeläget att på ett effektivt sätt komma till rätta med de brister i lagstiftningen som har redovisats i promemorian. En sådan uppfattning har också kommit till uttryck vid remissbehandlingen.

De problem som därvid möter hänför sig i första hand till intresset att på ett praktiskt sätt samordna de olika institut som kan användas för ändamålet, dvs. vid sidan av förverkande och förvarstagande i första hand skadestånd. Det är härvid angeläget att målsägandens intressen beaktas. Vidgade möjligheter att förklara egendomen förverkad eller ta den i förvar bör inte tillåtas att i praktiken inkräkta på dessa intressen. Det är också angeläget att rimliga garantier skapas för att den som har fått utbyte av brott inte skall behöva ersätta detta dubbelt.

Den nuvarande regleringen om förverkande och förvarstagande finns i 36 kap. BrB, stöldgodslagen och lagen (1974: 1066) om förfarande med förverkad egendom och hittegods m. m. (förfarandelagen). En strävan bör enligt min mening vara att nå tillfredsställande lösningar på de aktuella problemen utan att göra några mera genomgripande ändringar i denna reglering. Samtidigt anser jag att det är angeläget att de lösningar som väljs får en sådan räckvidd att man kommer till rätta med också andra brister som kan ha praktisk betydelse än dem som särskilt har belysts i promemorian.

Den lagtekniska lösning som har föreslagits i promemorian innebär att vissa justeringar görs i bl. a. 36 kap. BrB och stöldgodslagen. Förslagen har tillstyrkts eller lämnats utan erinran av de flesta remissinstanserna. För egen del anser jag att förslagen i promemorian innebär en i huvudsak lämplig avvägning mellan de motstående intressen som gör sig gällande i detta sammanhang. I motsats till vad som har uttalats från något håll under remissbehandlingen anser jag att förslagen inte ger anledning att ompröva det ändamålsenliga i den allmänna konstruktionen av regleringen på området. De förslag till lagstiftningsåtgärder som jag lägger fram i det följande ansluter sig sålunda i sak nära till förslagen i promemorian.

2.5 Möjligheterna att förklara utbyte av brott förverkat utvidgas

Mitt förslag: Bestämmelsen i 36 kap. 1 § BrB om förverkande av utbyte av brott ändras så att hindret mot förverkande när utbytet motsvaras av skada för enskild avskaffas. Den enda uttryckliga begränsningen av möjligheten att förklara utbyte av brott förverkat blir därmed att förverkandet inte får vara uppenbart oskäligt. Vid bedömningen av om så är förhållandet skall domstolen beakta bl. a. om det kan antas att skadeståndsskyldighet i anledning av brottet kommer att åläggas eller annars bli fullgjord.

Promemorieförslaget: Förslaget innehåller ett uttryckligt förbud mot förverkande av egendom som har frånhänts annan genom brott. Enligt förslaget får utbyte av brott inte heller förklaras förverkat när det svarar mot skada för vilken ersättningskyldighet är eller kan antas bli lagligen fastställd.

Remissinstanserna: De allra flesta remissinstanserna tillstyrker förslaget eller lämnar det utan erinran. Från en del håll riktas emellertid kritik mot den lagtekniska lösningen. Vidare pekar några remissinstanser på de rättspolitiska aspekterna av den utvidgade möjlighet till värdekonfiskation som förslaget innebär.

Skälen för mitt förslag: Av ett avgörande av högsta domstolen (HD) år 1974 som har redovisats i promemorian (NJA 1974 s. 278, se bil. 1 avsnitt 3.2) framgår att det inte går att med stöd av 36 kap. 1 § första meningen BrB förklara den vinning förverkad som en tjuv eller sakhälare gör på grund av att godsets värde i hans hand är större än målsägandens skada. Sådana "övervärden" – som inte heller kan bli föremål för ersättningsanspråk från målsägandens sida – kan alltså i vissa fall leda till att en gärningsman gör en ekonomisk vinst av sitt brott.

I sina domskäl har HD utförligt redovisat bakgrunden till den nuvarande lagstiftningen och till de tolkningar av denna som har kommit till uttryck i den rättsvetenskapliga litteraturen. Av genomgången har HD dragit den slutsatsen att det inte har varit avsikten att sådan vinning som kan uppstå för en tjuv på grund av hans stöld eller för en hälare på grund av hans befattning med stöldgodset skall kunna förklaras förverkad, och detta inte heller om vinningen överstiger målsägandens skada. Enligt HD medför visserligen en sådan ordning stötande konsekvenser. Men enligt HD är det omöjligt att i rättstillämpningen åstadkomma tillfredsställande lösningar av de speciella problem som inställer sig i fråga om förverkande av vinning som tjuvar, anstiftare, medhjälpare och hälare kan göra i fall av det aktuella slaget. Enligt HD torde det ankomma på lagstiftaren att finna lösningar.

Den begränsning av förverkandebestämmelsernas räckvidd som har kommit fram genom detta avgörande är enligt min mening sakligt omotiverad. Den kan uppenbarligen också, som HD framhåller, leda till stötande resultat i praktiken.

Förverkande av övervärden av här aktuellt slag kan visserligen ske med stöd av de år 1982 införda reglerna i numera 36 kap. 4 § BrB. Denna möjlighet är emellertid begränsad till brott som har begåtts i utövningen av näringsverksamhet. Bestämmelsen fångar därför in endast en del av de nu aktuella situationerna. Jag anser att det mot denna bakgrund är påkallat med lagstiftningsåtgärder för att mera generellt undanröja den begränsning av möjligheterna att förklara utbyte av brott förverkat som kommit till uttryck genom HD-avgörandet år 1974.

Av promemorian framgår vidare (avsnitt 3.3) att det inte heller anses möjligt att förklara förverkad eller ta i förvar egendom som har trätt i stället för sådan egendom som har åtkommit genom brott. Om stöldgodset inte finns i behåll och den ursprunglige ägaren är okänd, kan således en tjuv eller hälare få behålla utbytet av sin brottslighet. Även i det hänse-

det kan den gällande ordningen leda till stötande resultat. En lagändring bör därför vidtas även på denna punkt.

I likhet med vad som har uttalats i promemorian anser jag det vara en lämplig utgångspunkt att försöka finna en gemensam lagteknisk lösning på de båda här i all korthet antydda problemen.

När det först gäller det problem om övervärden som aktualiserades i rättsfallet NJA 1974 s. 278 står det enligt min mening klart att det hänger samman med att bestämmelsen i 36 kap. 1 § första meningen BrB har fått en alltför snäv räckvidd. Problemet bör kunna lösas genom att bestämmelsen utformas så att den ger utrymme för förverkande även i ett fall av det slag som aktualiserades i rättsfallet liksom i vissa andra näraliggande situationer, då förverkande är uppenbart befogat.

I fråga om det problem som består i att det inte anses möjligt att förklara förverkad eller ta i förvar egendom som har trätt i stället för annan egendom som åtkommit genom brott har RÅ i en framställning till regeringen förordat att detta problem får sin lösning genom ändringar i stöldgodslagen och förfarandelagen. Den lösning som RÅ har föreslagit går i huvudsak ut på att stöldgodslagets tillämpningsområde utvidgas till att avse även substitut för egendom som har åtkommit genom brott, dvs. egendom som trätt i dennas ställe.

RÅ:s förslag diskuteras i promemorian. Därvid pekas på att en lösning av antytt slag skulle medföra vissa komplikationer.

För egen del ansluter jag mig till uppfattningen i promemorian att det inte skulle vara ändamålsenligt att söka komma till rätta med det senast berörda problemet på detta sätt. Jag delar således uppfattningen i promemorian att övervägande skäl talar för att även det problemet bör få sin lösning genom att man ökar utrymmet för förverkande enligt huvudreglerna i 36 kap. 1 § BrB.

Vad jag nu har sagt innebär sålunda att det enligt min mening är möjligt att ge de två här behandlade problemen en gemensam lösning genom att bestämmelsen i 36 kap. 1 § BrB om förverkande av utbyte av brott får en ändrad utformning. I enlighet med vad jag tidigare har anfört är det emellertid därvid väsentligt att en utvidgning av denna bestämmelses räckvidd får en generell inriktning, så att man kommer till rätta med även andra olägenheter med bestämmelsens nuvarande utformning än dem som kommit till omedelbart uttryck i de aktuella fallen. En strävan bör givetvis också vara att uppnå en så enkel lagteknisk lösning som möjligt.

I vilka fall bör utbyte av brott kunna förklaras förverkat?

En naturlig utgångspunkt när det gäller utbyte av brottslig verksamhet måste i enlighet med vad jag förut har anfört vara att det inte bör få löna sig att begå ett brott. Som framgår av vad jag har sagt i avsnitt 2.1 är det dock inte tänkbart att i alla lägen tillgodose detta intresse genom reglerna om förverkande.

För närvarande föreskrivs också i 36 kap. 1 § BrB två undantag från principen att utbyte av brott skall förklaras förverkat. Det ena gäller fall då det skulle vara uppenbart oskäligt ("obilligt" som lagens term för närva-

rande lyder) att förklara utbytet förverkat. I detta hänseende måste givetvis undantag göras även i fortsättningen.

Det andra undantaget tar sikte på situationer när utbytet motsvaras av skada för enskild. Det är snarast detta som har vållat de i det föregående berörda problemen.

Enligt promemorian står det klart att den nu berörda inskränkningen av möjligheten till förverkande är alltför vidsträckt. I promemorian föreslås att den ersätts med en regel enligt vilken det ifrågavarande förbudet begränsas till fall då utbytet motsvaras skada för vilken ersättningsskyldighet är eller kan antas bli lagligen fastställd.

Själv vill jag först konstatera att den princip som ligger till grund för det nuvarande förbudet mot att förklara utbyte förverkat när det motsvaras av skada för enskild i och för sig kan synas följdriktig. Tanken är uppenbarligen att en förverkandeförklaring i denna situation skulle kunna å ena sidan gå ut över målsägandens möjlighet att få ersättning av den hos vilken förverkandet sker och å andra sidan leda till att den senare drabbas av dubbla anspråk.

Liksom remissinstanserna ansluter jag mig emellertid till uppfattningen att den aktuella principen med lagens nuvarande utformning har fått en räckvidd som i vissa fall sträcker sig längre än vad som är rättspolitiskt motiverat. Jag delar därför synsättet att det ifrågavarande förbudet mot förverkande inte bör behållas i sin nuvarande form. Jag har därvid även beaktat att någon motsvarighet till detta förbud inte finns i övriga nordiska länders lagstiftning.

Inte heller promemorians förslag synes emellertid gå fritt från kritik från de utgångspunkter som har legat till grund för förslaget. Bl. a. ter det sig mindre följdriktigt att i enlighet med promemorieförslaget formulera principen som ett ovillkorligt förbud, när prövningen förutsätts till en del bli beroende av en prognos huruvida skadeståndsskyldighet kan antas bli fastställd eller ej.

Det ligger nära till hands att erinra om hur motsvarande fråga har lösts enligt 36 kap. 4 § BrB. I detta lagrum anges att värdet av en näringsidkares ekonomiska fördelar till följd av ett brott skall förklaras förverkat, om det inte är obilligt. Vid bedömningen av om så är förhållandet skall beaktas bl. a. om det finns anledning att anta att någon annan betalningsskyldighet som svarar mot de ekonomiska fördelarna av brottet kommer att åläggas näringsidkaren eller annars fullgöras av denne. I förarbetena till lagrummet uttalas (prop. 1981/82: 142 s. 29) att betalningsskyldigheten måste kunna jämkas när den brottsliga handlingen ger upphov till bl. a. skadeståndsskyldighet. Det anges vidare att om frågan om skadeståndsskyldighet inte är avgjord eller föreligger till samtidig bedömning, domstolen blir hänvisad till att inom ramen för en billighetsprövning och med ledning av omständigheterna i varje särskilt fall bedöma sannolikheten av att betalningsskyldighet kommer i fråga.

Det resonemang som har förts i det sammanhanget synes kunna ligga till grund för en lösning även av frågan hur motsvarande princip bör komma till uttryck i 36 kap. 1 § BrB. Jag förordar därför att frågan löses på samma sätt i den paragrafen. Det innebär att det nuvarande förbudet mot förver-

kande av utbyte som svarar mot skada för enskild utgå. I stället förses paragrafen med ett tillägg där det anges att domstolen vid bedömningen av om det är uppenbart oskäligt att förklara utbyte av brott förverkat bland andra omständigheter skall beakta om skadeståndsskyldighet i anledning av brottet kommer att åläggas eller annars bli fullgjord.

Med en sådan utformning av paragrafen blir det, beroende på omständigheterna i det särskilda fallet, i princip möjligt att förklara utbyte av brott förverkat även vid sådana brottstyper som förutsätter en förmögenhetsöverföring. Det särskilda problemet med förverkande av s. k. övervärde enligt 1974 års rättsfall försvinner.

Med den av mig föreslagna lösningen avses det även bli möjligt att förklara sådan egendom förverkad som har trätt i stället för den som åtkommit genom ett brott. Ett typiskt fall då det i enlighet härmed kan vara befogat att tillgripa förverkande är när en tjuv har sålt stöldgodset och detta inte kan återfinnas samt målsäganden är okänd eller det av annan anledning kan antas att ett skadeståndsanspråk inte kommer att framställas mot gärningsmannen.

I det fall att man påträffar egendom som någon har förlorat genom ett brott, bör däremot även i fortsättningen i enlighet med den civilrättsliga regleringen gälla att egendomen om möjligt skall återlämnas till den rätte ägaren. Om ägaren eller annan som har rätt till egendomen inte är känd, bör egendomen liksom nu kunna tas i förvar under de förutsättningar som anges i stöldgodslagen. I fall av denna typ kommer givetvis i enlighet härmed något sakförverkande inte i fråga. Ägaren skulle ju i så fall berövas sin rätt till egendomen.

I promemorian har med denna utgångspunkt föreslagits ett uttryckligt förbud mot förverkande av egendom som har frånhänts någon annan genom brott. En sådan regel synes dock inte nödvändig för att det angivna intresset skall tillgodoses, eftersom det i de aktuella typfallen följer redan av 36 kap. 5 § BrB att förverkande inte kan ske. Detta lagrum vilar nämligen på principen att ingen kan genom förverkande berövas vare sig äganderätt eller annan särskild rätt till egendomen, om inte en förverkandeförklaring riktas mot honom. Så kan i sin tur ske bara mot den som har begått eller medverkat till brottet, beretts vinning genom detta eller annars tillhör någon av de kategorier som anges i lagrummet. Eftersom promemorians förbud således inte behövs och dessutom möjligen kan leda till missförstånd, bör det enligt min uppfattning inte upptas i lagtexten.

I sammanhanget bör kanske slutligen framhållas att vissa specialstraffrättsliga brott (t.ex. olovlig jakt) kan utgöra förbrott till sakhäleri medan förverkande enligt 36 kap. 1 § i dessa fall är uteslutet på den grunden att sådant förverkande endast avser utbyte av brott enligt brottsbalken – en ordning som jag inte anser att det i detta sammanhang finns underlag för att överväga någon ändring av.

Jag återkommer till vissa ytterligare tillämpningsfrågor i specialmotiveringen.

Mitt förslag: De vidgade möjligheterna att förklara utbyte av brott förverkat kompletteras med en bestämmelse som huvudsakligen innebär att, om utbyte som motsvarar skada för enskild har förklarats förverkat hos någon, staten i dennes ställe skall svara för ersättningen till den skadelidande intill värdet av vad som har tillfallit staten på grund av förverkandet.

Promemoriaförslaget: Överensstämmer i huvudsak med mitt förslag utom så till vida att statens ersättningsansvar föreslås motsvara värdet av vad som har förklarats förverkat.

Remissinstanserna: De flesta remissinstanserna tillstyrker förslaget. Från åklagarhåll förordas emellertid att statens ersättningsskyldighet begränsas till ett belopp som motsvarar vad som faktiskt har tillfallit staten till följd av förverkandeförklaringen. Några instanser anser att en skadelidande som utan giltig ursäkt underlåtit att i tid framställa ersättningsanspråk mot gärningsmannen inte bör ha rätt till ersättning av staten.

Skälen för mitt förslag: Den i avsnitt 2.5 föreslagna utvidgningen av möjligheterna till förverkande av utbyte av brott innebär att förverkande kan komma att ske också i vissa fall då en målsägande har lidit skada som svarar mot utbytet. Målsäganden kan exempelvis ha varit okänd när förverkandefrågan aktualiserades.

För att säkerställa att ett förverkande inte går ut över målsägandens intressen och att den hos vilken förverkandet sker inte drabbas av dubbla anspråk bör enligt promemorian målsäganden i sådana situationer ges möjligheter att erhålla ersättning från staten för sin skada. I promemorian framhålls att en sådan ordning innebär att målsägandens möjlighet att hållas skadeslös förbättras. Det måste nämligen enligt promemorian i många fall antas vara mera fördelaktigt för denne att kunna vända sig mot staten med sitt ersättningsanspråk än att vara tvungen att hålla sig till den brottslige eller någon annan skadeståndsskyldig.

Promemoriaförslaget innebär att staten övertar ersättningsskyldigheten så långt som denna svarar mot värdet av den egendom som har förklarats förverkad. Detta har under remissbehandlingen kritiserats från åklagarhåll. Enligt kritikerna bör statens ersättningsskyldighet, enligt ett alternativ som också diskuteras i promemorian, vara begränsad till vad som faktiskt har tillfallit staten vid verkställigheten av förverkandebeslutet.

Vid sidan av den nu angivna begränsningen av statens ersättningsskyldighet har i promemorian också övervägts om ett uttryckligt undantag från rätten till ersättning bör göras för det fallet att den skadelidande utan giltig ursäkt underlåtit att framställa anspråk på ersättning mot den brottslige innan frågan om förverkande avgjorts. Syftet med ett sådant undantag skulle enligt promemorian vara att se till att den skadelidande i första hand håller sig till den brottslige med sitt ersättningsanspråk, när han har möjlighet till det. Några remissinstanser anser att ett sådant undantag bör göras för att undvika spekulering från målsägandens sida. Malmö tingsrätt utta-

lar sålunda att det framstår som mindre lämpligt att den målsägande som medvetet har avstått från att framställa skadeståndsanspråk mot gärningsmannen skulle hållas skadefri av staten. Denna uppgift får enligt tingsrättens uppfattning förbehållas försäkringsbolagen.

Själv ansluter jag mig till den lösning som har valts i promemorian så till vida att jag anser att den i det föregående förordade utvidgningen av möjligheten att tillgripa förverkande måste förutsätta en ordning enligt vilken staten tilläggs ett ansvar för ersättning åt den skadelidande i den mån anspråk sedermera aktualiseras. Jag har emellertid förståelse för den kritik som vid remissbehandlingen har riktats mot promemorians förslag när det gäller omfattningen av statens ersättningskyldighet. Kritiken synes kunna tillgodoses, om statens ansvar begränsas till värdet av vad som har tillfallit staten på grund av förverkandebeslutet. Detta synes också principiellt mest riktigt, och jag förordar en lösning i enlighet härmed. En annan ordning skulle ju innebära att en målsägande i här aktuella fall skulle ställas i en avsevärt bättre situation än om han på vanligt sätt fört en skadeståndstalan mot gärningsmannen.

I detta sammanhang vill jag emellertid nämna att det inom justitiedepartementet för närvarande pågår överväganden om hur målsägandens ställning kan generellt förbättras i olika hänseenden. Därvid sker bl. a. en viss översyn av brottskadelagen (1978: 413).

Den rätt för målsäganden som här har föreslagits är knuten till att ett förverkande har skett. Jag anser det därför, i överensstämmelse med vad som också har föreslagits i promemorian, vara mest naturligt att rätten till ersättning får komma till uttryck i 36 kap. BrB. Det ter sig därvid lämpligast att den nya regleringen förs in i 17 §, där det anges att förverkad egendom och företagsbot tillfaller staten, om ej annat är föreskrivet. Mitt förslag innebär således att en regel om ersättning av det angivna slaget tas in i denna paragraf.

Till vissa ytterligare frågor om avfattningen av den berörda regeln återkommer jag i specialmotiveringen.

I promemorian diskuteras vilken ordning som bör gälla för prövningen av den nu behandlade frågan om ersättning. Promemorieförslaget innebär att justitiekanslern får företräda staten vid ersättningsanspråk av det aktuella slaget och att nödvändiga administrativa regler för förfarandet hämtas från kungörelsen (1972: 416) om statsmyndigheternas skadereglering i vissa fall. Förslaget i promemorian på denna punkt har tillstyrkts eller lämnats utan erinran av remissinstanserna. Jag avser att, om lagstiftning beslutas enligt mitt nu aktuella förslag, senare föreslå regeringen att ändringar i enlighet med promemorieförslaget på denna punkt görs i den nämnda kungörelsen.

2.7 Möjligheterna att ta egendom i förvar enligt stöldgodslagen utvidgas

Mitt förslag: För att man skall kunna ta i förvar egendom enligt stöldgodslagen hos en viss innehavare skall inte krävas att denne själv har kommit åt egendomen genom brott. Det är tillräckligt att innehavaren uppenbart saknar rätt till egendomen.

Promemoriaförslaget: Överensstämmer i sak med mitt förslag.

Remissinstanserna: I stort sett alla remissinstanser tillstyrker eller lämnar förslaget utan erinran. Från något håll anförs kritik av lagteknisk karaktär. *Rikspolisstyrelsen* anser att möjligheten att ta egendom i förvar bör utvidgas i förhållande till promemoriaförslaget.

Skälen för mitt förslag: Frågan om stöldgodslagens räckvidd har prövats av HD i två fall under senare år (NJA 1983 s. 286 och 1984 s. 76, se bil. I avsnitt 3.4). Genom dessa avgöranden står det klart att egendom som har åtkommit genom brott inte kan tas i förvar enligt stöldgodslagen hos en innehavare som inte själv har kommit åt egendomen genom brott. Det uttalas i promemorian att denna tolkning av 1 § första stycket stöldgodslagen medför effekter som stämmer mindre väl med det primära syftet med lagen, nämligen att reglera situationen när egendom anträffats som åtkommit genom brott men till vilken ägaren är okänd. I promemorian föreslås att det berörda lagrummet ändras så att tagande i förvar enligt stöldgodslagen hos viss innehavare skall kunna ske redan när denne inte genom godtrosvärvar är skyddad mot rätt ägares anspråk.

Själv vill jag till en början peka på att det har ansetts vara en grundförutsättning för att tillämpa stöldgodslagen att det inte kan fastställas vem som enligt civilrättsliga regler är ägare till den aktuella egendomen. Lagen kan således inte tillämpas, om den som i god tro har förvärvat egendomen är känd (se prop. 1974: 124 s. 52). Enligt min mening bör å andra sidan egendom kunna tas i förvar inte bara då innehavaren själv kommit åt egendom genom brott utan redan när det är uppenbart att denne inte skulle kunna åberopa reglerna om godtrosvärvar till skydd mot rätt ägares anspråk. Liksom remissinstanserna ansluter jag mig därför i princip till promemoriaförslaget.

I de båda nyssnämnda HD-avgörandena diskuterades möjligheten att avgränsa tillämpningsområdet för förvarstagande på motsvarande sätt som vid förverkande, nämligen genom att anknyta till den i 36 kap. 5 § BrB angivna personkretsen. Enligt min uppfattning skulle emellertid en sådan avgränsning medföra att möjligheterna att ta egendom i förvar begränsas i alltför hög grad.

Under remissbehandlingen har rikspolisstyrelsen pekat på att promemoriaförslaget inte fångar in t. ex. följande situation som enligt styrelsen blir allt vanligare. Polisen har hos en för brott misstänkt person beslagtagit en mängd föremål som inte gärna kan ha förvärvats på ett lagligt sätt. Det kan röra sig om t. ex. flera bilradioapparater med avklippta anslutnings-sladdar eller utplånade identitetsbeteckningar. Ett annat exempel är att det

påträffas flera dyrbara dampälsar hos en ensamstående man utan kända inkomster. Innehavaren av egendomen förnekar att han har kommit åt egendomen genom brott och påstår att han köpt godset av en okänd person. Egendomen kan inte härledas till någon brottsanmälan. Om åtal väcks mot innehavaren för häleri, lämnas åtalet inte sällan utan bifall på grund av att s. k. förbrott inte kan styrkas, dvs. att åklagaren inte kan visa att egendomen frånhänts rätte ägaren genom något brott. Detta leder i sin tur till att polisen måste återlämna den beslagtagna egendomen till innehavaren. Under senare år har det också blivit allt vanligare att denne begär att få kopior av beslagsprotokoll m. m. för att på så sätt erhålla åtkomsthandlingar till egendomen vilka han tidigare saknat.

Jag vill erinra om att de situationer rikspolisstyrelsen har tagit upp diskuterades i samband med att hälerilagstiftningen skärptes år 1980 (prop. 1979/80: 66, JuU 26, rskr. 183, SFS 1980: 107). Det problem som i detta sammanhang stod i blickpunkten var att det med då gällande häleribestämmelser inte var möjligt att döma någon för häleri i situationer av detta slag utan att förbrott var styrkt. Dessa bestämmelser kompletterades därför med regeln i 9 kap. 6 § andra stycket BrB, som innebär att häleriansvar inträder även för den som förvärvar eller, på ett sätt som är ägnat att försvåra ett återställande, mottar något som skäligen kan antas vara frånhänt annan genom brott. Som ytterligare förutsättning för straffbarhet föreskrivs i lagrummet att befattningen med godset har skett i näringsverksamhet eller som led i en verksamhet som bedrivs vanemässigt eller annars i större omfattning.

Avsikten med att utvidga häleribestämmelserna var vidare att egendom som har förvärvats eller mottagits under förhållanden som medför ansvar enligt den nyss nämnda bestämmelsen skall kunna tas i förvar enligt stöldgodslagen (se prop. 1979/80: 66 s. 18 och 133).

De begränsningar som gäller för det utvidgade häleriansvaret enligt 9 kap. 6 § andra stycket BrB – att befattningen med godset skett i näringsverksamhet eller som led i en verksamhet som bedrivs vanemässigt eller annars i större omfattning – motiverades enligt förarbetena av att det innefattade en principiell nyhet att slopa kravet på styrkt förbrott vid häleri och att det var mest angeläget att komma åt den organiserade häleribrottsligheten (se prop. 1979/80: 66 s. 14, 131 och 134 f). Det finns som jag ser det inte underlag för att nu överväga att ytterligare utvidga straffansvaret med sikte på situationer av det slag som rikspolisstyrelsen har tagit upp. Vad som däremot belyses genom rikspolisstyrelsens påpekanden är intresset av att kunna ta i förvar egendom enligt stöldgodslagen i sådana fall.

Mitt förslag till ändring av stöldgodslagen innebär att egendom som har frånhänts en okänd målsägande genom brott skall kunna tas i förvar hos en innehavare så snart det är uppenbart att denne inte har gjort ett civilrättsligt giltigt godtrosvärvarv. Härigenom kommer möjligheterna att ta egendom i förvar att öka i inte oväsentlig utsträckning i de av rikspolisstyrelsen berörda fallen.

Av betydelse i detta sammanhang är tolkningen av det nuvarande uttrycket "egendom som åtkommit genom brott" i bestämmelsen i 1 § första stycket stöldgodslagen. Motiven till lagrummet ger vid handen att det skall

vara uppenbart att egendomen har åtkommit genom brott (se prop. 1974: 124 s. 61). Anledning att göra någon ändring i sak på denna punkt finns enligt min mening inte; jag återkommer emellertid i specialmotiveringen till den ändrade lagtekniska utformning som jag här föreslår. Jag anser att det även med denna utgångspunkt är möjligt att fånga in åtskilliga av de fall som rikspolisstyrelsen har pekat på. Förhållandena kan nämligen inte sällan antas vara sådana att det – med hänsyn till t.ex. godsets beskaffenhet – är uppenbart att egendomen frånhänts någon genom brott men att det inte går att visa att det är innehavaren som gjort sig skyldig till något brott beträffande egendomen (jfr prop. 1979/80:66 s. 13 och NJA 1984 s. 76). Liksom för närvarande bör stöldgodslagen naturligtvis vara tillämplig också då någon fällt till ansvar för häleri enligt 9 kap. 6 § andra stycket BrB och då det således inte behöver vara styrkt att egendomen frånhänts någon genom brott.

Mitt förslag till utvidgning av möjligheterna att ta i förvar egendom enligt stöldgodslagen kommer till uttryck genom en ändrad utformning av 1 §. Beträffande de lagtekniska övervägandena får jag hänvisa till specialmotiveringen.

3 Deltagaransvaret vid dobbleri avskaffas

Mitt förslag: Straffansvaret för den som deltar i spel eller liknande verksamhet enligt 16 kap. 14 § BrB tas bort.

RÅ:s förslag överensstämmer med mitt.

Remissinstanserna har godtagit RÅ:s förslag.

Skälen för mitt förslag: Straffbestämmelser för dobbleri finns i 16 kap. 14 § BrB. I första stycket kriminaliseras den som för allmänheten olovligen anordnar eller på visst sätt tillåter spel eller liknande verksamhet. Den som endast deltar i sådant spel eller sådan verksamhet döms till ansvar enligt lagrummets andra stycke.

Bestämmelsen om deltagares straffansvar fanns med redan i den ursprungliga lydelsen av 16 kap. 14 § BrB. Att man för att kriminalisera själva deltagandet behövt straffbelägga detta genom en särskild bestämmelse beror på att en spelare inte genom att enbart delta i spelet kan anses ha gjort sig skyldig till straffbar medverkan till dobbleri.

RÅ har i den inledningsvis nämnda promemorian föreslagit att straffansvaret för den som deltar i dobbleri avskaffas. Som skäl för förslaget har RÅ pekat på bl. a. att samhället i andra sammanhang tillåter och inbjuder till deltagande i spel i olika former. Han nämner som exempel tips, V 65, Lotto och totalisatorspel m. m. som omsätter miljardbelopp varje år och tenderar att öka. Även om det kan hävdas att de illegala spelen ofta drivs i former som medför större risker för olyckliga konsekvenser för den enskilda, kan det enligt RÅ ifrågasättas om skillnaden mellan legalt och illegalt spel är så stor att det bör medföra en kriminalisering av själva spelandet.

Enligt RÅ torde det inte utan fog kunna hävdas att deltagaransvaret vid dobbleri inger vissa principiella betänkligheter.

RÅ framhåller vidare en praktisk sida av saken, nämligen att en kriminalisering av deltagandet försvårar polisens möjligheter att effektivt ingripa mot den illegala spelverksamheten. Detta beror på att de deltagande spelarna inte vill riskera straff genom att lämna upplysningar om den spelverksamhet som de själva deltagit i. Slutligen pekar RÅ på att straffbestämmelsens praktiska betydelse inte är särskilt stor.

Jag anser liksom remissinstanserna att förslaget är välgrundat. Det är uppenbart att den aktuella straffbestämmelsen av olika anledningar inte kommit att få någon nämnvärd betydelse. Straffbestämmelser som inte är tillräckligt motiverade bör inte behållas. Till detta kommer att polisens arbete något kan underlättas, om förslaget genomförs. Eftersom inte heller något förhållande kommit fram som motiverar att straffbestämmelsen behålls, föreslår jag att andra stycket i 16 kap. 14 § BrB upphävs.

4 Åklagarens rätt att själv förklara beslagtagen egendom förverkad vidgas

4.1 Egendomens värde måste understiga 2 000 kr.

Mitt förslag: Åklagaren ges en generell befogenhet att besluta om förverkande av beslagtagen egendom, när åtal inte väcks, om egendomens värde uppskattas till mindre än 2 000 kr. Genom en anmälan om missnöje kan den hos vilken beslaget skett få frågan prövad av domstol.

RÅ:s förslag överensstämmer med mitt bortsett från att värdegränsen enligt RÅ:s förslag satts till 1 000 kr.

Remissinstanserna har godtagit RÅ:s förslag i princip. Några har emellertid haft synpunkter på gränsen för egendomens värde. *Föreningen Sveriges statsåklagare* ifrågasätter om den inte kan höjas till 2 000 kr. *Sveriges advokatsamfund* vill knyta an den till basbeloppet. *Malmö tingsrätt och åklagarmyndigheten i Stockholm* anser att någon gräns inte behövs, utan att åklagarens rätt att besluta kan göras generell.

Skälen för mitt förslag: RÅ har i sin promemoria lämnat en översikt av de regler som gäller förverkande av egendom i olika sammanhang. Jag hänvisar i den delen till promemorian (se bil. 2, s. 1).

RÅ föreslår en vidgad rätt för åklagaren att besluta om förverkande av beslagtagen egendom när frågan rör annan än den som är tilltalad och värdet av egendomen kan uppskattas till mindre än 1 000 kr. Förfarandet föreslås kompletterat med en möjlighet att anmäla missnöje med beslutet. Vid en missnöjesanmälan måste åklagaren antingen häva beslaget eller inom en månad vid domstol väcka talan om förverkande av egendomen.

Jag kan rent allmänt instämma i de synpunkter som RÅ har fört fram i denna del. Jag finner det välmotiverat att åklagaren ges en vidgad möjlig-

het att besluta om förverkande av egendom i fall då åtal inte väcks. Därigenom uppnår man den fördelen att förverkandebeslut kan meddelas i en enklare och snabbare form. Det framstår för mig också från principiell synpunkt som ändamålsenligt att åklagaren i samband med att han t. ex. beslutar att inte väcka åtal mot någon också kan pröva frågan om ett förverkande utan att behöva föra talan vid domstol. En annan positiv effekt av den föreslagna bestämmelsen är att domstolarna i viss mån avlastas. Genom att den hos vilken beslaget har skett kan påkalla prövning vid domstol tillgodoser förslaget också rättssäkerhetens krav.

Jag är således beredd att föreslå en lagstiftning med utgångspunkt från RÅ:s förslag.

De nya bestämmelserna bör enligt min mening lämpligen utformas efter mönster av lagen (1983:225) om förfarandet vid förverkande av vissa farliga föremål. Dessa regler innebär följande. Åklagarens beslut om förverkande skall alltid meddelas skriftligen. Den från vilken egendomen tagits i beslag har rätt att hos åklagaren anmäla missnöje med beslutet. Missnöjesanmälan skall ske inom en månad efter delgivning av åklagarens beslut. Vid missnöjesanmälan måste åklagaren pröva om beslaget skall hävas och egendomen återlämnas. Sker inte detta, måste åklagaren inom en månad från det att missnöjesanmälan kom in väcka talan om förverkande vid domstol enligt de regler som finns i 17 § lagen (1946:804) om införande av nya rättegångsbalken (RP). Om sådan talan inte väcks, skall beslaget gå åter.

Vad gäller värdet av den egendom som skall kunna förklaras förverkad har RÅ föreslagit att gränsen skall sättas vid 1 000 kr. Några remissinstanser har, som jag tidigare redogjort för, framfört andra synpunkter. Jag har i och för sig förståelse för synpunkten att någon värdegräns inte behövs; det kan ju hävdas att rättssäkerhetskravet i tillräcklig grad är tillgodosett genom möjligheterna till missnöjesanmälan efter delgivning av åklagarens beslut. Jag vill dock förorda att åklagarens rätt att besluta om förverkande – åtminstone tills vidare – begränsas genom en bestämmelse om egendomens värde.

Var denna värdegräns skall sättas är givetvis en avvägningsfråga. Med hänsyn till att den bestämmelse som jag nu föreslår är av generell karaktär och kan komma att avse egendom av skiftande slag och värde finner jag det angeläget att tillämpningsområdet inte görs alltför begränsat. Mot den bakgrunden föreslår jag att värdegränsen sätts till 2 000 kr. Jag vill inte utesluta att det, när erfarenheter har vunnits av det nya systemet, kan finnas anledning att höja eller helt avskaffa gränsen.

Jag vill i det sammanhanget också påpeka att det här blir fråga om en möjlighet och inte någon skyldighet för åklagaren att i vissa fall avgöra frågor om förverkande. Om det framgår av förundersökningsprotokoll eller andra handlingar att någon motsätter sig ett förverkande, bör åklagaren inte besluta om förverkande utan väcka talan vid domstolen. Detsamma gäller om åklagaren bedömer frågan om förverkande som tveksam.

I 27 kap. 7 § rättegångsbalken (RB) finns regler om tid för väckande av åtal efter det att beslag har verkställts. Om beslaget beslutats av åklagaren utan medverkan av rätten, skall enligt andra stycket åtal väckas inom en

månad, om inte den beslagtagna egendomens värde understiger 1 000 kr. I samband med att en generell regel om rätt för åklagaren att besluta om förverkande i fråga om egendom under 2 000 kronors värde införs, bör även den nu nämnda värdegränsen av praktiska skäl justeras upp till samma belopp. Frågan om en ytterligare höjning av beloppsgränsen i 27 kap. 7 § är aktuell i samband med behandlingen av tvångsmedelskommitténs betänkande (SOU 1984: 54) Tvångsmedel—Anonymitet— Integritet.

4.2 Förverkande mot okänd person m. m.

Mitt förslag: Åklagarens utvidgade rätt att besluta om förverkande skall gälla även fall där den som avses med beslutet är okänd eller annars inte kan nås med vanlig delgivning. Åklagarens beslut får då delges genom att det anslås på rättens kansli.

RÅ:s förslag överensstämmer med mitt.

Remissinstanserna har inte särskilt berört denna fråga.

Skälen för mitt förslag: Jag ser det som angeläget att man får en enkel och enhetlig regel om förfarandet vid förverkande mot någon som inte är tilltalad. Åklagarens möjlighet att besluta om förverkande bör därför, som RÅ föreslagit, omfatta även fall enligt 17 § andra stycket RP, dvs. när den förmodade ägaren är okänd eller av annan anledning inte kan delges på vanligt sätt. Den av mig föreslagna värdegränsen på 2 000 kr skall givetvis gälla även sådana fall.

Vad gäller sättet att delge åklagarens beslut i nu angivna fall synes en lämplig ordning vara att detta får ske genom att beslutet anslås på rättens kansli på samma sätt som nu sker enligt 17 § andra stycket RP om egendomens värde uppenbart inte uppgår till 1 000 kr.

Den sist nämnda värdegränsen höjdes senast den 1 januari 1975 från 100 kr till 1 000 kr med hänvisning till penningvärdets utveckling (prop. 1974: 124 s. 67). Det ter sig lämpligt att i detta sammanhang höja den på nytt, nu till 2 000 kr. Detta är motiverat dels av hänsyn till det förändrade penningvärdet, dels av intresset att nå överensstämmelse med den under 4.1 behandlade värdegränsen. Man bör inte utan mycket starka skäl använda sig av mer än en värdegräns i en reglering, som redan det förut är ganska komplicerad. För att man skall uppnå en likartad beloppsbestämning i de aktuella fallen bör det i 17 § RP förekommande uttrycket "uppgår uppenbart ej till" ersättas med vad jag tidigare föreslagit, nämligen "uppskattas till mindre än".

4.3 Den lagtekniska lösningen m. m.

Mitt förslag: De nya bestämmelserna om åklagarens rätt att besluta om förverkande av beslagtagna egendom tas in i en särskild lag om förverkande m. m. som ersätter 17 § RP. I samband därmed upphävs och ändras vissa andra bestämmelser.

RÅ:s förslag går ut på att de nya bestämmelserna arbetas in i 17 § RP.

Remissinstanserna har i några fall uppehållit sig vid detaljer i bestämmelsernas tekniska utformning. *Malmö tingsrätt* föreslår att de nya reglerna förs in i en ny paragraf i RP.

Skälen för mitt förslag: Vad gäller den lagtekniska lösningen har RÅ föreslagit att de nya bestämmelserna förs in i 17 § RP enligt vad jag tidigare sagt. Där finns de processuella bestämmelserna om förverkande av egendom och annan särskild rättsverkan av brott beträffande någon som inte är tilltalad. Enligt paragrafens första stycke skall i sådant fall särskild talan väckas vid domstol. I andra stycket behandlas situationer där ansökningen om förverkande får delges med kungörelsedelgivning.

De föreslagna bestämmelserna tar sikte på samma situation som behandlas i 17 § RP, nämligen förverkande av egendom hos någon som inte är tilltalad. Det är därför en lagteknisk fördel om dessa frågor får en enhetlig reglering. Man kan därvid, som jag ser det, välja mellan två lösningar. En av dessa är, som RÅ är inne på, att föra in de nya bestämmelserna i 17 § RP och i övrigt låta lagrummet vara oförändrat. Detta är i och för sig fullt möjligt. Enligt min mening finns dock starka skäl som talar däremot.

För det första finns det anledning att fråga sig om bestämmelser av denna karaktär rätteligen hör hemma i en 40 år gammal promulgationslag, dvs. en lag som hade till uppgift att reglera övergången till nya rättegångsbalken. Eftersom bestämmelserna har en allmän giltighet och en icke ringa betydelse i det praktiska rättslivet, bör de i stället ges en annan och mera framskjuten placering. För det andra skulle 17 § RP, om också den nu aktuella regleringen arbetades in där, bli tämligen svårtillgänglig. Jag vill därför för egen del förorda att man väljer den andra tänkbara lösningen, nämligen att ta in de föreslagna bestämmelserna och det övriga innehållet i 17 § RP i en särskild lag. Regleringen blir därigenom tydligare och avsevärt mera lättillgänglig. Den nya lagen kan lämpligen benämnas "Lag om förfarandet i vissa fall vid förverkande m. m."

Genom den föreslagna lagen, som får generell tillämplighet, kan vissa bestämmelser som för särskilda fall ger åklagaren en mindre vidsträckt befogenhet upphävas. Jag syftar här på vad RÅ har tagit upp, nämligen dels lagen om förfarandet vid förverkande av vissa farliga föremål, dels 21 § lagen (1960: 418) om straff för varusmuggling (varusmugglingslagen). I dessa båda fall är åklagarens rätt att besluta om förverkande begränsad till egendom vars värde uppskattas till mindre än 500 kr. I samband med att den sistnämnda bestämmelsen upphävs görs en ändring i 24 § första stycket varusmugglingslagen. Ändringen syftar till att bibehålla den rätt som nu tillkommer befattningshavare vid tullverket och att samtidigt höja också den värdegräns som finns i bestämmelsen från 500 till 2000 kr. Den inskränkning därvidlag som nu gäller för forslingsredskap synes inte behöva upprätthållas. Däremot anser jag inte att man nu bör justera den värdegräns som finns i 23 § varusmugglingslagen. Jag vill i det sammanhanget crinra om att varusmugglingslagen står inför en översyn (jfr prop. 1985/86: 41 s. 32).

Det finns även andra lagrum som ger åklagaren en rätt att besluta om förverkande, nämligen 2 § lagen om förverkande av alkoholhaltiga drycker

m. m., 7 § tredje stycket narkotikastrafflagen (1968:64) och 7 § andra stycket förordningen (1968:70) med vissa bestämmelser om injektions-sprutor och kanyler. Dessa bestämmelser saknar regler om ett visst högsta värde som en begränsning av åklagarens förverkanderätt och bör åtminstone tills vidare stå kvar.

Beträffande vissa detaljer i den föreslagna lagen återkommer jag i specialmotiveringen.

5 Ändringar i automatspelslagen

5.1 Bakgrund

Spel på olika typer av automater regleras dels i lotterilagen, dels i automatspelslagen.

I förstnämnda lag behandlas bl. a. automatspel där vinster betalas ut till spelaren i form av t.ex. pengar eller varor. Även rätt till fortsatt spel på sådana automater räknas som vinst enligt lotterilagen. Spel på sådana automater enligt vad som nu har sagts räknas enligt lotterilagen som lotteri.

För den som olovligen anordnar automatspel finns en straffbestämmelse i 28 § lotterilagen till vilken är knuten en förverkanderegeln i 30 § samma lag. Enligt denna kan uppburna insatser samt utrustning, annan egendom och handlingar förklaras förverkade, om de använts vid eller varit föremål för brott mot lotterilagen.

Automatspel som inte är att anse som lotterier i lotterilagens mening regleras i automatspelslagen. Till sådana automatspel räknas spel på mekaniska eller elektroniska spelautomater som inte ger vinst eller endast ger vinst i form av frispel på automaten. För att anordna sådana spel i förvärvssyfte krävs tillstånd av socialnämnden.

Spelautomaterna ägs ofta av någon annan än den som driver verksamheten där spelen finns. I sådana fall är ägaren vanligen ett företag som yrkesmässigt hyr ut apparaterna till exempelvis restauranger, barserveringar, caféer, varuhus, tobaksaffärer och bensinstationer.

Den som anordnar automatspel utan tillstånd kan dömas till straff enligt 9 § automatspelslagen. Någon möjlighet att förklara spelautomater och annan egendom förverkade enligt automatspelslagen finns däremot inte.

Det huvudsakliga motivet för att genom lagstiftning reglera även anordnandet av spel på automater som inte omfattas av lotterilagens bestämmelser var att man ville komma till rätta med de olämpliga ungdomsmiljöer som uppkom i de spelhallar där spel på s. k. flipperspel och liknande automatspel bedrevs (prop. 1981/82: 203 s. 7 ff).

Om någon anordnar spel på sådana automater, som i och för sig faller under automatspelslagens bestämmelser, men vid sidan om betalar ut vinster t. ex. i form av pengar eller varor, blir detta enligt vad jag tidigare sagt att bedömas som lotteri enligt lotterilagen. För att någon skall kunna dömas för en sådan form av olovligt lotteri krävs självfallet att det kan klarläggas att vinster verkligen har betalats ut eller i vart fall att det varit möjligt att erhålla vinst.

Polismyndigheten i Malmö har till stöd för den inledningsvis nämnda framställningen om en förverkandebestämmelse i automatspelslagen hänvisat till att det vid spel på s. k. pokerautomater, som i och för sig faller in under automatspelslagen, i stor utsträckning förekommer utbetalning av vinster i kontanter. Vinstutbetalningen sker genom att den poängsumma spelaren erhåller i automaten kan bytas ut mot kontanter. Enligt polismyndigheten har pokerautomaterna i många fall installerats utan socialnämndens tillstånd enligt automatspelslagen. Polismyndigheten pekar på svårigheterna att i varje enskilt fall bevisa att olagliga vinstutbetalningar sker. Detta medför att lotterilagens ansvars- och förverkanderegler inte kan tillämpas. De nu angivna förhållandena motiverar enligt polismyndigheten att det i automatspelslagen införs en möjlighet att förklara spelautomater m. m. förverkade redan på grund av att tillstånd enligt automatspelslagen saknas.

Polismyndigheten har i sin framställning vidare fört fram tanken på en straffsanktionerad bestämmelse som ålägger den som hyr ut automater att före uthyrningen förvissa sig om att förhyraren har socialnämndens tillstånd till automatspel.

Polismyndighetens framställning har av det övervägande antalet remissinstanser mottagits positivt.

Jag vill i detta sammanhang nämna att även andra ändringar i automatspelslagen har aktualiserats under senare år. Bl. a. har socialstyrelsen och Malmö socialnämnd gjort vissa framställningar härom. Frågan har också diskuterats i riksdagen med anledning dels av en fråga till mig i mars 1984, dels av några motioner. Kulturutskottet uttalade i sitt av riksdagen godkända betänkande (KrU 1984/85: 1) i oktober 1984 att det fanns skäl att vänta med en allmän utvärdering av lagen ytterligare någon tid. Utskottet utgick från att regeringen efter samråd med Svenska kommunförbundet skulle ta ställning till frågan om tidpunkten och formerna för en sådan utvärdering.

Jag gav för min del i den nyss nämnda frågedebatten uttryck för uppfattningen att det efter ytterligare någon tid kunde finnas skäl att göra en allmän utvärdering av lagen. RÅ och Svenska kommunförbundet har i detta ärende uttalat sig i samma riktning. De ändringar jag nu avser att föreslå är av tämligen begränsad karaktär. Jag avser därför att senare ta upp frågan om en utvärdering och översyn av lagen.

5.2 En bestämmelse om förverkande införs i automatspelslagen

Mitt förslag: En möjlighet att förklara uppburna insatser, spelautomater och annan egendom som använts vid brott mot automatspelslagen förverkade förs in i lagen. Förverkande skall kunna ske bl. a. även hos den som yrkesmässigt tillhandahållit egendomen, om detta inte är uppenbart oskäligt.

Polismyndighetens förslag innehåller en förverkandebestämmelse med 30 § lotterilagen som förebild. Mitt förslag går längre genom att det uttryckligen anger att ett förverkande får ske även hos den som yrkesmässigt tillhandahållit egendomen.

Remissinstanserna har till övervägande del tillstyrkt förslaget. Några remissinstanser har dock ställt sig avvisande till en förverkandebestämmelse. *Hovrätten för Västra Sverige* erinrar sålunda om att straffbestämelsen i 9 § automatspelslagen ger möjlighet att döma till fängelse. Enligt hovrätten skulle detta i många fall kunna vara en tillräcklig åtgärd. *BRÅ* hävdar att en förverkanderegulering enligt polismyndighetens förslag har ett begränsat värde bl. a. eftersom spelutrustningen oftast ägs av annan än anordnaren. *Sveriges advokatsamfund* avstyrker förslaget bl. a. av hänsyn till risken för att godtroende automatuthyrare drabbas av ett förverkande.

Skälen för mitt förslag: Straffbestämmelser inom specialstraffrätten är i mycket stor utsträckning förenade med regler om förverkande av den egendom som på ett eller annat sätt haft anknytning till det aktuella brottet. Som framgår av vad jag tidigare sagt är detta fallet beträffande bl. a. lotterilagen men däremot inte beträffande automatspelslagen.

Mot bakgrund av vad jag tidigare har redovisat beträffande dessa båda lagars tillämpningsområde ter sig enligt min mening denna skillnad svår att motivera. De svårigheter i det praktiska polisarbetet som polismyndigheten i Malmö har beskrivit utgör ett beaktansvärt skäl för att i automatspelslagen öppna en möjlighet till förverkande.

Vid tillkomsten av automatspelslagen berördes, efter förslag från några remissinstanser, möjligheten att införa en förverkandebestämmelse i lagen. Tanken avvisades dock med motiveringen att spelutrustningen i allmänhet inte ägdes av den som anordnade spelet och att intäkt frågan var ordnad på olika sätt. Föredragande departementschefen ansåg därför att föreskrifter om förverkande skulle vara av begränsat värde. (Prop. 1981/82: 203 s. 27).

Som jag nämnt har hovrätten för Västra Sverige föreslagit att en tillräcklig skärpning kan ske genom att hela straffskalan i 9 § utnyttjas och att fängelsestraff döms ut i vart fall vid upprepat spel utan tillstånd. Jag vill för egen del inte heller utesluta att en strängare påföljdspraxis skulle kunna få en viss betydelse när det gäller förekomsten av automatspel utan tillstånd. Allmänna kriminalpolitiska skäl talar dock mot en sådan lösning. Även av andra orsaker, inte minst effektivitetshänsyn, anser jag att en förverkandebestämmelse är den lösning som är att föredra.

En sådan bestämmelse kan utformas så att det inte uttryckligen anges hos vem förverkandet kan ske. Då blir bestämmelserna i 36 kap. 5 § BrB analogt tillämpliga. Dessa bestämmelser förutsätter i de praktiskt tänkbara situationerna som faller under automatspelslagen att det i varje enskilt fall kan klarläggas att ägaren av spelautomaten genom sin uthyrning på ett straffbart sätt har medverkat till eller beretts vinning genom brottet. Det ligger i sakens natur att detta beviskrav i ett mycket stort antal fall inte skulle kunna uppfyllas. En invändning från en uthyrare om att han trodde eller utgick från att hyresmannen hade tillstånd till automatspel skulle ofta inte kunna vederläggas. Enbart en tillämpning av reglerna i 36 kap. 5 § BrB

skulle således vara av tämligen begränsat praktiskt värde. Så långt kan jag därför instämma i vad som uttalades i den nyss återgivna propositionen.

Mot bakgrund av de problem som jag nu har redogjort för bör en förverkandebestämmelse i stället utformas enligt en annan modell. Om man i lagen direkt anger att ett förverkande får ske hos den som tillhandahåller spelautomater m. m. faller kravet på att straffbar medverkan eller annat i 36 kap. 5 § BrB avsett förhållande skall föreligga på ägarens sida. En bestämmelse med denna innebörd fanns i 11 § andra stycket i den före lotterilagen gällande lotteriförordningen (1939:207). I detta lagrum angavs just att förverkande kunde ske förutom hos den som dömts för olovligt anordnande av lotteri, hos den "som yrkesmässigt tillhandahåller sådan egendom." Denna bestämmelse synes inte ha skapat några olägenheter.

I rättsfallet NJA 1984 s.837 hade HD till bedömning frågan om ett förverkande enligt detta lagrum kunde ske hos uthyraren (ägaren) – ett bolag – av spelautomater som av annan använts vid olovligt anordnat lotteri. Dessa spelautomater var till sin konstruktion sådana att de i och för sig skulle ha fallit under automatspelslagens bestämmelser. Emellertid hade vinster i pengar eller varor betalats ut vid sidan om. Därmed förelåg tillståndspliktiga lotterier. HD anförde i denna del.

Den nu aktuella förverkandebestämmelsen i 11 § andra stycket lotteriförordningen är genom uttrycklig bestämmelse om hos vem förverkande får ske tillämplig på bolaget. Varken bestämmelsens lydelse eller dess förarbeten ger stöd för slutsatsen att förverkande skulle krävas vetskap hos bolaget om den brottsliga användningen. Bestämmelsen är liksom 36 kap. 4 § BrB¹ fakultativ. En bristande kännedom hos bolaget om att automaterna användes olovligen bör efter mönster av vad som gäller inom tillämpningsområdet för 36 kap. 4 § BrB¹ bli att beakta inom ramen för en skälighetsbedömning.

HD fann att spelautomaterna borde förklaras förverkade.

Med utgångspunkt från vad HD sålunda uttalat vill jag förorda att det med den tidigare regeln i lotteriförordningen som förebild införs en förverkandebestämmelse i automatspelslagen som direkt anger att ett förverkande får, utöver vad som framgår av 36 kap. 5 § BrB, ske hos den som yrkesmässigt tillhandahållit spelautomat m. m. I det senare fallet kommer regeln att i de flesta situationer träffa den som hyr ut egendomen.

Den samlade effekten av mitt förslag blir således att en förverkandeförklaring kan riktas dels, enligt vad som generellt gäller, mot den personkrets som avses i 36 kap. 5 § BrB, däribland gärningsmannen, dels mot ägaren av egendomen när denne inte kan nås av förverkande med stöd av detta lagrum. Som jag tidigare uttalat är den senare situationen den praktiskt sett mest förutsebara. Jag syftar givetvis på fall då ägaren av automatspel m. m. hyr ut egendomen.

Jag vill understryka att bestämmelsen bör göras fakultativ genom ett sedvanligt skälighetsrekvisit. Vederbörlig hänsyn kan därigenom tas till uthyrarens situation i det enskilda fallet. Jag går nu över till att behandla frågor som hänger samman med det.

¹ Numera 36 kap. 5 § BrB.

Kontrollskyldighet för uthyrare?

Bedömningen av om ett förverkande är uppenbart oskäligt måste givetvis i varje enskilt fall ske enligt allmänna principer. När det gäller att förklara egendom förverkad hos den som hyr ut egendomen bör betraktelsesättet i det rättsfall jag nyss nämnde kunna bilda utgångspunkt.

I detta sammanhang vill jag också ta upp den av polismyndigheten väckta frågan om det finns behov av en straffsanktionerad skyldighet för den som hyr ut spelautomater och annan egendom att före uthyrningen förvissa sig om att den som hyr egendomen har tillstånd. Polismyndigheten har uttalat att en sådan bestämmelse eventuellt borde införas.

Jag vill då först på nytt erinra om att den som hyr ut ifrågavarande egendom med tillämpning av 23 kap. 4 § BrB under vissa förhållanden kan dömas för medverkan till brott enligt 9 § automatspelslagen. Som jag tidigare påpekat kan det emellertid antas att ett medverkansansvar mera sällan kommer att kunna aktualiseras i praktiken.

En straffbestämmelse av det slag som polismyndigheten föreslår skulle rimligen få en låg straffskala. Den skulle dessutom innebära att det förut berörda intresset av begränsningar i straffrättens tillämpningsområde sköts åt sidan. Jag finner därför inte att det finns tillräckliga skäl att införa en sådan bestämmelse.

Jag har emellertid övervägt att, som några remissinstanser förordat, införa en regel om kontrollskyldighet för en uthyrare men utan någon straffsanktion. Detta skulle i så fall motiveras av intresset att genom en uttrycklig regel slå fast att uthyraren bör kontrollera tillståndet. En sådan bestämmelse skulle också kunna tjäna som en varning för uthyrare att de, om sådan kontroll eftersätts, riskerar att den uthyrda automaten förklaras förverkad. Med andra ord skulle man få ett bättre underlag för att bedöma om ett förverkande hos en uthyrare är uppenbart oskäligt.

Jag anser emellertid inte heller att en sådan regel är nödvändig. Det torde nämligen även utan någon särskild föreskrift stå klart att bedömningen av om ett förverkande hos den som hyr ut egendomen är uppenbart oskäligt i hög grad måste påverkas av om denne företagit några åtgärder för att kontrollera eller se till att den till vilken han hyr ut verkligen har ett gällande tillstånd. På samma sätt ligger det i hans eget intresse att kontrollera att ett tillstånd inte har försetts med föreskrifter som enligt 5 § automatspelslagen inskränker speltillståndet. Utgångspunkten bör enligt min mening vara att ett förverkande bör övervägas om uthyraren inte har vidtagit några kontrollåtgärder i de avseenden som jag nu har nämnt liksom när det rör sig om upprepad passivitet i detta avseende. Jag vill i det sammanhanget hänvisa till vad Cherryföretagen vid remissbehandlingen anfört om att de faktiska förhållandena vid uthyrning av spelautomater i allmänhet är sådana att uthyraren svarar för den praktiska hanteringen av tillståndsansökan och dylikt.

6 Ändringar i lotterilagens förverkandebestämmelse

Prop. 1986/87: 6

Mitt förslag: I lotterilagens förverkandebestämmelse anges att ett förverkande kan ske även hos den som yrkesmässigt tillhandahållit den ifrågavarande egendomen.

Skälen för mitt förslag: Mitt förslag om en förverkandebestämmelse i automatspelslagen medför som jag tidigare redogjort för att ett förverkande blir möjligt bl. a. hos den som brutit mot lagens tillståndsregler eller hos den som yrkesmässigt tillhandahållit den ifrågavarande egendomen.

När det gäller lotterilagens förverkandebestämmelser saknas en uttrycklig bestämmelse som anger hos vem ett förverkande får ske. Detta medför att bestämmelsen i 36 kap. 5 § BrB på vanligt sätt blir analogt tillämplig.

För mig framstår det med hänsyn till de båda lagarnas sakliga samhörighet som naturligt och ändamålsenligt att förverkandebestämmelserna ges en likartad utformning.

Som jag tidigare har nämnt innehöll 11 § andra stycket lotteriförordningen en förverkanderegeln med samma innehåll som jag nu föreslagit skall införas i automatspelslagen. Avsikten med regeln var att åstadkomma en utvidgning som gjorde det möjligt att ingripa mot företag som yrkesmässigt tillhandahöll automater och liknande anordningar i spelhallar och andra lokaler, där spel bedrevs olagligen, utan att själva framträda som anordnare av spelet (prop. 1972: 128 s. 51).

I lotterilagen, som alltså ersatte lotteriförordningen, ändrades förverkanderegeln och fick det innehåll jag nyss har beskrivit. Därvid synes inte tillräckligt ha uppmärksammats att detta innebar en begränsning av möjligheterna till förverkande i förhållande till vad som kunde ske enligt lotteriförordningen (prop. 1981/82: 170 s. 138). Någon motivering till ändringen i nu aktuellt hänseende har ej lämnats och det vill synas som om effekten inte varit avsedd. Jag vill för att belysa vad jag nu har sagt påpeka att utgången i rättsfallet NJA 1984 s. 837 uppenbarligen hade blivit den motsatta, om förverkandefrågan skulle ha bedömts enligt lotterilagen.

Jag förordar således att det i lotterilagens 30 § förs in en bestämmelse som anger att ett förverkande får ske, utöver vad som framgår av 36 kap. 5 § BrB, hos den som yrkesmässigt tillhandahållit egendomen.

Principerna för bedömningen om ett förverkande skall ske framgår av NJA 1984 s. 837. Mitt förslag innebär således att rättsfallet får förnyad aktualitet.

7 Ändring i lagen (1986:000) om ändring i lagen (1958:205) om förverkande av alkoholhaltiga drycker m. m.

Mitt förslag: Det införs en möjlighet till förverkande av alkoholhaltiga drycker m. m. även hos den som brutit mot bestämmelsen om trafiknykterhetsbrott i järnvägstrafiklagen (1985:192).

Skälen för mitt förslag: Bestämmelser om trafiknykterhetsbrott såvitt gäller maskindrivet fordon på järnväg eller tunnelbana finns i 6 kap. 2 § järnvägstrafiklagen (1985: 192) som trädde i kraft den 1 maj 1985 (prop. 1983/84: 117 och 1984/85: 33, LU 1984/85: 27, rskr 201). Föreskrifterna har ersatt de regler i ämnet som tidigare fanns i 4 § 4 mom. lagen (1951: 649) om straff för vissa trafikbrott (trafikbrottslagen). De sistnämnda föreskrifterna upphävdes i samband med järnvägstrafiklagens ikraftträdande.

Med stöd av hänvisningen i 1 § andra stycket lagen om förverkande av alkoholhaltiga drycker m. m. till straffbestämmelserna i 4 § trafikbrottslagen fanns tidigare en möjlighet att förverka alkoholhaltiga drycker eller andra berusningsmedel i samband med trafiknykterhetsbrott vid förande av motordrivet spårfordon på järnväg eller tunnelbana. Någon motsvarande hänvisning till straffbestämmelserna i 6 kap. 2 § järnvägstrafiklagen fördes emellertid inte in i nyssnämnda lag i anslutning till järnvägstrafiklagens ikraftträdande.

Genom att 4 § 4 mom. trafikbrottslagen upphävts har den angivna möjligheten till förverkande vid trafiknykterhetsbrott av det aktuella slaget således försvunnit. Eftersom avsikten inte har varit att avskaffa denna möjlighet, bör en hänvisning till 6 kap. 2 § järnvägstrafiklagen motsvarande den nuvarande hänvisningen till 4 § trafikbrottslagen göras i 1 § lagen om förverkande av alkoholhaltiga drycker m. m. Jag föreslår därför att sistnämnda paragraf får ändrad lydelse i enlighet härmed.

I 1 § lagen om förverkande av alkoholhaltiga drycker m. m. har nyligen företagits en ändring i ett annat lagstiftningsärende (prop. 1984/85: 212, TU 6, rskr. 71, SFS 1986: 170). Ändringen träder i kraft den 1 januari 1987. Riksdagen har helt nyligen (prop. 1985/86: 9, JuU 24, rskr. 213) beslutat om ytterligare ändringar i paragrafen. Dessa ändringar träder i kraft den 1 juni 1987. Den ändring som jag nu föreslår bör träda i kraft samtidigt.

8 Upprättade lagförslag

I enlighet med vad jag nu anfört har inom justitiedepartementet upprättats förslag till

1. lag om ändring i brottsbalken,
2. lag om ändring i lagen (1974: 1065) om visst stöldgods m. m.,
3. lag om förfarandet i vissa fall vid förverkande m. m.,
4. lag om ändring i rättegångsbalken,
5. lag om ändring i lagen (1946: 804) om införande av nya rättegångsbalken,
6. lag om upphävande av lagen (1983: 225) om förfarandet vid förverkande av vissa farliga föremål,
7. lag om ändring i lagen (1960: 418) om straff för varusmuggling,
8. lag om ändring i lagen (1982: 636) om anordnande av visst automatspel,
9. lag om ändring i lotterilagen (1982: 1011),
10. lag om ändring i lagen (1986: 000) om ändring i lagen (1958: 205) om förverkande av alkoholhaltiga drycker m. m.

Jag har beträffande utformningen av förslagen under 7 och 9 samrått med chefen för finansdepartementet respektive chefen för utbildningsdepartementet.

Förslagen bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 7*¹.

9 Specialmotivering

9.1 Förslaget till lag om ändring i brottsbalken

16 kap. 14 §

Förslaget innebär att straffansvaret upphävs för den som deltar i dobbleri. Det har kommenterats i den allmänna motiveringen (avsnitt 3).

Det förtjänar anmärkas att medverkansbestämmelserna i 23 kap. 4 § är tillämpliga beträffande brottet dobbleri på samma sätt som när det gäller andra brott i BrB. Som anmärkts i den allmänna motiveringen kan emellertid den som deltar i sådant spel som avses i paragrafen inte redan härigenom anses som medverkande. Detta utesluter naturligtvis inte att förhållandena undantagsvis kan vara sådana att ett ansvar för medverkan kan aktualiseras.

36 kap. 1 §

I första stycket *första meningen* av paragrafen har det undantag från huvudregeln om förverkande som för närvarande föreskrivs för fall då utbyte av brott motsvaras av skada för enskild utgått. I stället föreskrivs i *andra stycket* att domstolen skall, vid bedömningen av om det är uppenbart oskäligt att förklara utbytet förverkat, bland andra omständigheter beakta om det finns anledning anta att skadeståndsskyldighet med anledning av brottet kommer att åläggas eller annars bli fullgjord.

Den huvudsakliga konsekvensen av ändringen är att förverkande inte längre skall anses principiellt uteslutet vid sådana brott som innebär förmögenhetsöverföring och inte heller vid sakhäleri. Uppenbarligen kommer det dock endast sällan i fråga att tillämpa förverkande vid sådana brott. Ett exempel på fall där detta emellertid i överensstämmelse med vad som har anförts i den allmänna motiveringen kan vara befogat är den situationen att tjuvgods i tjuvens eller hälarens händer representerar ett större värde än som motsvaras av skadan för målsäganden (jfr NJA 1974 s. 278). Ett annat mera praktiskt fall kan vara att en tjuv har avyttrat stöldgodset och att något skadeståndsanspråk från ägarens sida inte kan påräknas, exempelvis därför att han är okänd.

I de fall då värdeförverkande kan komma i fråga efter exempelvis en stöld uppkommer frågan hur den abstrakta vinningen skall beräknas. Förverkande skall avse endast nettoutbytet. Utgifter för förvärvet skall alltså i princip dras av. Enligt straffrättskommittén skulle dock detta förutsätta att utgifterna inte var sådana att de stred mot lag eller goda seder, som exempelvis vid muta eller ersättning till medbrottsling. Enligt lagrådet

¹ Bilagan har uteslutits här. Frånsett några redaktionella ändringar är förslagen likalydande med dem som är fogade till propositionen.

(prop. 1948: 80 s. 398) torde riktigheten av den ståndpunkten kunna sättas i fråga. Åtminstone under vissa förutsättningar borde sådana kostnader enligt lagrådet få dras av. Frågan överlämnades emellertid till rättspraxis.

Har viss egendom förvärvats genom bedrägeri, kan enligt min mening någon tvekan knappast råda om att det eventuella vederlag som varit förenat med bedrägeriet bör dras av från egendomens värde vid ett förverkande. Beträffande värdeförverkande vid stöld torde det å andra sidan stå klart att kostnader för brottets genomförande i princip inte kan vara avdragsgilla (jfr NJA 1977 s. 735). En annan sak är att det vid bestämmande av förverkandets omfattning kan finnas anledning att beakta exempelvis om ett till en medbrottsling utgett vederlag förklaras förverkat.

När det gäller värdet av egendom som frånhänts annan genom brott bör detta anses motsvara minst det värde egendomen hade när brottet begicks. Att det därefter – genom förslitning eller på annat sätt – eventuellt har sjunkit i värde bör inte anses påverka värdet av själva utbytet. Det kan däremot beaktas vid avgörande om endast partiellt förverkande bör komma i fråga. Klart är också att i de fall då värdeförverkande tillämpas gentemot en tjuv som har avyttrat stöldgodset det som regel är befogat att låta förverkandeförklaringen stanna vid värdet av det vederlag som han har erhållit, i den mån detta kan utrönas.

Om egendomen haft högre värde hos den som förverkandeyrkandet riktas mot än hos den som frånhänts egendomen, blir detta högre värde avgörande för vad som kan förklaras förverkat. S. k. övervärden avses således, som har konstaterats i den allmänna motiveringen, med mitt förslag kunna förklaras förverkade. Vad som är att anse som utbyte av ett visst brott behöver nämligen inte bero på hur omfattande skada som målsäganden åsamkats.

Från åklagarhåll har under remissbehandlingen av departementspromemorian hävdats att uttrycket utbyte inte skulle omfatta sådana övervärden som här avses. Man har härvid hänvisat till det redan berörda rättsfallet NJA 1974 s. 278. HD: s slutsats grundar sig emellertid främst på olika förarbetsuttalanden angående innebörden i begränsningen att utbytet inte får motsvaras av skada för enskild, eller – som det uttryckts i förarbetena – att förverkande inte får ske när målsägandeanspråk har framställts eller kan framställas. Att bevara uttrycket utbyte av brott kan mot denna bakgrund inte anses vara något hinder mot den av mig föreslagna utvidgningen av bestämmelsens tillämpningsområde.

När det gäller den situationen att avkastning har upplupit under tiden mellan mottagandet av en sak och tidpunkten för domen ansåg lagrådet i samband med 1968 års lagstiftning (prop. 1968: 79 s. 76 f) att frågan kunde överlämnas åt rättstillämpningen (jfr NJA 1965 s. 97 II). Det finns enligt min mening ingen anledning att inta någon annan ståndpunkt med hänsyn till de ändringar jag nu föreslår. Detsamma gäller den situationen att egendomen har ökat i värde efter brottet till följd av andra faktorer än avkastning. Det bör emellertid understrykas att förverkande förutsätter att fråga är om utbyte som har uppstått i och med brottet. Om en tjuv har använt stulna pengar till vinstgivande affärer, kan denna vinst inte anses som utbyte av stöldbrottet.

Den som köper eller på annat sätt förvärvar stöldgods eller någon annan egendom som har frånhänts annan genom brott har däremot normalt utbyte av sitt brott. Utbytet torde få antas uppgå till egendomens värde med avdrag för eventuella anskaffningskostnader. Med stöd av 36 kap. 5 § första stycket d) BrB kan emellertid, om egendomen inte finns i behåll, hela värdet av egendomen förklaras förverkat hos hälararen. Har hälararen senare avyttrat egendomen, torde hans utbyte därav få anses uppgå till den ersättning han erhållit minskad med anskaffningskostnaden. Även om egendomen skulle finnas tillgänglig för att återlämnas till ägaren, kan ett sådant utbyte förklaras förverkat.

Har hälararen haft vinning genom att exempelvis hyra ut egendomen, kan också denna vinning förklaras förverkad, förutsatt att förfarandet i sig uppfyller rekvisiten för sakhäleri.

Huruvida anspråk på skadestånd med anledning av brottet kan tänkas bli framställt gentemot gärningsmannen eller någon annan hos vilken förverkande kan ske blir enligt andra stycket att pröva som ett led i den allmänna skälighetsbedömning som alltid skall göras. Finns det anledning anta att skadeståndsskyldighet med anledning av brottet kommer att åläggas, bör förverkande inte ske med avseende på det utbyte som svarar mot anspråket. I tveksamma fall bör i enlighet med allmänna principer den för den tilltalade förmånligaste bedömningen göras. I den situationen att stöldgodset finns kvar hos exempelvis tjuven och detta återställs till målsäganden eller tas i förvar enligt stöldgodslagen, ligger det i sakens natur att stöldgodsets värde normalt inte bör förklaras förverkat hos tjuven.

Ytterligare en ändring har gjorts i första styckets första mening, nämligen den att uttrycket "obilligt" bytts ut mot "oskäligt". Att det i lagrummet föreskrivs att utbyte av brott inte skall förklaras förverkat om det är uppenbart obilligt är ett uttryck för att förverkande enligt paragrafen är fakultativt (prop. 1968: 79 s. 60). Uttrycket "obilligt" förekommer också i andra paragrafer i kapitlet liksom i olika specialstraffrättsliga förverkandebestämmelser. Under senare tid har i några lagstiftningsärenden konstaterats att uttrycket "oskäligt" torde ha samma betydelse och att detta uttryck borde väljas såsom språkligt mera lättbegripligt (se t.ex. prop. 1983/84: 36 s. 28 och 30; jfr även prop. 1983/84: 137 och 1985/86: 159). I departementspromemorian har i konsekvens härmed föreslagits att obilligt skall bytas ut mot oskäligt. Frågan om vilket uttryckssätt som bör användas har därefter nyligen kommit upp i ärendet angående företagsbot (prop. 1985/86: 23). Lagrådet avvisade i det sammanhanget (s. 95) tanken på ett ändrat uttryckssätt. Jag godtog lagrådets ståndpunkt i det sammanhanget men förutskickade att jag avsåg att i nu förevarande ärende på nytt och mer utförligt aktualisera frågan om vilket språkbruk som borde begagnas.

I samband med riksdagsbehandlingen (prop. 1985/86: 23) uppmärksammade även justitieutskottet den aktuella språkfrågan (JuU 1985/86: 13 s. 18 f, jfr s. 23f). Utskottet anförde bl. a. – utan att ta slutgiltig ställning i frågan – att det här inte enbart gäller ett spørsmål om språklig lättbegriplighet utan att uppenbarligen olika synpunkter och argument måste vägas mot varandra och hänsyn tas till skilda intressen.

Under remissbehandlingen av departementspromemorian har RÅ häv-

dat att orden har olika innebörd. Enligt honom torde uttrycket obilligt i lagtolkningssammanhang avse fall där en strikt lagtolkning skulle ge ett resultat som ter sig orättvist eller eljest oacceptabelt på grunder med vissa värderande inslag. Uttrycket oskäligt torde däremot hänföra sig till situationer där man har att väga i första hand sakliga omständigheter mot varandra.

Det torde i äldre juridiskt språkbruk ha funnits en nyansskillnad mellan de båda ordens valörer av ungefärligen denna innebörd. I rättsliga sammanhang har sålunda, under inflytande av romersk rättstradition, överväganden kring begreppet billighet (lat. *aequitas*, eng. *equity*) tidvis spelat en inte obetydlig roll. Numera torde emellertid orden i juridiskt språkbruk användas synonymt. Ordet "obillig" kan därför vara svårförståeligt för allmänheten; begripligheten störs dessutom av att ordet "billig" i allmänt språkbruk används i en helt annan betydelse, nämligen "till lågt pris". Med hänsyn till intresset av att man tar tillvara möjligheterna att förenkla författningsspråket när så lämpligen kan ske har jag därför ansett mig böra föreslå att ordet "obilligt" på förekommande ställen i 36 kap. BrB byts ut mot "oskäligt". Någon saklig ändring är inte avsedd med det. Motsvarande justering bör som jag ser det fortlöpande göras i de specialstraffrättsliga bestämmelser som har reglerna i detta kapitel som förebild.

Andra meningen av första stycket överensstämmer i sak med andra meningen i paragrafens nu gällande lydelse. Uttrycket förlag för brott, som numera inte används i allmänt språkbruk i den betydelse som är avsedd i brottsbalken, har emellertid bytts ut mot uttrycket egendom som någon har tagit emot som ersättning för kostnader i samband med ett brott. Det bör dock anmärkas att jag inte funnit anledning att i detta sammanhang föreslå någon motsvarande ändring i 23 kap. 2 § BrB där ordet förlag också förekommer i samma betydelse som i förevarande paragraf.

36 kap. 4, 7 och 16 §§

I dessa paragrafer har gjorts endast den ändringen att ordet "obilligt" bytts ut mot "oskäligt".

36 kap. 17 §

Det nya *andra stycket* skall ses mot bakgrund av den utvidgning av möjligheten att förklara utbyte av brott förverkat som har föreslagits i 36 kap. 1 §. Den ändrade lydelsen av sistnämnda paragraf innebär att exempelvis en tjuv kan drabbas av värdeförverkande i den situationen att han har avyttrat stöldgodset och man inte räknar med att något skadeståndsanspråk skall fastställas gentemot honom därför att målsäganden är okänd. Målsäganden kan emellertid tänkas ge sig till känna med skadeståndsanspråk i efterhand och tjuven skulle då drabbas av dubbla anspråk samtidigt som förverkandet, om det är verkställt, skulle gå ut över målsägandens rätt för det fall att tjuven inte kan betala skadeståndet.

Bestämmelsen i det nya *andra stycket* innebär att, om i ett fall som avses i den föreslagna nya bestämmelsen i 36 kap. 1 § första meningen BrB utbyte av brottet som svarar mot skada för en enskild förklarats förverkat hos någon, staten i dennes ställe svarar för ersättning åt den skadelidande

intill värdet av vad som har tillfallit staten på grund av förverkandebeslutet. En förutsättning för att ersättning skall utgå är således att förverkande har skett hos någon som enligt allmänna principer skulle ha varit skadeståndsskyldig gentemot målsäganden. Att staten svarar i stället för den hos vilken förverkandet har skett innebär att denne i samma mån befrias från sitt skadeståndsansvar. Detsamma gäller annan som solidariskt med honom svarar för skadeståndet. I den mån den skadelidande inte får full ersättning av staten, svarar emellertid den brottslige eller annan mot vilken anspråk kan riktas för återstoden.

Till skillnad från vad som föreslogs i promemorian innebär mitt förslag dock att statens ansvar blir begränsat till vad som faktiskt har tillfallit staten genom att förverkandebeslutet har verkställts. Detta alternativ diskuterades också i promemorian men avvisades med hänsyn till att svårösta situationer härigenom skulle kunna uppstå, bl. a. på verkställighetsplanet.

Denna konsekvens förtjänar även enligt min mening uppmärksamhet. Vidare bör beaktas risken för att den som förverkandebeslutet avser med denna lösning trots allt skulle kunna drabbas av dubbla anspråk. Om förverkandebeslutet verkställs först och värdet av vad som därvid tillfaller staten fullt ut motsvarar ett senare framställt skadeståndsanspråk från målsäganden, uppkommer visserligen inga problem; denne kan då hänvisas till staten. Om någon särskild föreskrift inte meddelas, skulle däremot svårigheter kunna uppkomma i den situationen att målsäganden helt eller delvis blir gottgjord av den mot vilken beslutet om förverkande riktats innan full verkställighet har skett av förverkandebeslutet.

Med tanke på situationer av denna typ – i praktiken sannolikt ytterligt sällan förekommande – har i stycket angetts att den hos vilken förverkande har skett har rätt att vid verkställighet av förverkandebeslutet räkna av vad han visar sig ha utgett till den skadelidande. Någon gång kan den situationen tänkas föreligga att exempelvis den hos vilken värdeförverkande har skett med anledning av en stöld återställer eller tvingas återställa själva stöldgodset som tidigare inte kunnat spåras. Den nu aktuella regeln bör tolkas så att avräkning kan ske även i ett sådant fall.

När det gäller att bestämma vad som skall anses ha tillfallit staten på grund av förverkandebeslutet uppkommer inga problem, om verkställigheten har skett genom att pengar tagits i anspråk. Har exempelvis lös egendom tagits i anspråk, bör i princip gälla att beloppet skall anses motsvara vad som flutit in vid försäljningen av egendomen minskat med försäljningskostnaderna.

Om det finns flera skadeståndsberättigade målsägande och dessa samtidigt framställer anspråk mot staten, bör i enlighet med den allmänna princip som kommit till uttryck i bl. a. 1 § förmånsrättslagen (1970: 979) normalt gälla att dessa får betalt i förhållande till sina fordringar, när inte värdet av den förverkade egendomen räcker för att tillgodose de sammanlagda ansraken. Har däremot värdet av den förverkade egendomen tagits i anspråk för att gottgöra någon eller några av dem som framställt sina krav före de övriga, blir de senare hänvisade till att i vanlig ordning föra talan mot den skadeståndsskyldige. Har ett partiellt förverkande skett av utbyte

som motsvarar skada för flera målsägande kan det bli beroende av beslutets utformning hur stor del av vad som tillfallit staten varje målsägande har rätt till.

Som framgår av vad som har anförts i den allmänna motiveringen är avsikten att det skall ankomma på JK att pröva frågor om statens ersättningsansvar. Undantagsvis kan dock en sådan fråga komma upp i exekutivt sammanhang innan någon prövning hos JK har kunnat ske. I så fall bör givetvis vid behov yttrande inhämtas från denne.

Avslutningsvis bör påpekas att stycket bara har tillämpning på sådant förverkande som sker med stöd av 1 §. Jag har ansett det föra för långt att föreslå en motsvarande ordning med sikte på förverkande enligt 4 §. Av sistnämnda paragraf framgår för övrigt att, när både den och 1 § är tillämpliga, 1 § har företräde.

9.2 Förslaget till lag om ändring i lagen (1974: 1065) om visst stöldgods m. m.

1 §

I första stycket i dess nya lydelse föreskrivs i första meningen att, om egendom som frånhänts någon genom brott har anträffats hos annan som uppenbart saknar rätt till egendomen eller har anträffats utan att vara i någons besittning och varken ägaren eller någon annan rättsinnehavare är känd, egendomen skall tas i förvar, om det inte är uppenbart oskäligt.

Av bestämmelsens avfattning – som med anledning av påpekanden vid remissbehandlingen redaktionellt har förtydligats i förhållande till promemorieförslaget – framgår att det, för att egendom skall kunna tas i förvar hos en viss innehavare, inte längre krävs att denne själv har kommit åt den genom brott. Detta innebär att förvarstagande kan ske så snart det är uppenbart att innehavaren inte har gjort ett godtrosförvärv. Till följd av kravet på att förhållandet skall vara uppenbart måste bevisningen vara starkare än när frågan huruvida godtrosförvärv föreligger prövas i civilmål.

Bestämmelsen i första meningen av första stycket i nuvarande lydelse tar inte sikte enbart på stöldgods m. m. som påträffas hos en viss innehavare. Ett annat huvudfall som bestämmelsen är avsedd för är det s. k. tjuvgömmefallet, dvs. när stöldgods påträffas exempelvis nedgrävt i naturen och såväl den brottslige som ägaren är okänd. Detta kommer i den ändrade lagtexten till uttryck genom att bestämmelsen blir tillämplig när egendom anträffas utan att vara i någons besittning.

Avsikten med uttrycket "frånhänts någon genom brott" är även att uppnå en förbättring i terminologiskt avseende. Också från straffrättslig synpunkt är det föreslagna nya uttrycket att föredra framför det nuvarande uttrycket "åtkommit genom brott" (jfr 9 kap. 6 § BrB angående konstruktionen av häleribrottet).

Som har anförts i den allmänna motiveringen (avsnitt 2.7) anses egendom kunna tas i förvar enligt förevarande bestämmelse också i fall då innehavaren har fällits till ansvar för häleri enligt 9 kap. 6 § andra stycket BrB utan att det gått att fullt ut styrka att egendomen har frånhänts någon genom brott. Av förarbetena till nyssnämnda bestämmelse framgår nämli-

gen att det nuvarande rekvisitet i 1 § stöldgodslagen att egendom som åtkommit genom brott har anträffats är tillämpligt även vid brott av detta slag, dvs. även i vissa fall när det inte kan bevisas att förbrott föreligger (se prop. 1979/80: 66 s. 18 och 133).

Enligt min mening kan det emellertid knappast sägas att det nu föreslagna uttrycket "egendom som frånhänts någon genom brott" tar sikte även på situationer av det nämnda slaget. För att det liksom för närvarande skall vara möjligt att ta i förvar egendom hos någon som fällt till ansvar för häleri av det aktuella slaget har därför i en ny andra mening i första stycket förts in en särskild regel som innebär att även egendom som förvärvats eller mottagits under förhållanden som anges i 9 kap. 6 § andra stycket BrB kan tas i förvar. Innehavaren av sådan egendom har samma möjligheter som för närvarande att undvika att egendomen tas i förvar (se prop. 1979/80: 66 s. 18).

9.3 Förslaget till lag om förfarandet i vissa fall vid förverkande m. m.

Jag föreslår att lagen delas upp i fyra paragrafer. De tre första paragraferna motsvarar efter en språklig omarbetning i sak innehållet i 17 § RP, bortsett från att värdegränsen förändrats, medan 4 § behandlar de vidgade möjligheterna för åklagaren att besluta om förverkande.

1 §

Innebörden av paragrafens andra mening är bl. a. att regler som ger åklagaren en vidare rätt att förklara egendom förverkad, t. ex. enligt lagen om förverkande av alkoholhaltiga drycker m. m., gäller framför den av mig föreslagna lagen.

2 §

Paragrafen, som i sak helt motsvarar 17 § första stycket RP, reglerar förfarandet vid domstol vid prövning av fråga om förverkande av egendom eller annan särskild rättsverkan av brott utan samband med åtal. Bestämelsen är beträffande förverkande av beslagtagna egendom tillämplig när åklagaren väcker sådan talan antingen direkt eller sedan missnöjesanmälan gjorts enligt 4 §.

3 §

Paragrafen motsvarar i sak 17 § andra stycket RP med den ändringen att delgivning av en stämning eller åklagarens beslut om förverkande får ske genom anslag på rättens kansli, om den beslagtagna egendomens värde uppskattas till mindre än 2 000 kr. Förutom höjningen av värdegränsen från 1 000 kr enligt 17 § andra stycket RP till 2 000 kr har kravet på uppenbarhet slopats.

4 §

Åklagaren får enligt denna paragraf själv besluta om förverkande när egendomens värde uppskattas till mindre än 2 000 kr. Som jag har påpekat i

den allmänna motiveringen bör åklagaren beakta ägarens inställning till ett förverkande. Om ägaren motsätter sig ett förverkande, bör åklagaren, om han anser att ett förverkande kan ske, väcka talan vid domstolen. Det samma bör gälla i tveksamma fall, åtminstone när egendomen inte har ett endast obetydligt värde.

Genom reglerna om missnöjesanmälan kan den som gör anspråk på egendomen få förverkandefrågan prövad av domstol. Om en anmälan om missnöje görs hos åklagaren, medför det att åklagarens beslut om förverkande inte längre gäller (jfr lagrådets yttrande i prop. 1982/83: 89 s. 23 f). Innebörden av detta är att förverkandebeslutet får full giltighet först sedan tiden för missnöjesanmälan gått till ända eller, sedan missnöjesanmälan skett, ett lagakraftvunnet beslut av domstol föreligger. Det sagda innebär att åtgärder för verkställighet inte får ske dessförinnan. Däremot består beslutet tills vidare, om det inte hävs av åklagaren eller går åter enligt paragrafens sista mening.

Under samma förutsättningar som nu gäller i fråga om delgivning av en stämning angående förverkande av egendom med ett värde uppenbart under 1 000 kr, får även åklagarens förverkandebeslut delges genom anslag på rättens kansli.

Med egendomens värde avses dess saluvärde. Någon ändring i förhållande till nuvarande principer (se prop. 1974: 124 s. 67) är inte avsedd. Vidare skall, om det i samma ärende är fråga om flera föremål, värdet avse det sammanlagda värdet.

Rätten för åklagaren att besluta om förverkande av egendom gäller endast när åtal inte väcks. Genom ändringen i 27 kap. 7 § RB kommer några särskilda tidsfrister för åklagarens beslut inte att gälla om han, när egendom till ett värde under 2 000 kr tagits i beslag, skall väcka åtal eller själv besluta om förverkande.

9.4 Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken

Ändringen innebär att den värdegräns, under vilken tidsfristen för väckande av åtal inte skall gälla, har höjts från 1 000 kr till 2 000 kr. Ändringen har kommenterats i den allmänna motiveringen (avsnitt 4.1) och i specialmotiveringen till 4 § förverkandelagen.

9.5 Förslaget till lag om ändring i lagen (1960: 418) om straff för varusmuggling

Förslaget är en konsekvens av det nyss behandlade förslaget till den särskilda förverkandelagen. Några kommentarer utöver dem som har getts i den allmänna motiveringen (avsnitt 4.3) synes inte behövas.

9.6 Förslaget till lag om ändring i lagen (1982: 636) om anordnande av visst automatspel

9 a §

Genom paragrafen införs en möjlighet att förklara förverkade uppburna insatser samt spelautomater och annan egendom som har kommit till

användning vid automatspel i strid mot lagens bestämmelser om tillstånd. Ett förverkande av egendom kan på grund av bestämmelsens utformning ske hos ägaren, vare sig denne t. ex. hyr ut egendomen eller är den som också anordnar spelet. Förverkande kan även ske hos annan som avses i 36 kap. 5 § BrB.

Möjligheten till förverkande av egendom hos den som enbart yrkesmässigt tillhandahållit egendom gäller endast fall där detta inte är uppenbart oskäligt. Jag har i den allmänna motiveringen behandlat vissa typsituationer där förverkande i regel bör ske.

9.7 Förslaget till lagen om ändring i lotterilagen (1982: 1011)

30 §

Ändringen av paragrafen syftar till att ge möjlighet till förverkande även hos den som, utan att tillhöra personkretsen i 36 kap. 5 § BrB, yrkesmässigt tillhandahållit egendomen. De principiella möjligheterna för ett förverkande i vissa fall framgår av rättsfallet NJA 1984 s.837. Motsvarande reglering fanns tidigare i lotteriförordningen.

10 Hemställan

Jag hemställer att lagrådets yttrande inhämtas över de upprättade lagförslagen.

11 Beslut

Regeringen beslutar i enlighet med föredragandens hemställan.

Lagrådet

Utdrag ur protokoll vid sammanträde 1986-06-04

Närvarande: f. d. justitierådet Hult, regeringsrådet Dahlman, justitierådet Gad.

Enligt protokoll vid regeringssammanträde den 29 maj 1986 har regeringen på hemställan av statsrådet Wickbom beslutat inhämta lagrådets yttrande över förslag till

1. lag om ändring i brottsbalken,
2. lag om ändring i lagen (1974: 1065) om visst stöldgods m. m.,
3. lag om förfarandet i vissa fall vid förverkande m. m.,
4. lag om ändring i rättegångsbalken,
5. lag om ändring i lagen (1946: 804) om införande av nya rättegångsbalken,
6. lag om upphävande av lagen (1983: 225) om förfarandet vid förverkande av vissa farliga föremål,
7. lag om ändring i lagen (1960: 418) om straff för varusmuggling,
8. lag om ändring i lagen (1982: 636) om anordnande av visst automatspel,
9. lag om ändring i lotterilagen (1982: 1011),
10. lag om ändring i lagen (1986: 000) om ändring i lagen (1958: 205) om förverkande av alkoholhaltiga drycker m. m.

Förslagen har inför lagrådet föredragits av hovrättsassessorn Sten Falkner.

Lagrådet lämnar förslagen utan erinran,

Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 26 juni 1986

Närvarande: statsministern Carlsson, ordförande, och statsråden Gustafsson, Leijon, Hjelm-Wallén, Peterson, Andersson, Göransson, Dahl, R. Carlsson, Holmberg, Hellström, Wickbom, Hulterström

Föredragande: statsrådet Wickbom

Proposition om förverkande m. m.

Föredraganden anmäler lagrådets yttrande¹ över förslag till

1. lag om ändring i brottsbalken,
2. lag om ändring i lagen (1974: 1065) om visst stöldgods m. m.,
3. lag om förfarandet i vissa fall vid förverkande m. m.,
4. lag om ändring i rättegångsbalken,
5. lag om ändring i lagen (1946: 804) om införande av nya rättegångsbalken,
6. lag om upphävande av lagen (1983: 225) om förfarandet vid förverkande av vissa farliga föremål,
7. lag om ändring i lagen (1960: 418) om straff för varusmuggling,
8. lag om ändring i lagen (1982: 636) om anordnande av visst automatspel,
9. lag om ändring i lotterilagen (1982: 1011),
10. lag om ändring i lagen (1986: 000) om ändring i lagen (1958: 205) om förverkande av alkoholhaltiga drycker m. m.

Föredraganden anför.

Lagrådet har lämnat förslagen utan erinran. Den redaktionella ändringen bör dock göras i förhållande till det remitterade förslaget att ordet *övergångsbestämmelser* i ingressen till förslaget till lag om ändring i lagen (1986: 000) om ändring i lagen (1958: 205) om förverkande av alkoholhaltiga drycker m. m. ändras till *en övergångsbestämmelse*. Vidare bör till bestämmelsen om lagens ikraftträdande föras en övergångsbestämmelse. Med hänvisning till vad jag nu har anfört hemställer jag att regeringen föreslår riksdagen att anta de av lagrådet granskade förslagen med vidtagna ändringar.

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och beslutar att genom proposition föreslå riksdagen att anta de förslag som föredraganden har lagt fram.

¹ Beslut om lagrådsremiss fattat vid regeringssammanträde den 29 maj 1986.

JUSTITIE-
DEPARTEMENTET

VISSA FRÅGOR OM FÖRVERKANDE OCH TAGANDE I FÖRVAR ENLIGT STÖLGDODSLAGEN

December 1984

Ds Ju 1984: 12

1 Inledning.....

2 Nuvarande ordning.....

2.1 Förverkande av utbyte av brott.....

2.2 Tagande i förvar av egendom.....

2.3 Förfarandet med egendom som tagits i förvar.....

2.4 Godtrosförvärv av lösöre.....

3 Luckor i regleringen.....

3.1 Inledning.....

3.2 Vinning som en tjuv eller hälare gör på grund av att godsets värde i hans hand är större än målsägandens skada kan inte förverkas.....

3.3 Egendom som trätt i stället för egendom som åtkommits genom brott kan inte förverkas eller tas i förvar.....

3.4 För att egendom skall kunna tas i förvar hos viss innehavare krävs att denne själv kommit åt egendomen genom brott.....

4 Överväganden.....

4.1 Utgångspunkter.....

4.2 Brister i nuvarande ordning.....

4.3 Förslag till lagteknisk lösning.....

5 Specialmotivering.....

5.1 Förslaget till lag om ändring i brottsbalken.....

5.2 Förslaget till lag om ändring i lagen (1974:1065) om visst stöldgods m.m.....

- 5.3 Förslaget till förordning om ändring
i kungörelsen (1972:416) om stats-
myndigheternas skadereglering i vissa
fall.....

Bilaga 1 Riksåklagarens skrivelse.....

Bilaga 2 Författningsförslag.....

- 1 Förslag till lag om ändring i brotts-
balken

- 2 Förslag till lag om ändring i lagen
(1974:1065) om visst stöldgods m.m....

- 3 Förslag till förordning om ändring i
kungörelsen (1972:416) om statsmyndig-
heternas skadereglering i vissa fall..

Regler om förverkande av egendom finns i 36 kap. brottsbalken (BrB). Reglerna innebär bl.a. att utbyte av brott skall förverkas i vissa fall. Lagen (1974:1065) om visst stöldgods m.m. (stöldgodslagen) kan sägas vara en komplettering av bestämmelserna om förverkande i BrB. Genom lagen ges möjlighet i vissa fall att ta i förvar genom brott åtkommen egendom. Frågor om den vidare hanteringen av bl.a. egendom som har förverkats eller tagits i förvar regleras i lagen (1974:1066) om förfarande med förverkad egendom och hittegods m.m. (förfarandelagen).

I denna promemoria behandlas vissa problem med anknytning till de nämnda reglerna som har gett sig till känna i rättstillämpningen.

2.1 Förverkande av utbyte av brott

I 36 kap. 1 § första meningen BrB, som fick sin nuvarande lydelse år 1968, föreskrivs att utbyte av brott enligt BrB som inte motsvaras av skada för någon enskild skall förklaras förverkat, om det inte är uppenbart obilligt. Regeln innebär att förverkande inte kan ske när målsägandeanspråk som motsvarar utbytet har framställts eller kan framställas (se prop. 1968:79 s. 47).

Begreppet utbyte i 36 kap. 1 § BrB innefattar såväl konkreta föremål som nettovinst (se prop. 1968:79 s. 60, 75 f och 79). Penningbelopp som motsvarar ett föremåls värde kan alltså förverkas i stället för själva föremålet.

Frågan om mot vem förklaring om förverkande kan riktas regleras i 36 kap. 4 § BrB. Av första stycket a)-c) och andra stycket följer att förverkande kan ske hos en person ur en viss närmare angiven krets, bl.a. gärningsmannen, om egendomen vid brottet tillhörde denne. Av första stycket d) följer emellertid att förverkande kan ske också hos den som efter brottet förvärvat egendomen på grund av giftorätt, arv eller testamente eller genom gåva eller som efter brottet förvärvat egendomen på annat sätt och därvid haft vetskap om eller skäligen anledning till antagande om egendomens samband med brottet. Förutsättningen är enligt andra stycket också i dessa fall att egendomen vid brottet tillhörde någon ur personkretsen i första stycket a)-c).

2.2 Tagande i förvar av egendom

Bestämmelsen i 36 kap. 1 § första meningen BrB om förverkande av egendom kan inte tillämpas på egendom som

åtkommits genom brott, t.ex. stöldgods, och som antingen saknar känd ägare eller som ägaren inte önskar få tillbaka. Utbytet av brottet i dessa fall motsvaras nämligen av skada för någon enskild.

Syftet med stöldgodslagen är att göra det möjligt att ta i förvar sådan egendom. Enligt 1 § första stycket denna lag gäller sålunda att, om egendom som åtkommits genom brott anträffats och varken ägaren eller någon annan som har rätt till egendomen är känd, egendomen skall tas i förvar, om det inte är uppenbart obilligt. Detsamma gäller enligt andra stycket om varken ägaren eller någon annan som har rätt till egendomen gör anspråk på den.

Regelsystemet i stöldgodslagen tar sikte på två huvudfall. Det första fallet är det s.k. tjuvgömmefallet, dvs. när stöldgods anträffas exempelvis i naturen och såväl den brottslige som ägaren är okänd. Det andra huvudfallet är när egendom som åtkommits genom brott anträffas hos gärningsmannen men egendomen inte kan återställas till målsäganden, eftersom det inte kan utredas vem denne är.

Stöldgodslagen bygger på förslag i en departementspromemoria från år 1973 (Ds Ju 1973:14). I promemorian föreslogs att möjligheterna till förverkande skulle utvidgas till att omfatta också sådant utbyte av brott som motsvarade skada för någon enskild. Utvidgningen borde dock enligt förslaget begränsas så att den inte avsåg annan egendom än sådan där ägaren inte var känd. För att täcka tjuvgömmefallen föreslogs i promemorian att förverkande skulle kunna ske även när det saknades känd motpart.

I promemorian föreslogs sålunda en ny paragraf i 36 kap. BrB. Den innebar bl.a. att, om egendom anträffats vid en förundersökning och det av omständigheterna framgick att

egendomen uppenbarligen utgjorde utbyte av brott men det inte kunde utredas vem egendomen rätteligen tillhörde, egendomen skulle förklaras förverkad, om det inte var uppenbart obilligt.

I promemorian (s. 36) påpekades att bestämmelserna i 36 kap. 4 § BrB om mot vem förverkandeförklaring kan riktas skulle bli tillämpliga även på de fall som avsågs i den föreslagna nya paragrafen. Detta var enligt vad som uttalades i promemorian inte önskvärt, eftersom det skulle medföra en onödig begränsning av möjligheterna att använda sig av den föreslagna nya bestämmelsen. I promemorian föreslogs därför att de aktuella reglerna i 36 kap. 4 § BrB inte skulle gälla förverkande som avsågs i den nya bestämmelsen.

Förslagen i promemorian togs efter remissbehandling upp i proposition 1974:124. Departementschefen pekade på att den föreslagna nya bestämmelsen innebar att utbyte av brott som motsvaras av skada för någon enskild under vissa förhållanden kunde förverkas (a. prop. s. 50). Bl.a. detta medförde enligt departementschefens uppfattning att, om den föreslagna regleringen infördes i förverkandereglererna, dessa blev tekniskt komplicerade och svåra att överblicka. Departementschefen förordade en lösning som innebar att den aktuella egendomen i stället skulle kunna tas i förvar i särskild ordning.

Av departementschefens uttalanden framgår bl.a. att avsikten med den föreslagna stöldgodslagen inte var att skapa en möjlighet att kunna ta i förvar även substitut för sådan egendom som avsågs med lagen och att lagen tar sikte på viss konkret egendom och inte på egendomens värde. Enligt departementschefen borde vidare ett beslut om förvarstagande rikta sig enbart mot den som åtkommit egendomen genom brott. Departementschefen betonade att grundförutsättningen för att kunna tillämpa den

föreslagna regleringen var att det inte kan fastställas vem som enligt civilrättsliga regler är ägare till egendomen. Han uttalade också att, i de fall då det kunde råda tveksamhet huruvida den hos vilken godset anträffats åtkommit detta på ärligt sätt, stöldgodslagens tillämplighet torde bli beroende av om det kan bevisas att denne åtkommit egendomen genom något brott, t.ex. häleri. (Se prop. 1974:124 s. 51 f och 61.)

2.3 Förfarandet med egendom som tagits i förvar

Genom förfarandelagen har införts en ordning som innebär bl.a. att det efter ett beslut om att egendom skall tas i förvar enligt stöldgodslagen i görlig mån företas ytterligare utredning om vem som kan vara ägare till egendomen. Vidare syftar förfarandelagen till att bereda den okände ägaren en skälig tidrymd för att ge sig tillkänna så att han kan få tillbaka egendomen.

I 2 § första stycket förfarandelagen föreskrivs som en huvudregel att egendom som tagits i förvar med stöd av stöldgodslagen skall förvaras hos polisen i minst sex månader efter det att beslut meddelats om att egendomen skall vara tagen i förvar. I första stycket anges vidare hur denna frist skall beräknas. Av paragrafens andra stycke följer att regeln om förvaring inte gäller bl.a. om egendomen inte kan vårdas utan fara för förstöring. I paragrafens tredje stycke finns bestämmelser om bl.a. den kungörelse beträffande egendomen som skall ske efter förvaringstidens slut.

I 7-9 §§ regleras möjligheterna för ägaren eller annan rättsinnehavare till egendom som tagits i förvar enligt stöldgodslagen att få tillbaka egendomen eller att få ersättning för den, om försäljning skett. Av bestämmelserna framgår att frågan om sådan ersättning prövas av rikspolisstyrelsen.

Reglerna om godtrosförvärv av lösöre har utvecklats huvudsakligen genom rättspraxis. Bestämmelserna i handelsbalken om lånat och deponerat gods har därvid bildat utgångspunkten. Reglerna innebär att ägaren till godset (A) ges rätt att återlösa detta om låntagaren eller depositarien (B) utan ägarens tillstånd har överlåtit eller pantsatt godset. Motsättningsvis har ansetts följa att den som har mottagit egendomen (C) inte är skyldig att lämna den ifrån sig utan lösen om han var i god tro, dvs. gjort ett exstinktivt godtrosförvärv. Denna regel tillämpas även i många andra situationer, bl.a. vid förvärv av stöldgods.

Frågan huruvida C, då denne förvärvat stöldgods, gjort sig skyldig till brott (häleri eller häleriförseelse) avgörs genom brottmålsförfarande. Detta innebär bl.a. att åklagaren har bevisbördan för ond tro hos C. Denna straffrättsliga bedömning görs fristående från bedömningen av huruvida C gjort ett godtrosförvärv av egendomen; att C inte varit i god tro vid förvärvet åligger det A att visa för den senare bedömningen. Det är därför möjligt att det finns en "grå zon" mellan de krav på god tro hos C vid förvärvet av godset som kan ställas i straffrättsligt och i civilrättsligt hänseende. Sålunda är det fullt tänkbart att åtalet mot C för t.ex. häleri ogillas men att denne ändå åläggs att utan lösen ge tillbaka egendomen till A (se SOU 1984:16 s. 81).

Gällande ordning i fråga om godtrosförvärv av stöldgods m.m. har nyligen setts över av en utredning (Ju 1980:06). I utredningens betänkande (SOU 1984:16) Förvärv i god tro förelås en lag om godtrosförvärv av lösöre. Förslaget innebär en förändring i förhållande till nuvarande ordning bl.a. så till vida att det enligt förslaget åvilar den som förvärvat stöldgods att visa att han varit i god

tro för att godtrosförvärv skall anses ha skett. Betänkandet har remissbehandlats och övervägs f.n. i regeringskansliet.

Prop. 1986/87:6

3.1 Inledning

Det har i rättstillämpningen visat sig att bestämmelserna i 36 kap. 1 § första meningen BrB om förverkande och i stöldgodslagen om tagande i förvar inte fångar in vissa situationer där det från kriminalpolitisk synpunkt kan anses motiverat att så sker. I det följande redovisas några fall där behovet av lagstiftningsåtgärder särskilt kommit till uttryck.

3.2 Vinning som en tjuv eller hälare gör på grund av att godsets värde i hans hand är större än målsägandens skada kan inte förverkas

NJA 1974 s. 278 gällde ett fall där innehavaren av en bensinstation dömdes för grovt häleri. Gärningen bestod i att den tilltalade köpt bensin och olja som stulits från ett petroleumföretag. Till följd av utformningen av skattesystemet för dessa produkter fick stöldgodset ett högre värde i tjuvarnas och hälarens händer än som motsvarades av skadan för målsäganden. Åklagaren yrkade i målet med stöd av 36 kap. 1 § BrB förverkande av hälarens vinst vid försäljningen av petroleumprodukterna. I underrätterna skedde förverkande, men beträffande olika belopp. Högsta domstolen, som befriade hälaren från skyldighet att utge något belopp såsom förverkat, uttalade följande i frågan om förverkande:

Enligt 36 kap. 1 § BrB skall utbyte av brott som ej motsvaras av skada för enskild förklaras förverkat, om det ej är uppenbart obilligt. Den första allmänna bestämmelsen om sådant förverkande infördes genom 1948 års strafflagsrevision. I 2 kap. 16 § 1 st. SL gavs då bestämmelser om förverkande av muta, förlag och vederlag. Om någon eljest av gärning, som i SL

var belagd med straff, haft vinning som ej motsvarades av skada för enskild, kunde han enligt en i 2 st. samma paragraf inskriven regel förpliktas att utgiva däremot svarande belopp till kronan efter vad som prövades skäligt. I förarbetena till denna bestämmelse underströks den begränsning som låg i att förverkande ej fick drabba vinning som motsvaras av skada för enskild. Departementschefen anförde i detta sammanhang (se NJA II 1948 s. 179): I sådana fall tillkommer det - - - målsägande att framställa anspråk på återställande av vad som berövats honom genom brottet eller på skadestånd. Det föreslagna stadgandet kommer därför icke att vara tillämpligt i fråga om sådan vinning, som gör stöld, bedrägeri, förskingring m.fl. brott till vinningsbrott. Stadgandet får på grund av denna begränsning en tämligen inskränkt räckvidd. Som exempel på fall, där det är tillämpligt, kan nämnas vinning av koppleri eller hållande av spelhus och även i särskilda fall vinning av häleri.

I den av Beckman m.fl. år 1949 utgivna kommentaren "Brott mot staten och allmänheten" angavs (s. 68 f), att förverkande ej kunde ske, om någon erhållit stulna egendom under sådana förhållanden att han därigenom gjort sig skyldig till häleri. Som exempel på fall då bestämmelsen var tillämplig nämndes däremot bl.a. sådan otillbörlig vinning av annans brottsliga förvärv varom stadgades i 21 kap. 6 § 1 st. andra punkten SL, dvs. vinningshäleri.

Strahl kom i "Om påföljder för brott" (2 uppl. 1955) till i huvudsak samma resultat. Han framhöll (s. 301 f), att samtliga förmögenhetsbrott som förutsatte förmögenhetsöverföring föll utanför förverkandebestämmelsens räckvidd och att det exempelvis ej kom i fråga att tillämpa bestämmelsen på en tjuv, som

skaffat sig större utbyte av brottet än han var skyldig utge till målsäganden. Vidare underströk han, att det enligt bestämmelsen skulle vara fråga om vinning som uppstod i och med brottet och alltså icke räckte med vilken vinning som helst som skördades tack vare ett brott. Vad häleribrotten angår begränsade han sig icke till att nämna vinningshäleri bland exemplen på brott, som kunde föranleda förverkande. Han förklarade också, att som vinning av häleri enligt 21 kap. 6 § 1 st. första punkten - sakhäleri - måhända borde förstås väl ej själva föremålet eller dess värde men vad häleraren kunde ha förtjänat genom att sälja eller eljest tillgodogöra sig föremålet.

Strömberg ville i "Om konfiskation som brottspåföljd" (1949) tillmäta förverkandebestämmelsen större räckvidd. Han anförde bl.a. (s. 224): I den mån häleraren gjort sig en affärsvinst, bör dess belopp kunna konfiskeras enligt SL 2:16 2 st. Detsamma gäller naturligtvis också om en vinning, som en tjuv själv gjort genom föryttring av det stulna, till den del vinningen överstiger beloppet av ersättning, som han skall utgiva till målsäganden.

Förverkandebestämmelserna i 2 kap. 16 § SL överfördes vid brottsbalksreformen i sak oförändrade till 36 kap. 1 § BrB. Det skedde i avvaktan på resultatet av en särskild utredning i ämnet. Denna utredning lades sedermera till grund för 1968 års revision av BrB:s förverkandebestämmelser, då 36 kap. 1 § fick sin nu gällande lydelse. I förarbetena till denna reform uttalade departementschefen (se NJA II 1968 s. 725 f), att det enligt hans mening icke fanns skäl att frångå den dittillsvarande ordningen med förbud mot vinningsförverkande, när målsägandeanspråk har framställts eller kan framställas. Han framhöll, att förverkande härigenom skulle komma att vara tillämp-

ligt vid samma slags brottslighet som dittills, och tillade: Som vinning kan således förverkas muta och annan otillbörlig förmån samt vederlag för brott.

Vidare omfattas sådan vinning som föll in under det tidigare gällande 2 st. av paragrafen (2:16 SL), t.ex. vinning av koppleri eller främjande av otukt enligt 6 kap. 7 § och av häleri enligt 9 kap.

6 § 1 st. om häleriet innebär att någon bereder sig otillbörlig vinning av annans brottsliga förvärv. I den av Beckman m.fl. utgivna kommentaren "Brottsbalken III" (2 uppl. 1971) påpekas (s. 386), att genom kravet "som ej motsvaras av skada för enskild" från förverkande uteslutes den vinning som är den positiva sidan av förmögenhetsöverföringen vid sådana brott där förmögenhetsöverföring är ett brottsrekvisit.

Vidare anföres: "Tjuvgods kan sålunda icke förklaras förverkat enligt 36 kap. 1 §. Om tjuven skaffat sig vinning av tjuvgodset genom att hyra ut det, kan denna vinning icke heller betraktas som utbyte av brottet. Lika litet som tjuvgods kan bedragarens, ockrarens eller förskingrarens vinning förverkas enligt lagrummet.

Den nu verkställda genomgången av uttalanden i lagförarbeten och litteratur visar, att avsikten varit att bestämmelserna i 36 kap. 1 § BrB om förverkande av utbyte skall ha ganska begränsad räckvidd. Icke minst mot bakgrunden av uttalanden som gjorts om att förverkande borde kunna ske i större omfattning får av förarbetena till 1968 års reform anses framgå, att det ej har varit meningen att sådan vinning som kan uppstå för tjuven på grund av hans stöld eller för hälarer på grund av hans befattning med stöldgodset skall kunna förverkas enligt lagrummet, och detta ej heller om vinningen överstiger målsägandens skada. Av

häleribrotten skall endast vinningshäleri - sådant häleri som innebär att någon bereder sig otillbörlig vinning av annans brottsliga förvärv - kunna grunda förverkande.

Att bestämma gränserna för vad som kan hänföras till vinningshäleri är förenat med åtskilliga svårigheter (jfr Elwin, Häleribrottet, 1969). Det kan andragas skäl för att, i det hänseende som nu är i fråga, med vinningshäleri jämställa sådant sakhäleri där hälarer tillgodogör sig ett övervärde hos tjuvgodset. Uppenbarligen framstår det som stötande, om hälarer får behålla vinsten i ett sådant fall. Emellertid måste det anses lika stötande att tjuven i motsvarande läge får behålla sin vinst; i fråga om tjuvens utbyte är det med hänsyn till de klara uttalandena i lagens förarbeten uteslutet att tillämpa förverkanderegeln i 36 kap. 1 § BrB. Det förtjänar vidare framhållas, att gränserna mellan ansvar som gärningsman, anstiftare, annan medverkande och sakhälare ofta är flytande, särskilt vid sådan samverkan om brottslig verksamhet som sträcker sig över lång tid. När ett främjande av huvudbrottet, t.ex. stöld, föreligger, skall ansvar för häleri icke förekomma. Förverkande av utbyte bör då ej komma i fråga. Det måste anses omöjligt att nu i rättstillämpningen åstadkomma tillfredsställande lösningar av de speciella problem som inställer sig i fråga om förverkande av vinning som tjuvar, anstiftare, medhjälpare och hälarer gör i fall av det slag som nu berörts; när det gäller sådana fall varom i målet är fråga, har hithörande problem för övrigt samband med utformningen av skattebestämmelserna på området. Det torde ankomma på lagstiftaren att här finna lösningar.

Oavsett ordalagen i 36 kap. 1 § BrB får lagrummet på grund av det sagda ej anses möjliggöra att utbyte av häleri förverkas i ett fall som det förevarande.

3.3 Egendom som trätt i stället för egendom som
åtkommits genom brott kan inte förverkas eller
tas i förvar

Prop. 1986/87:6

Som har framgått av redogörelsen för gällande ordning (avsnitt 2.2) kan egendom som trätt i stället för egendom som åtkommits genom brott inte tas i förvar enligt stöldgodslagen. Riksåklagaren (RÅ) har med anledning av ett konkret fall i en skrivelse den 21 september 1984 (bilaga 1) begärt att regeringen överväger att stöldgodslagen ändras så att sådan egendom kan tas i förvar och att det görs en ändring också i förfarandelagen.

Utgångspunkten för RÅ:s framställning är den rättsliga bedömningen av den situationen att en person som gjort sig skyldig till stöld från en okänd målsägande därefter sålt godset och att penningmedel som utgör vederlaget för försäljningen anträffas hos honom. Enligt RÅ kan förverkande enligt 36 kap. 1 § BrB av penningmedlen inte ske, eftersom utbytet av brottet motsvarar skada för någon enskild. Medlen kan enligt RÅ:s uppfattning inte heller tas i förvar enligt stöldgodslagen, eftersom denna lag avser egendom som åtkommits genom brott men inte substitut för sådan egendom.

Den konkreta situation som RÅ haft för ögonen innebar att det aktuella brottet utgjort stöld. Det kan visserligen göras gällande att personen i fråga även gjort sig skyldig till häleri enligt 9 kap. 6 § första stycket första meningen BrB. Enligt detta lagrum innefattar det nämligen häleri att bl.a. tillgodogöra sig eller eljest med något som är frånhänt annan genom brott ta befattningsområde som är ägnad att försvåra dess återställande. En tjuvs åtgärd att försälja det stulna utgör således i princip häleri, låt vara att situationen i rättstillämpningen normalt behandlas så att åtal väcks endast för stöld. Detta brott anses nämligen konsumera de efterföljande befattningsområden med godset från tjuvens sida som innefattar häleri.

Som framgår av det i föregående avsnitt redovisade fallet NJA 1974 s. 278 anses emellertid det förhållandet att ett häleribrott kan sägas ha förelegat inte påverka möjligheterna att förverka utbytet. Inte heller stöldgodslagen kan här tillämpas. Den egendom som kan sägas ha åtkommit genom häleriet - penningmedlen som fysiska föremål - kan nämligen knappast anses sakna ägare i stöldgodslagens mening.

Oavsett hur man från straffrättslig synpunkt betraktar den konkreta situation som RÅ tagit upp torde det således enligt nuvarande ordning saknas möjligheter att förverka eller ta i förvar den aktuella egendomen.

3.4 För att egendom skall kunna tas i förvar hos viss innehavare krävs att denne själv kommit åt egendomen genom brott

Frågan om det för att ta egendom i förvar enligt 1 § stöldgodslagen hos viss innehavare krävs att denne själv har kommit åt egendomen genom brott har nyligen prövats av högsta domstolen (se NJA 1983 s. 286 och 1984 s. 76).

NJA 1983 s. 286 gällde ett fall där åtalet mot en person för stöld i en viss del ogillades. Högsta domstolen fann att det var antagligt att det aktuella godset åtkommit genom brott men att man vid bedömningen av frågan huruvida egendomen kunde tas i förvar enligt stöldgodslagen hade att utgå från att egendomen inte av den tilltalade åtkommit genom brott. Högsta domstolen, som fann att förutsättningar inte förelåg för att ta egendomen i förvar, uttalade bl.a. följande:

Om förverkande av egendom och om annan särskild rättsverkan av brott finns bestämmelser i 36 kap.

BrB. Enligt 1 § i detta kapitel kan utbyte av brott förverkas. Utbytet får emellertid inte motsvaras av skada för enskild. Därmed utesluts från förverkande enligt BrB den vinning som vid brott, där förmögenhetsöverföringen är ett brottsrekvisit, utgör den positiva sidan av förmögenhetsöverföringen. Tjuvgods kan således inte förklaras förverkat enligt detta lagrum. Stadgandet, som fick sin avfattning vid 1968 års revision av BrB:s bestämmelser om förverkande, visade sig i den praktiska tillämpningen i vissa lägen leda till inte önskvärt resultat. Främst var regleringen otillfredsställande i den situation som uppstod, när egendom anträffats som åtkommit genom brott och till vilken ägaren var okänd. Den dåvarande ordningen innebar nämligen att den brottslige fick behålla tjuvgods eller annan genom brott åtkommen egendom bara därför att någon ägare till egendomen ej kunde anträffas.

Genom lagen (1974:1065) om visst stöldgods m.m. gavs möjlighet att taga i förvar genom brott åtkommen egendom till vilken ägaren är okänd. Lagen tar sikte på två huvudfall. Det ena är det s.k. tjuvgömmefallet, dvs. när stöldgods anträffas t.ex. nedgrävt ute i naturen och såväl den brottslige som ägaren är okänd. Det andra är det fallet att genom brott åtkommen egendom anträffas hos gärningsmannen men egendomen inte kan återställas till målsäganden, eftersom det ej kan utredas vem denne är.

Egendom kan tas i förvar enligt lagen om visst stöldgods m.m., om egendomen har åtkommit genom brott. Lagen avser som nämnts bl.a. att komma till rätta med fall där en person blir dömd för brott beträffande egendom som han åtkommit och innehar men vars ägare är okänd. Har åtal ogillats, kan egendomen inte anses vara av den tilltalade åtkommen genom brott.

Av lagtexten framgår inte under vilka förutsättningar egendom får tas i förvar hos innehavaren, när annan än denne - känd eller okänd - åtkommit egendomen genom brott. Förverkande enligt BrB kan ske hos annan än gärningsmannen. Enligt 36 kap. 4 § 1 st d) BrB får förverkande ske hos den som efter brottet förvärvat egendom på grund av giftorätt, arv eller testamente eller genom gåva eller som efter brottet förvärvat egendomen på annat sätt och därvid haft vetskap om eller skäligen anledning till antagande om egendomens samband med brottet. Under motsvarande förhållanden torde egendom kunna tas i förvar hos innehavare som ej är gärningsman.

Skydd mot förverkande enligt BrB:s bestämmelser går längre än det skydd som följer av civilrättsliga regler om godtroshörsförvärv (jfr kommentaren till brottsbalken III, 2 uppl., s. 394). Skäl kan åberopas för att tagande i förvar borde kunna tillämpas inte bara då innehavaren själv åtkommit egendomen genom brott - exempelvis stöld eller häleribrott - utan redan när innehavaren inte på grund av reglerna om godtroshörsförvärv är skyddad mot rätt ägares anspråk. I motsats till vad som är fallet vid förverkande finns vid förvarstagande en - låt vara från början okänd - ägare. Om ägaren ger sig till känna och gör anspråk på sin egendom, bör han, om innehavaren ej gjort ett godtroshörsförvärv, återfå sin egendom eller dess värde. Någon grund varför innehavaren skulle få behålla egendomen föreligger knappast. Lagtextens ordalydelse utesluter inte tagande i förvar i det nu angivna läget.

Av motivuttalandena får emellertid anses framgå att det ej varit avsikten att använda förfarandet för dessa fall. I förarbetena uttalas nämligen att, vid

tveksamhet huruvida den hos vilken godset anträffats åtkommit detta på ett ärligt sätt, lagens tillämplighet torde bli beroende av om det kan bevisas att denne åtkommit egendomen genom något brott (se prop. 1974:124 s. 52). Reglerna om tagande i förvar är att se som komplement till reglerna om förverkande. Det straffrättsliga inslag som präglar förfarandet är också ett skäl mot en extensiv tillämpning av lagen om visst stöldgods m.m.

- - -

NJA 1984 s. 76 rörde ett fall där åklagaren yrkade att vissa föremål som påträffats hos en person skulle tas i förvar enligt stöldgodslagen. Åklagaren gjorde gällande att föremålen uppenbarligen hade fränhänts annan genom brott och att ägare eller annan som hade rätt till godset inte var känd. Åklagaren påstod emellertid inte att egendomen av den aktuella personen åtkommits genom brott. Högsta domstolen fann, efter att ha redogjort för innehållet i 1 § första stycket stöldgodslagen, att i målet aktualiserades frågan huruvida egendom som någon innehar kan tas i förvar enligt nämnda lagrum under annan förutsättning än att innehavaren själv åtkommit egendomen genom brott. Högsta domstolen fortsatte:

Den återgivna lagtexten innefattar inte någon begränsning i det berörda hänseendet i vidare mån än att tagande i förvar inte kan ske hos någon som har rätt till egendomen. Förarbetena till 1974 års lag innehåller emellertid - närmast i anslutning till ett promemoriaförslag om införande i 36 kap. BrB av en ny paragraf 1 a § om förverkande av genom brott åtkommen egendom utan känd ägare - uttalanden som ger vid handen att lagstiftarens avsikt varit en annan.

Departementschefen har otvetydigt givit uttryck åt ståndpunkten att det för tagande i förvar enligt det sedermera antagna lagförslaget av egendom som någon innehar är en förutsättning att denne själv åtkommit egendomen genom brott. (Se prop. 1974:124 s. 51 f; jfr Ds Ju 1973:14 s. 36 f.)

Några vägande sakliga skäl synes i och för sig inte kunna anföras mot en så vidsträckt tolkning av 1 § i 1974 års lag som dess lydelse medger. Såsom HD funnit i rättsfallet NJA 1983 s. 286 bör emellertid en sådan tolkning inte accepteras med hänsyn till departementschefens uttalanden i lagstiftningsärendet och till att det straffrättsliga inslag som präglar förfarandet talar mot en extensiv tolkning av lagen om visst stöldgods m.m.

I rättsfallet har HD å andra sidan uttalat, att egendom torde kunna tas i förvar hos innehavare som ej är gärningsman under förhållanden motsvarande dem som med avseende på förverkande angivits i 36 kap. 4 § 1 st d) BrB. Visserligen står reglerna om tagande i förvar sakligt sett tämligen nära reglerna om förverkande, och det kan därför vara naturligt att den krets av personer som kan träffas av ett ingripande avgränsas på motsvarande sätt beträffande båda instituten. En sådan tolkning möter emellertid samma betänkligheter som den av HD i 1983 års rättsfall avvisade. De synpunkter som talar för att egendom skall i något fall kunna tas i förvar hos innehavare som inte själv åtkommit egendomen genom brott kan inte anses vara av den styrka att de motiverar en tillämpning av 1 § i 1974 års lag till nackdel för den enskilda parten i strid med vad som enligt lagförarbetena åsyftats. Övervägande skäl får sålunda anses tala för att tagande i förvar enligt 1974 års lag av

egendom som någon innehar förutsätter att innehavaren själv åtkommit egendomen genom brott.

Prop. 1986/87: 6

- - -

Högsta domstolen fann sålunda att det saknades laga skäl för det i målet meddelade förordnandet om tagande i förvar. Ett justitieråd var av skiljaktig mening beträffande motiveringen och anförde bl.a. följande:

Enligt min mening bör domskälen fr.o.m. det stycke som inleds med orden "Den återgivna lagtexten..." ha följande lydelse:

Den återgivna lagtexten innefattar inte någon begränsning i det berörda hänseendet i vidare mån än att tagande i förvar inte kan ske hos någon som har rätt till egendomen. I förarbetena till lagen har emellertid departementschefen gjort vissa uttalanden, som till synes innebär att enligt hans mening egendom inte bör kunna tas i förvar hos innehavaren annat än om denne själv har åtkommit egendomen genom brott (prop. 1974:124 s. 51 f). Jag ifrågasätter om detta verkligen har varit departementschefens mening. En sådan begränsning i möjligheterna att ta egendom i förvar saknar inte bara stöd i den föreslagna lagtexten. Den avviker också från den ordning som hade föreslagits i den till grund för propositionen liggande promemorian. Där hade förordats att i 36 kap. BrB skulle införas en ny 1 a § om förverkande av genom brott åtkommen egendom som saknade känd ägare men att reglerna i kapitlets 4 § inte skulle gälla för sådant förverkande, eftersom detta skulle medföra "en onödig begränsning av möjligheterna att använda sig av den föreslagna nya bestämmelsen" (Ds Ju 1973:14 s. 36, a prop. s. 19). Något uttalande som tydligt anger att departementschefen har tagit

avstånd från promemorians synsätt i detta hänseende förekommer inte i propositionen. Än mindre har några sakliga skäl anförts till stöd för en annan ordning.

Mot bakgrund av det anförda anser jag inte att departementschefens uttalanden i lagstiftningsärendet utgör tillräcklig anledning att i lagen intolka en så långtgående begränsning som här har berörts. Uttalandena ger dock, i enlighet med vad HD har anført i rättsfallet NJA 1983 s. 286, anledning till en viss restriktivitet i tillämpningen. Härvid synes det ligga nära till hands att - såsom också har skett i ett uttalande av HD i 1983 års rättsfall - knyta an till vad som enligt 36 kap. 4 § BrB gäller i fråga om förverkande. Förvarstagande bör sålunda enligt min mening kunna komma i fråga hos innehavare som tillhör den i nämnda § angivna personkretsen men inte hos annan. Jag vill dock tillägga att, i fall då det inte kan konstateras att innehavaren har åtkommit egendomen genom brott och det inte heller finns någon som framför innehavaren gör anspråk på egendomen, förutsättningar för bifall till en förvarstalan ofta torde saknas redan av den anledningen att utredningen inte medger bestämda slutsatser i frågan om egendomen över huvud taget har varit föremål för någon brottslig åtkomst. - - -

4.1 Utgångspunkter

Det är från kriminalpolitisk synpunkt angeläget att förhindra att den som gjort sig skyldig till ett brott får behålla den vinning han kan ha gjort genom brottet. Reglerna om förverkande av utbyte av brott och om tagande i förvar av egendom som åtkommit genom brott är avsedda att tillgodose detta syfte. De fall i rättstillämpningen som redovisats i avsnitt 3 visar emellertid att nuvarande ordning är behäftad med vissa brister i detta hänseende.

Den nuvarande ordningen vilar å andra sidan också på uppfattningen att intresset av att den brottslige inte får behålla den vinning han kan ha gjort genom brottet inte får inkräkta på målsägandens intresse av att t.ex. få tillbaka stöldgods eller att få skadestånd av den brottslige. Bestämmelsen i 36 kap. 1 § första meningen BrB om förverkande av utbyte av brott innefattar sålunda förbehåll för målsägandeanspråk som har framställts eller kan framställas. Och det har visserligen genom stöldgodslagen skapats möjlighet att ta i förvar egendom som åtkommit genom brott då ägaren är okänd. Ett viktigt syfte med regelsystemet i förfarandelagen är emellertid att skälig hänsyn skall tas till den okände ägarens intressen.

Mot denna bakgrund måste det slås fast att en utvidgning av möjligheterna att förverka eller ta i förvar egendom inte får gå ut över målsägandens intressen. Det behöver här inte heller med nödvändighet uppstå en intressekonflikt. Tvärtom bör en utvidgning av det nyssnämnda slaget kunna förenas med att man rent faktiskt förstärker möjligheterna för den som lidit skada att få ersättning.

Genom det fall som prövades i NJA 1974 s. 278 (avsnitt 3.2) står det klart att den vinning som en tjuv eller sakhållare gör på grund av att godsets värde i hans hand är större än målsägandens skada inte kan förverkas med stöd av regeln i 36 kap. 1 § första meningen BrB. Inte heller den del av utbytet som överstiger målsägandens skada, och som alltså inte med fog kan bli föremål för ersättningsanspråk från dennes sida, kan således förverkas.

Detta måste anses gå långt utöver syftet med det förbehåll som har gjorts i 36 kap. 1 § första meningen BrB om att utbyte av brott inte får förverkas, om det motsvarar skada för någon enskild. Detta syfte får antas vara att förhindra dels att den hos vilken förverkande sker drabbas av dubbla anspråk, dels att ett förverkande inkräktar på målsägandens rätt.

Den begränsning av möjligheterna till förverkande som förbehållet innebär utöver vad som sålunda är sakligt motiverat kan uppenbarligen, såsom i det aktuella fallet, leda till stötande resultat. Visserligen bör den möjlighet till förverkande i fallet som nu skulle ha förelagat med stöd av de år 1982 införda reglerna i 36 kap. 3 a § BrB om förverkande vid brott begånget i utövningen av näringsverksamhet uppmärksammas i sammanhanget. Med hänsyn till att dessa bestämmelser fångar in endast en del av de nu aktuella situationer där ett förverkande med stöd av regeln i 36 kap. 1 § första meningen BrB inte kan ske framstår det ändå som påkallat att sistnämnda föreskrift ändras.

Såsom tidigare har berörts (avsnitt 3.3) anses det inte heller möjligt att förverka eller ta i förvar egendom som trätt i stället för egendom som åtkommits genom brott. Den komplettering av reglerna om förverkande som avsågs med regleringen i stöldgodslagen är uppenbarligen för snäv genom att lagen omfattar endast den konkreta egendom som har en okänd ägare (eller som ägare eller någon annan rättsinnehavare inte gör anspråk på) och inte egendom som trätt i stället för den ursprungliga egendomen. Även denna brist som i enlighet härmed vidlåder regleringen kan leda till stötande resultat. En lagändring bör därför genomföras. Huruvida man därvid bör utgå från begreppet substitut - egendom som trätt i stället för den ursprungliga egendomen - eller om man bör beskriva den situation som bör fångas in på något annat sätt diskuteras i följande avsnitt i samband med förslaget till lagteknisk lösning.

När det slutligen gäller högsta domstolens avgöranden i NJA 1983 s. 286 och NJA 1984 s. 76 (avsnitt 3.4) har det genom dessa avgöranden slagits fast att egendom som åtkommits genom brott och som påträffas hos en viss innehavare inte kan tas i förvar enligt stöldgodslagen, om inte denne själv kommit åt egendomen genom brott. Avgörandena visar att den tolkning som måste göras av 1 § första stycket stöldgodslagen i det aktuella hänseendet ger ett resultat som stämmer mindre väl med det primära syftet med lagen, nämligen att reglera den situation som uppkommer för polis och åklagare när egendom anträffats som åtkommits genom brott men till vilken ägaren är okänd. Som har framgått av redogörelsen för nuvarande ordning (avsnitt 2.2) är det enligt motiven tänkt som en grundförutsättning för att tillämpa lagen att det inte kan fastställas vem som enligt civilrättsliga regler är ägare till egendomen. I linje med vad högsta domstolen uttalat (NJA 1983 s. 286) bör därför tagande i förvar kunna ske inte bara då innehavaren själv kommit åt egendom genom brott utan redan när innehavaren inte på

grund av reglerna om godtrosvörvärv är skyddad mot rätt ägares anspråk.

4.3 Förslag till lagteknisk lösning

Den nuvarande regleringen på området finns i 36 kap. BrB, stöldgodslagen och förfarandelagen. En strävan bör vara att nå tillfredsställande lösningar på de aktuella problemen utan att några mer genomgripande förändringar av denna reglering behöver göras. Samtidigt måste det anses angeläget att den eller de lösningar som väljs får en sådan räckvidd att man kommer till rätta med också andra brister som kan ha praktisk betydelse än dem som kommit fram i de fall som har diskuterats här. Vidare framgår av vad som tidigare har uttalats att man vid den lagtekniska lösningen bör sträva efter att förena en utvidgning av möjligheterna att förhindra att den brottslige gör vinning på sitt brott med bibehållna eller förbättrade möjligheter för målsäganden att få ersättning.

När det först gäller det problem som aktualiserats genom fallen NJA 1983 s. 286 och NJA 1984 s. 76 bör det, som uttalades i föregående avsnitt, komma till klart uttryck att tagande i förvar enligt stöldgodslagen hos en viss innehavare skall kunna ske redan när denne inte på grund av reglerna om godtrosvörvärv är skyddad mot rätt ägares anspråk. Någon begränsning till sådana fall som avses i 36 kap. 4 § första stycket d) BrB, som diskuterades i i de båda rättsfallen, bör därvid inte ske.

Den åtgärd som krävs från lagteknisk synpunkt i detta hänseende kan begränsas till en ändring i 1 § första stycket stöldgodslagen. I bilaga 2 (författningsförslag 2) läggs fram förslag till ny lydelse av det aktuella lagrummet avsedd att tillgodose det angivna syftet. Avsikten med den nya utformningen

av bestämmelsen är också att uppnå en förbättring i terminologiskt avseende. Förslaget kommenteras närmare i specialmotiveringen.

När det så gäller de återstående problem som bör lösas i detta sammanhang är det mer tveksamt vilken väg man bör gå. En lämplig utgångspunkt förefaller dock vara att försöka finna en gemensam lagteknisk lösning.

RÅ har på anförda skäl (se bilaga 1) beträffande det av honom uppmärksammade problemet förordat en lösning som innebär att ändringar kommer till stånd i stöldgodslagen och förfarandelagen. Denna lösning går ut på att stöldgodslagets tillämpningsområde skall utvidgas till att avse även substitut för egendom som har åtkommit genom brott, dvs. egendom som trätt i dennas ställe.

Begreppet substitut som förekommer inom civilrätten (se t.ex. 6 kap. 8 § första stycket 3 giftermålsbalken) är emellertid svårhanterligt i praktiken och har en begränsad räckvidd, inte minst i ett straffrättsligt sammanhang. Egenskapen av substitut i egentlig mening går sålunda snabbt förlorad. Vidare förefaller en lösning i linje med RÅ:s förslag utgå från uppfattningen att målsäganden är ägare eller har annan rätt till den egendom som har trätt i stället för den som åtkommit genom brottet. Det är emellertid från civilrättslig synpunkt diskutabelt om målsäganden, annat än i mycket begränsad omfattning, kan kräva att få ut just den egendom som har påträffats - substitutet - och om inte dennes rätt i stället är inskränkt till ett allmänt fordringsanspråk (se t.ex. Håstad, Sakrätt avseende lös egendom, 1982, s. 124 ff och Wennberg, Förskingring, 1977, s. 145 ff). Att utgå från begreppet substitut i detta sammanhang förefaller därför inte ändamålsenligt.

I själva verket torde man bättre kunna tillgodose en okänd målsägandes intressen genom att skapa en möjlighet att konfiskera värdet av den ursprungliga egendomen i det fallet att denna inte längre finns i behåll. Denna möjlighet bör kombineras med en rätt för målsäganden att - upp till värdet av vad som förverkats - få ersättning av staten. Gärningsmannen bör i så fall i motsvarande mån befrias från ersättningskyldighet gentemot målsäganden. Det är tydligt att en sådan ordning på ett principiellt sett mera tillfredsställande sätt tillgodoser både intresset av att den brottslige inte får behålla den vinning han gjort av brottet och målsägandens intressen än en utvidgning som enbart avser möjligheterna att förverka eller ta i förvar substitut för den ursprungliga egendomen.

Med denna utgångspunkt talar övervägande skäl för att det av RÅ uppmärksammade problemet bör få sin lösning bland reglerna i 36 kap. BrB om förverkande och inte i stöldgodslagen. Ett skäl till detta är att den ifrågasatta ändringen i sak måste anses innefatta ett värdeförverkande medan stöldgodslagen är avsedd för viss konkret egendom som har en okänd ägare.

När det sedan gäller det problem som aktualiserats i NJA 1974 s. 278 står det klart att problemet har sitt upphov i att den inskränkning av möjligheten till förverkande enligt 36 kap. 1 § första meningen BrB som ansetts föreligga är alltför vidsträckt. Problemet bör kunna lösas genom att förbehållet vid förverkande enligt bestämmelsen utformas så att det inte sträcker sig längre än som krävs för att tillgodose målsägandens intressen.

Tidigare har framhållits att man bör försöka finna en gemensam lagteknisk lösning på de två senast diskuterade problemen. En sådan lösning skulle kunna åstadkommas genom en ändring i regeln i 36 kap. 1 § första meningen

BrB. Avsikten med ändringen bör vara att förverkande av utbyte av brott i princip skall ske utom i de fall då det går att fastställa att det finns en målsägande som ställer motsvarande anspråk mot den brottelige.

Ett självklart sådant fall är då utbytet utgör just den egendom som frånhänts annan genom brott och där målsäganden är känd. Den brottelige är ju i detta fall skyldig att återlämna egendomen till målsäganden. Det fallet att målsäganden är okänd eller avstår från sin rätt regleras f.n. i stöldgodslagen. Det förefaller lämpligt att så sker även i fortsättningen. Förverkande bör alltså inte heller ske i det sistnämnda fallet.

Ett annat undantag från möjligheten att förverka utbyte av egendom bör göras för fall då den brottelige drabbas av betalningsskyldighet gentemot målsäganden på grund av skada som svarar mot utbytet. Ett skäl till detta undantag är naturligtvis att ett förverkande inte skall gå ut över målsägandens möjligheter att få ersättning av den brottelige. Och med hänsyn till den brotteliges intressen bör det givetvis inte komma i fråga att förverkande kan ske samtidigt som målsäganden kan framställa enskilt anspråk till motsvarande värde; den brottelige skulle härigenom drabbas av dubbla anspråk. Om det däremot när förverkandefrågan skall prövas inte finns anledning att anta att den brottelige kommer att drabbas av något målsägandanspråk, bör förverkande kunna äga rum även om utbytet av brottet i och för sig motsvarar skada för någon enskild. Målsäganden kan ju vara okänd, och den brottelige bör då inte få behålla utbytet. Problemet med en sådan lösning är givetvis att målsäganden kan bli känd efter det att förverkandefrågan har prövats. Han bör då vara oförhindrad att framställa anspråk, förutsatt att det sker inom preskriptionstiden.

För att den nu föreslagna utvidgningen av möjligheterna att förverka utbyte av brott skall kunna ske utan att målsägandens intressen blir lidande och utan att den brottslige drabbas av dubbla anspråk krävs därför, som tidigare har nämnts, att staten i den brottslige ställe svarar för ersättningen åt målsäganden i de fall då förverkande sker av utbyte men det senare visar sig att en målsägande har ersättningsanspråk mot den brottslige. Den ersättning som staten skall utge bör självfallet begränsas till att svara mot värdet av den egendom som har förklarats förverkad.

Den rätt till ersättning som nu diskuterats skulle kunna regleras på olika sätt.

En möjlighet är att föra in regler av den angivna innebörden i förfarandelagen. Den innehåller nämligen regler om bl.a. ersättning till ägare till gods som tagits i förvar enligt stöldgodslagen och försålts. Den nu aktuella rätten till ersättning bör emellertid principiellt sett gälla oberoende av förfarandet med den förverkade egendomen. Att föra in en materiell regel om sådan ersättning bland förfaranderegler som i princip saknar sakligt samband med den materiella regeln förefaller sålunda mindre lämpligt.

En annan möjlighet skulle kunna vara att utvidga brottskadelagens (1978:413) tillämpningsområde så att även den nu aktuella situationen täcks in av regelsystemet i denna lag. Även denna lösning synes mindre ändamålsenlig, eftersom det inte är fråga om någon generell rätt för målsäganden att få ersättning.

Målsägandens här berörda rätt är knuten till att ett förverkande har skett. Det framstår därför som mest naturligt att den föreslagna rätten till ersättning får komma till uttryck i anslutning till reglerna i 36 kap.

BrB om förverkande. Det alternativ som därvid ter sig lämpligast är att den nya regleringen förs in i 36 kap. 12 § BrB, där det f.n. föreskrivs att förverkad egendom tillfaller kronan, om ej annat är föreskrivet.

I bilaga 2 (författningsförslag 1) läggs fram förslag om ändringar i 36 kap. 1 och 12 §§ BrB av den innebörd som här har angetts.

Det kan diskuteras vilken ordning som bör gälla för prövningen av den nu behandlade frågan om ersättning. En möjlighet är att föreskriva att samma regler här skall gälla som vid ersättning för gods som tagits i förvar enligt stöldgodslagen och senare försålts enligt förfarandelagen. Det skulle innebära att prövningen skulle åvila rikspolisstyrelsen (8 § tredje stycket förfarandelagen) med möjlighet för målsäganden att anföra besvär hos kammarrätten (9 § förfarandelagen).

Med hänsyn till bl.a. att det i här aktuella fall någon gång kan tänkas uppkomma juridiskt komplicerade frågor ter det sig emellertid lämpligare att prövningen anförtros justitiekanslern som nu har att pröva flera andra ersättningsfrågor av liknande karaktär, t.ex. skadeståndsanspråk enligt lagen (1974:515) om ersättning vid frihetsinskränkning. Denna lösning innebär också att ersättningsfrågan kan föras till allmän domstol. Det måste anses fördelaktigt med hänsyn till det samband som föreligger mellan avgörandet av förverkandefrågan i brottmålet och prövningen av målsägandens anspråk. Det föreslås sålunda att justitiekanslern får företräda staten vid ersättningsanspråk av det angivna slaget och att nödvändiga administrativa regler för förfarandet hämtas från kungörelsen (1972:416) om statsmyndigheternas skadereglering i vissa fall. Förslag till ändringar i denna kungörelse läggs fram i bilaga 2 (författningsförslag 3).

Med den lösning som här har föreslagits saknas det skäl att vidta någon sådan ändring i förfarandelagen av tiden för förvarstagande som RÅ aktualiserat.

5.1 Förslaget till lag om ändring i brottsbalken

36 kap. 1 §

Paragrafen har Andrats i både sakligt och redaktionellt avseende. Den nuvarande första meningen motsvaras av första stycket medan den nuvarande andra meningen utan ändring i sak - men med en redaktionell ändring som senare kommenteras - har förts över till ett andra stycke.

I första stycket föreskrivs att utbyte av brott enligt BrB skall förklaras förverkat, om inte utbytet utgör egendom som fränhänts annan genom brott eller förverkande är uppenbart oskäligt. Undantag görs dock för fall då utbytet svarar mot skada för vilken ersättnings-skyldighet är eller kan antas bli lagligen fastställd.

Som framgår av den allmänna motiveringen (avsnitt 4.3) är syftet med ändringen att utvidga möjligheterna att förverka utbyte av brott genom att förbehållet för målsägandens intressen får en ny utformning i förhållande till den nuvarande bestämmelsen i första meningen i paragrafen. Enligt nuvarande ordning kan förverkande av den vinning en brottsling har gjort genom ett brott inte ske i vissa fall trots att förverkandet inte skulle inkräkta på det ersättningsanspråk som en målsägande kan ha och inte heller innebära en dubbelsanktion gentemot den brottslige. Avsikten med den nya utformningen är att hindret mot förverkande av det aktuella slaget inte skall sträcka sig längre än vad som påkallas av hänsyn till dessa intressen.

Bestämmelsen i första stycket innebär ingen skillnad i jämförelse med bestämmelsen i paragrafens nuvarande första mening så till vida att egendom som

frånhänts annan genom brott och som finns i behåll inte kan förverkas. Detta kommer till uttryck i kravet på att utbyte som förverkas inte får utgöra "egendom vilken har frånhänts annan genom brott". Liksom nu skall med sådan egendom, om den påträffas hos den brottslige, förfaras på olika sätt beroende på om målsäganden är känd eller inte. Är målsäganden känd, skall egendomen lämnas ut till denne. Är däremot målsäganden okänd, blir reglerna i stöldgodslagen tillämpliga. Det innebär att egendomen skall tas i förvar.

I övriga fall där utbyte av brott uppstått är möjligheten att förverka beroende av en bedömning av om den brottslige har ålagts eller kan komma att åläggas att ersätta målsäganden för skada som motsvarar utbytet av brottet. Detta uttrycks i andra meningen på det sättet att förverkande dock inte skall ske i den mån utbytet svarar mot skada för vilken ersättningsskyldighet är eller kan antas bli lagligen fastställd. Motsvaras utbytet inte av skada för någon annan, kan således förverkande ske liksom f.n. Men även om utbytet motsvaras av skada för någon kan förverkande, till skillnad från nu, ske i vissa fall. Vad som här avses är att förverkande bör kunna ske i sådana fall där den brottslige aldrig kommer att drabbas av någon ersättningsskyldighet på grund av skada som svarar mot utbytet.

I allmänhet kan naturligtvis den domstol som har att avgöra frågan om förverkande konstatera att den brottslige kommer att åläggas sådan ersättningsskyldighet eller att detta redan har skett. En vanlig situation är ju att en målsägande i det brottmål där frågan om förverkande prövas framställer enskilt anspråk. Samma domstol avgör då båda frågorna. Inte sällan förekommer det emellertid att det anspråk som framställs mot den brottslige prövas i särskild ordning. Målsäganden behöver inte heller ha framställt sitt anspråk innan frågan om

förverkande har avgjorts. Och i de fall där målsäganden är okänd är det naturligtvis ovisst om den brottslige någonsin kommer att drabbas av någon ersättningsskyldighet med anledning av skada som svarar mot utbytet av brottet. Detta gäller särskilt i de fall där det är fråga om ett stort antal målsägande som var för sig lidit en liten ekonomisk skada.

Motsvarar utbytet skada för enskild, innebär alltså andra meningarna att domstolen skall pröva om ersättningsskyldighet på grund av skadan kan antas bli fastställd i det fall detta inte redan har skett. I vissa situationer måste det här ske en sannolikhetsbedömning. Avsikten är att det skall finnas åtminstone någon omständighet som gör att man med fog kan anta att den mot vilken förverkande aktualiseras kommer att åläggas ersättningsskyldighet. Har anspråk redan framställts, finns det naturligtvis regelmässigt fog för ett sådant antagande. Är däremot målsäganden okänd och framstår det som praktiskt sett uteslutet att denne någonsin kommer att träda fram med ersättningsanspråk, finns det i allmänhet inte grund för att anta att den brottslige kommer att åläggas betalningsskyldighet.

Naturligtvis är det som förut konstaterats tänkbart att det när förverkande har skett i vissa fall ändå inträffar att en målsägande senare träder fram med ett anspråk. För att förverkandet i dessa fall inte skall gå ut över vare sig målsägandens eller den brottsliges intressen föreslås att det i 36 kap. 12 § BrB tas in en regel om rätt för målsäganden eller den hos vilken förverkande annars har skett - med motsvarande befrielse för den brottslige - att vända sig till staten med sitt ersättningsanspråk. Angående denna regel hänvisas till specialmotiveringen vid förslaget till ändringen i nämnda paragraf.

Uttrycket att ersättningsskyldigheten "är eller kan antas bli lagligen fastställd" avses inbegripa även frivilliga överenskommelser. Har den brottslige, när förverkande-frågan prövas, redan betalat - eller åtagit sig att betala - ersättning åt målsäganden till följd av en sådan överenskommelse, kan sålunda förverkande i motsvarande hänseende ej äga rum. Med ordet "lagligen" har avsetts att markera att det inte får vara fråga om skenavtal eller eljest fingerade transaktioner.

I paragrafen har det nuvarande uttrycket "obilligt" bytts ut mot "oskäligt". Angående skälen för detta hänvisas till prop. 1983/84:36 (s. 28 och 30 f).

En redaktionell ändring av språklig karaktär har gjorts även i andra stycket till vilket nuvarande andra meningen har förts. Ändringen är betingad av att ordet "förlag" inte används i allmänt språkbruk i den här avsedda betydelsen av kostnadsersättning (exempelvis förekommer inte ordet i denna mening i Svenska akademiens ordlista).

36 kap. 12 §

I paragrafen föreskrivs f.n. att förverkad egendom tillfaller kronan, om inte annat är föreskrivet. Enligt förslaget byts ordet kronan ut mot ordet staten.

Enligt det föreslagna andra stycket kan den som lidit skada som svarar mot det förverkade utbytet av brottet vända sig mot staten med motsvarande krav i stället för mot den brottslige. Som har berörts i den allmänna motiveringen och vid förslaget till ändring i 36 kap. 1 § BrB är avsikten med den nya ordningen att en målsägandes intressen inte skall bli lidande av att möjligheterna att

förverka den vinning en brottsling kan ha gjort av sitt brott utvidgas. I själva verket innebär förslaget på denna punkt att målsägandens möjligheter att gå skadeslös vid brottet förbättras. Det måste nämligen anses fördelaktigare för denne att kunna vända sig till staten med sitt ersättningsanspråk än att vara tvungen att hålla sig till den brottslige.

Bestämmelsen i det nya andra stycket innebär att, om i ett fall som avses i den föreslagna nya bestämmelsen i 36 kap. 1 § första meningen BrB utbyte av brottet som svarar mot skada för en enskild förklarats förverkat hos den brottslige, staten i den brottsliges ställe svarar för ersättning åt den skadelidande intill värdet av den egendom som har förklarats förverkad. En förutsättning för att ersättning skall utgå är således att förverkande har skett hos någon som enligt allmänna principer skulle ha varit skadeståndsskyldig på grund av brottet. Att staten svarar i stället för den hos vilken förverkandet har skett innebär att denne i samma mån befrias från skadeståndsansvar. I den mån den skadelidande inte får full ersättning av staten svarar emellertid den brottslige eller annan mot vilken anspråk kan riktas för återstoden.

Vissa skäl skulle kunna tala för att begränsa statens ansvar till vad som faktiskt tillfallit staten till följd av förverkandeförklaringen i den situationen att värdeförverkande inte har kunnat verkställas fullt ut. Målsäganden skulle då hänvisas till den brottslige eller annan skadeståndsskyldig för att söka ut återstoden. Därmed skulle emellertid svårlösta situationer kunna uppstå, bl.a. i det fallet att målsäganden får en dom gentemot den skadeståndsskyldige på det återstående beloppet och verkställighet söks på grundval av denna dom

samtidigt som ett nytt verkställighetsförsök görs för statens räkning med domen på förverkande som exekutionstitel. Även i andra fall skulle svårigheter i den praktiska hanteringen uppstå med en sådan princip.

Övervägande skäl talar därför för att staten bör ansvara gentemot den skadelidande intill värdet av den egendom som har förklarats förverkad oavsett hur verkställigheten har fallit ut. Som regel rör det sig ju i här aktuella fall om värdeförverkande, och värderingen innebär då inte några problem. Staten svarar intill det belopp som förverkandeförklaringen avsett. Har det undantagsvis varit fråga om sakförverkande bör normalt gälla att värdet uppskattas till vad som influtit vid försäljningen av egendomen minskat med försäljningskostnaderna (jfr 8 § förfarandelagen).

Om det finns flera skadeståndsberättigade målsägande och dessa samtidigt framställer anspråk mot staten bör i enlighet med den allmänna princip som kommit till uttryck i bl.a. 1 § förmånsrättslagen (1970:979) normalt gälla att dessa får betalt i förhållande till sina fordringar, när inte värdet av den förverkade egendomen räcker för att tillgodose de sammanlagda anspråken. Har däremot värdet av den förverkade egendomen tagits i anspråk för att gottgöra någon eller några av dem som framställt sina krav före de övriga, blir de senare hänvisade till att i vanlig ordning föra talan mot den skadeståndsskyldige.

Det skulle kunna övervägas att göra ett uttryckligt undantag från rätten till ersättning för det fallet att den skadelidande utan giltig ursäkt underlåtit att framställa anspråk på ersättning mot den brottslige innan frågan om förverkande avgjorts. Syftet med ett sådant

undantag skulle vara att förhindra att den skadelidande inte i första hand håller sig till den brottslige med sitt ersättningsanspråk, när han har möjlighet till det.

Risken för att den här föreslagna regleringen skulle utnyttjas i spekulativt syfte förefaller dock vara obetydlig. Något sådant undantag har därför inte tagits upp i förslaget.

5.2 Förslaget till lag om ändring i lagen
(1974:1065) om visst stöldgods m.m.

1 §

I första stycket i dess nya lydelse föreskrivs att, om egendom som frånhänts någon genom brott har anträffats och varken ägaren eller någon annan rättsinnehavare är känd, egendomen skall tas i förvar, om det inte är uppenbart oskäligt.

Avsikten är att stycket i dess nya lydelse skall tillämpas på det sättet att det som förutsättning för att kunna ta i förvar egendom enligt stöldgodslagen hos en viss innehavare inte längre krävs att denne själv kommit åt egendomen genom brott. Självfallet kan dock egendomen inte tas i förvar hos den som har gjort ett godtrosförvärv. Genom uttrycket "frånhänts annan genom brott" har det också skapats likformighet med den föreslagna nya regeln i 36 kap. 1 § första stycket BrB där uttrycket förekommer. Även från straffrättslig synpunkt är det föreslagna nya uttrycket att föredra framför det nuvarande ledet "åtkommit genom brott" (jfr 9 kap. 6 § BrB angående konstruktionen av häleribrottet).

5.3 Förslaget till förordning om ändring i kungörelsen (1972:416) om statsmyndigheternas skadereglering i vissa fall

1 och 2 §§

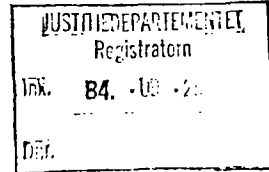
De regler som föreslås i 36 kap. 12 § andra stycket BrB om ersättning till målsägande kopplas till de administrativa reglerna i förevarande kungörelse. Vissa ärenden enligt kungörelsen skall prövas av justitiekanslern som enligt 4 § skall överlämna ett ärende till regeringen om det aktuella beloppet överstiger 100 000 kr. Enligt 8 § får man inte föra talan mot beslut i ett ärende som handläggs enligt kungörelsen; som har nämnts i den allmänna motiveringen kan emellertid frågan om ersättning underkastas prövning i allmän domstol.

I 1 § i dess nya lydelse anges att kungörelsen gäller även i fråga om ersättningsanspråk som riktas mot staten med stöd av 36 kap. 12 § andra stycket BrB. Med hänsyn till den nya form av anspråk som sålunda skall omfattas av kungörelsen har uttrycket ersättningsanspråk därvid ansetts lämpligare än det nuvarande ordet skadeståndsanspråk i paragrafen.

Ändringen beträffande 2 § gäller andra stycket som i sin nya utformning innebär att också anspråk på ersättning med stöd av 36 kap. 12 § andra stycket BrB framställs hos justitiekanslern.

Tillsynsbyrån
HandläggareDatum
1984-09-21
Ert datumDnr
AD 697-84
Er bezeichnung

Extra föredragande G Berling, BF

Regeringen
JustitiedepartementetHemställan om lagändring

Härmed får jag hemställa att regeringen ville ta under övervägande sådan ändring i lagen (1974:1065) om visst stöldgods m m (stöldgodslagen) att substitut för egendom som åtkommits genom brott skall kunna tagas i förvar samt därtill anslutande ändring i lagen (1974:1066) om förfarande med förverkad egendom och hittegods m m (förfarandelagen).

Min hemställan föranleds av att fall inträffat där en person, som dömts för ett stort antal stöldbrott och som sålt delar av stöldgodset, fått behålla den del av likviden som inte motsvarades av anspråk från känd rättsinnehavare. Förverkande av penningmedlen kunde inte ske enligt 36 kap 1 § brottsbalken eftersom "utbytet" av brotten motsvarade skada för enskild. Inte heller kunde medlen tas i förvar enligt stöldgodslagen eftersom bestämmelserna därom i denna lag avser egendom som åtkommits genom brott men ej substitut för sådan egendom.

Chefsåklagaren i Motala Sven Ahl, som handlagt det mål som nu närmast föranleder denna hemställan, har i skrivelse till riksåklagaren påpekat behovet av lagändring.

Reglerna om förverkande i 36 kap 1 § brottsbalken fick sin nuvarande lydelse genom lag 1968 om ändring i brottsbalken (SOU 1960:28 och NJA II 1968 s 719 ff). Föredragande departementschefen uttalade i remiss till lagrådet, utom annat, att förverkande liksom tidigare skulle avse vinning som uppstått genom en gärning som var brottslig enligt brottsbalken. Även begränsningen till sådan vinning som inte motsvarades av skada för enskild skulle behållas. I sistnämnda hänseende framhöll departementschefen att den gällande ordningen, som bestått sedan 1948, honom veterligt inte haft några otillfredsställande konsekvenser. På förslag av lagrådet gjordes den ändringen i det ursprungliga förslaget att uttrycket "vinning" ersattes med "utbyte".

Frågan om förverkandereglernas tillämpningsområde togs på nytt upp år 1973 i en departementspromemoria, "PM om ändring i brotts-

balken etc" (Ds Ju 1973:14). I denna PM framlades förslag till ändring av förverkandereglererna i 36 kap 1 § brottsbalken mot bakgrund av de praktiska problem som uppkommit beträffande gods vartill känd ägare inte kunnat anträffas. Som ändamålsenlig lösning föreslogs en utvidgning av reglerna så, att förverkande i vissa fall skulle kunna ske också av sådant utbyte av brott som motsvarade skada för enskild. Förslaget kom att täcka bl a det fall då gods anträffats som tveklöst var stöldgods men som med rådande bestämmelser inte kunde förverkas utan måste återlämnas till tjuven.

I proposition med förslag till lag om visst stöldgods m m (1974:124) fann emellertid departementschefen att institutet lagande i förvar skulle tillskapas istället för genomförandet av den föreslagna utvidgningen av förverkandereglererna i brottsbalken. I motiven uttalade departementschefen att det föreslagna regelsystemet tog sikte på dels det s k tjuvgömmefallet och dels det fallet då genom brott åtkommen egendom anträffats hos gärningsmannen men inte kunnat återställas eftersom det inte kunnat utredas vem som var målsägande. Departementschefen ansåg emellertid att det skulle föra för långt att tillskapa en möjlighet att förverka även substitut för sådan egendom som avsågs med den nya bestämmelsen.

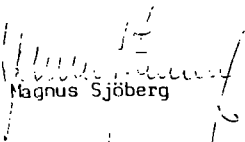
De nuvarande båda regelsystemen är uppenbarligen ägnade att i vissa situationer kunna leda till resultat som inte är godtagbara. Det inledningsvis redovisade fallet är inte helt unikt.

Mot bakgrund av det anförda behövs, till undvikande av de stötande konsekvenser nuvarande ordning kan få, en regel avseende substitut för det fall där egendom åtkommit genom brott men där skadan inte kan hänföras till viss eller vissa målsägande. En ändring i angivet syfte kan göras antingen i 36 kap 1 § brottsbalken eller i stöldgodslagen.

Vad först angår alternativet med en ändring i brottsbalkens regler bör understrykas att förverkande innebär ett avhändande av äganderätten till den egendom som är föremål för förverkandet respektive en indragning av motsvarande värde, i båda fallen till förmån för staten. För att inte enskilds rätt skall trädas för när genom förverkande har gjorts det förbehållet att förverkande inte får ske när utbytet av brottet motsvaras av skada för enskild. Detta förbehåll måste begränsas om man väljer att lösa det här aktuella problemet via förverkandelinstitutet. Begränsningen skulle i så fall innebära att förbehållet om motsvarande skada för enskild inte skall gälla när den ifrågasvarande egendomens ägare är okänd. Emellertid skulle, som jag ser det, en sådan begränsning i sin tur kräva en regel om "återgång" av förverkandet för det fall där den "rättmätige ägaren" avhör sig efter förverkandebeslutet. Detta skulle givetvis bli både svårhanterligt och kostnadskrävande. Även från principiell utgångspunkt kan göras invändning mot att den rätt till viss egendom eller substitut för denna som staten inträder i genom det slutliga beslutet om förverkande i vissa fall skulle kunna suspenderas.

Vad sedan gäller en lösning av problemet via stöldgodslagen är först att märka att denna lag just har till syfte att lösa problem som uppkommer när ägaren inte är känd. Den har alltså en annan funktion än den som fylls av förverkandeinstitutet. Från principiell synpunkt finns det alltså skäl som talar för en lösning via stöldgodslagen. Till detta kommer att det torde vara från praktisk synpunkt enklare att uppnå en godtagbar lösning på denna väg. Stöldgodslagen och därtill anslutande lagstiftning tillskapades för att bereda möjlighet till omhändertagande av gods som åtkommits genom brott och som saknade känd ägare; dock utformades stöldgodslagen så att substitut för sådant gods inte kunde tas i förvar. Vidare tillskapades en möjlighet för målsäganden att inom en frist om minst sex månader efter beslutet anmäla sina krav på godset. Den minst genomgripande åtgärden för att undanröja de olägenheter som är förbundna med den nuvarande ordningen skulle, enligt min mening, vara en ändring av stöldgodslagen därhän att även substitut för sådan egendom som åtkommits genom brott kommer att omfattas av stöldgodslagen och därmed också av förfarandelagen. I anslutning härtill synes en förlängning böra tas under övervägande av den frist om minst sex månader, som enligt förfarandelagen står ägaren eller annan rättsinnehavare till buds för hävdande av sin rätt till gods som tagits i förvar. När det gäller egendom i form av lösöre, som kan kräva vård och som upptar plats i lager eller dylikt, bör tidrymden av praktiska skäl inte utsträckas. När det däremot gäller penningmedel, som normalt tas om hand genom insättning på bankkonto, gör sig inte samma praktiska problem gällande. Till förmån för målsägareintresset torde därför i fråga om penningmedel en tidsfrist om ett år kunna övervägas.

Sammanfattningsvis hemställer jag att ändring görs dels i stöldgodslagen av innebörd att även substitut för här avsedd egendom skall kunna tagas i förvar, dels i förfarandelagen på det sätt att den minsta tid som förvarstagandet skall råda bestäms till ett år i vad avser penningmedel.

Magnus Sjöberg

Göran Berling

Författningsförslag

=====

1. Förslag tillLag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs att 36 kap. 1 och 12 §§ brottsbalken skall ha nedan angivna lydelse

Nuvarande lydelseFöreslagen lydelse

36 kap.

1 §¹

Utbyte av brott enligt denna balk som ej motsvaras av skada för enskild skall förklaras förverkat, om det ej är uppenbart obilligt. Detsamma gäller förlag för brott eller dess värde, om förlaget mottagits och mottagandet utgör brott enligt denna balk.

Utbyte av brott enligt denna balk som ej utgör egendom vilken har frånhänts annan genom brott skall förklaras förverkat, om det ej är uppenbart oskäligt. Förverkande skall dock inte ske i den mån utbytet svarar mot skada för vilken ersättningskyldighet är eller kan antas bli lagligen fastställd.

Egendom som någon har mottagit som kostnadsersättning för att begå ett brott skall förklaras förverkad, om mottagandet utgör brott enligt denna balk och förverkande ej är uppenbart oskäligt. I stället för egendomen får dess värde förklaras förverkat.

¹Senaste lydelse 1968:165.

12 §²

Förverkad egendom tillfaller kronan, om ej annat är föreskrivet.

Förverkad egendom tillfaller staten, om ej annat är föreskrivet.

Har i fall som avses i 1 § första stycket utbyte av brott som svarar mot skada för enskild förklarats förverkat hos någon, svarar staten i dennes ställe för ersättning åt den skadelidande intill värdet av den egendom som har förklarats förverkad.

Denna lag träder i kraft den

²Senaste lydelse 1968:165.

Lag om ändring i lagen (1974:1065) om visst stöldgods m.m.

Härigenom föreskrivs att 1 § lagen (1974:1065) om visst stöldgods m.m. skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 §

Har egendom som åtkommit genom brott anträffats och är varken ägaren eller annan som har rätt till egendomen känd, skall egendomen tagas i förvar, om det ej är uppenbart obilligt.

Har egendom som frånhänts annan genom brott anträffats och är varken ägaren eller annan som har rätt till egendomen känd, skall egendomen tas i förvar, om det ej är uppenbart oskäligt.

Detsamma gäller om varken ägaren eller annan som har rätt till egendomen gör anspråk på den.

Om förfarandet med egendom som tagits i förvar enligt första eller andra stycket och om rätt för ägare som sedermera blir känd eller annan som har rätt till egendomen att få egendomen utlämnad till sig eller att erhålla ersättning finns bestämmelser i lagen (1974:1066) om förfarande med förverkad egendom och hittegods m.m.

Denna lag träder i kraft den

Förordning om ändring i kungörelsen (1972:416) om statsmyndigheternas skadereglering i vissa fall

Härigenom föreskrivs att 1 och 2 §§ kungörelsen (1972:416)¹ om statsmyndigheternas skadereglering i vissa fall skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelseFöreslagen lydelse

1 §

Denna kungörelse gäller i fråga om skadeståndsanspråk som riktas mot staten med stöd av 2 kap. 1 § eller 3 kap. 1 eller 2 § skadeståndslagen (1972:207), 23 § datalagen (1973:289) eller lagen (1974:515) om ersättning vid frihetsinskränkning.

Denna kungörelse gäller i fråga om ersättningsanspråk som riktas mot staten med stöd av 36 kap. 12 § andra stycket brottsbalken, 2 kap. 1 § eller 3 kap. 1 eller 2 § skadeståndslagen (1972:207), 23 § datalagen (1973:289) eller lagen (1974:515) om ersättning vid frihetsinskränkning.

2 §

Anspråk på ersättning med stöd av skadeståndslagen (1972:207) framställs hos justitiekanslern, om anspråket grundas på påstående om felaktigt beslut eller underlåtenhet att meddela beslut. Anspråk enligt skadeståndslagen på annan grund framställs hos den centrala förvaltningsmyndighet inom vars verksamhetsområde skadan inträffat eller, om för viss verksamhet sådan myndighet ej finnes, hos justitiekanslern.

¹Kungörelsen ontryckt 1976:319.

Nuvarande lydelse

Anspraak på ersättning med stöd av datalagen (1973:289) eller lagen (1974:515) om ersättning vid frihetsinskränkning framställs hos justitiekanslern.

Föreslagen lydelse

Anspraak på ersättning med stöd av 36 kap. 12 § andra stycket brottsbalken, datalagen (1973:289) eller lagen (1974:515) om ersättning vid frihetsinskränkning framställs hos justitiekanslern.

Prop. 1986/87:6

Denna förordning träder i kraft den

Sammanställning av remissyttranden över promemorian (Ds Ju 1984: 12) Vissa frågor om förverkande och tagande i förvar enligt stöldgodslagen

1 Remissinstanser

Efter remiss har yttranden över promemorian avgetts av justitiekanslern, riksåklagaren (RÅ), rikspolisstyrelsen (RPS), Göta hovrätt, Malmö tingsrätt, riksskatteverket, statskontoret, riksrevisionsverket, Sveriges Advokatsamfund, Sveriges domareförbund, Föreningen Sveriges statsåklagare, Föreningen Sveriges åklagare, Föreningen Sveriges länspolischefer och Föreningen Sveriges polischefer.

RÅ har överlämnat yttranden från överåklagarna i Stockholms och Malmö åklagardistrikt samt från cheferna för dåvarande länsåklagarmyndigheterna i Södermanlands län och Värmlands län. Föreningen Sveriges länspolischefer och Föreningen Sveriges polischefer har avgett ett gemensamt yttrande.

2 Remissvaren

2.1 Allmänna synpunkter

Förslaget i sin helhet tillstyrks eller lämnas utan erinran av *justitiekanslern, statskontoret, riksrevisionsverket, Sveriges Advokatsamfund, Föreningen Sveriges åklagare, Föreningen Sveriges länspolischefer* och *Föreningen Sveriges polischefer*. Även *riksskatteverket*, som begränsat sitt yttrande till sådana frågor som rör kronofogdemyndigheternas verksamhet, tillstyrker förslaget.

RÅ anser det vara av vikt att de i promemorian berörda bristerna nu avhjälpes.

Överåklagaren i Stockholms åklagardistrikt anser att det finns skäl att vidga möjligheterna att frånta den som begått brott utbytet av brottet och tillstyrker att detta åstadkoms genom ändring av reglerna om förverkande.

Överåklagaren i Malmö åklagardistrikt: Som riksåklagaren anfört i skrivelse till regeringen föreligger starka skäl att företa en sådan lagändring att t.ex. vinst av försålt stöldgods eller annat substitut för gods som åtkommit genom brott inte kan komma den brottslige tillgodo. Jag delar den i promemorian uttalade uppfattningen att lagändringen bäst bör kunna ske genom en förändring främst av förverkandereglererna i brottsbalken. Detta framstår som motiverat med hänsyn till att den åtgärd varigenom den brottslige fråntas sin vinst av brottet i väsentlig mån har karaktär av konfiskation.

Chefen för dåvarande länsåklagarmyndigheten i Södermanlands län

uttalar att det nuvarande regelsystemet på området har lett till resultat som är kränkande för rättskänslan, varför det är angeläget att man snabbt kommer fram till en lösning på problemet.

Chefen för dåvarande länsåklagarmyndigheten i Värmlands län:

Reglerna om förverkande av utbyte av brott och tagande i förvar av egendom som åtkommits genom brott, syftar till att ta ifrån en gärningsman den vinning som han kan ha gjort genom brottet. Vid utformningen av reglerna har det ansetts angeläget att se till att målsägandens intressen inte träds för när. Av promemorian framgår emellertid att regelsystemet getts sådana begränsningar att det i den praktiska tillämpningen lett till att en gärningsman i vissa fall inte har kunnat fråntas vinningen av brottet, trots att en sådan åtgärd inte skulle ha inverkat menligt på målsägandens eller någon annan enskilds intresse. De fall som varit aktuella gäller (1) då en tjuv eller en hälare gjort vinning p. g. a. att godsets värde hos honom är större än målsägandens skada, (2) då egendom som åtkommits genom brott ersatts av annan egendom och (3) då egendomen väl frånhänts annan genom brott men det inte kan visas att innehavaren av egendomen själv åtkommit den genom brott.

Jag delar uppfattningen att det från kriminalpolitisk synpunkt är angeläget att regelsystemet ges en sådan utformning att egendomen kan förverkas eller tas i förvar i sådana fall som de angivna. Särskilt gäller detta enligt min mening fallen 2 och 3. Självfallet måste dock fortfarande garantier finnas för att målsägandens eller annan enskilds intressen inte kränks. Den som t. ex. gjort ett godtrosvärk av egendomen skall naturligtvis inte löpa risken att den fråntas honom. Jag tycker för min del att förslagen i promemorian på ett tillfredsställande sätt balanserar det kriminalpolitiska intresset av förverkande eller förvarstagande och motstående enskilda intressen.

Jag har i princip ingen erinran mot den lagtekniska lösning som föreslås i promemorian. Den nya reglering som föreslås i 36 kap. brottsbalken kan dock bli ganska komplicerad i tillämpningen och det är svårt att riktigt se vilka begränsningar förverkandet får.

Ändringarna i kapitlet torde motiveras främst av en önskan att kunna beröva gärningsmannen den vinning han gör p. g. a. att egendomens värde är högre hos honom än hos målsäganden. Sådana fall är dock såvitt jag förstår sällsynta. Frågan är om man inte skulle kunna nöja sig med att lösa de två andra situationer som avses i promemorian. I så fall görs detta enligt min mening enklast genom ändringar i stöldgodslagen.

Göta hovrätt:

Hovrätten delar uppfattningen, att möjligheten att konfiskera egendom bör utsträckas i den omfattning som anges i promemorian.

Emellertid avstyrker hovrätten den lagtekniska lösning som föreslagits. De föreslagna bestämmelserna, vilka skall tillämpas av åklagarna i första hand, fyller inte de anspråk på tydlighet och klarhet som måste ställas på en lagtext. I själva verket är det knappast möjligt att tillgodogöra sig innehållet utan att ha tillgång till förslaget motiv. En sådan ordning är av principiella skäl inte acceptabel.

Hovrätten ifrågasätter om det, med hänsyn till den utvidgning av 36 kap.

1 § brottsbalken som föreslås, längre finns skäl att behålla förvarstagan-deinstitutet och stöldgodslagen. Det kan erinras om att de regler som nu är intagna i stöldgodslagen ursprungligen föreslogs ingå i brottsbalkens förverkandekapitel (jfr promemorian s. 7 f). Att istället den nu gällande ordningen valdes, berodde på att lagstiftaren var angelägen om att förverkandereglerna inte skulle bli för tekniskt komplicerade och för svåra att överblicka. Mot den anförda bakgrunden anser hovrätten att möjligheten att inlemma stöldgodslagets bestämmelser i brottsbalkens förverkandekapitel bör närmare övervägas. Därmed skulle regelsystemet bli mindre splittrat samt vinna i klarhet och överskådlighet.

Malmö tingsrätt:

Tingsrätten delar den uppfattning som framförts i promemorian att det från kriminalpolitisk synpunkt är angeläget att förhindra att den som gjort sig skyldig till ett brott får behålla den vinning han kan ha gjort genom brottet. Att intresset av att förhindra detta inte får inkräkta på målsägandens rätt är dock uppenbart. Naturligtvis får inte heller samhällets strävanden att förhindra att en gärningsman får behålla vinningen av ett brott leda till att gärningsmannen kan komma att drabbas av anspråk från både samhällets och målsägandens sida.

Mot bakgrund av de rättsfall för vilka redogjorts i promemorian och det förhållande som riksåklagaren aktualiserat synes en lagändring påkallad beträffande samtliga de tre huvudområden som behandlats i promemorian. Hur de uppmärksammade problemen skall lösas framstår till inte obetydlig del som en fråga av teknisk karaktär. — — —

Sveriges domareförbund förklarar sig dela uppfattningen att det är angeläget att eliminera de brister i den nuvarande lagstiftningen som påvisas i promemorian. Förbundet uttalar vidare att det i huvudsak kan ansluta sig till den lösning av problemen som föreslås.

Föreningen Sveriges statsåklagare anser att lagstiftningen bör ändras så att möjligheterna vidgas att helt eller delvis frånta en brottsling utbyte av brott. Detta bör enligt föreningen ske genom att främst reglerna i 36 kap. brottsbalken om förverkande ändras.

2.2 Synpunkter på föreslagna författningsändringar

2.2.1 36 kap. 1 § brottsbalken

RA:

I promemorian redovisas uttalanden i lagförarbeten och litteratur som visar att den nuvarande bestämmelsen i 36 kap. 1 § brottsbalken har en tämligen begränsad räckvidd. Med uttrycket "utbyte av brott" har sålunda inte avsetts att täcka in även det värde exempelvis en tjuv eller hälare tillgodogör sig genom att godset i hans besittning är mer värt än i målsägandens (här benämnt "övervärde"). Lagrummet täcker inte heller det fall då utbytet motsvaras av skada för enskild. Syftet med den nu föreslagna ändringen av 36 kap. 1 § första stycket är att förverkande skall, utöver vad som nu gäller, kunna ske med avseende på dels, i vissa fall, "utbyte" som motsvaras av skada, dels "utbyte" i form av "övervärde".

Vad först angår skadefallen kan jag på de skäl som anförts i promemorian ansluta mig till förslaget i sak och även i vad den lagtekniska lösningen ges inom ramen för förverkandeinstitutet.

I lagtekniskt hänseende i övrigt kan dock enligt min mening resas viss invändning. Enligt första stycket första punkten i den ifrågavarande paragrafen är huvudregeln den att utbyte av brott skall förverkas om det inte är uppenbart oskäligt. Regeln gäller dock inte utbyte som utgör egendom som fränhänts annan genom brott.

I andra punkten görs ytterligare ett undantag, i förhållande till vilket undantaget i första punkten är ett specialfall. Andra punkten har emellertid getts en utformning som om den innehöll det enda undantaget från huvudregeln i första punkten. Lagtexten bör omarbetas så, att de båda punkterna logiskt passar in i varandra.

Inte heller mot den utvidgning som avser "övervärdefallen" har jag någon invändning i sak. Däremot kan även här lagtekniska invändningar göras. Vad som bestämde utgången i 1974 års rättsfall synes, som överåklagaren i Stockholms åklagardistrikt påpekar, ha varit att uttrycket "utbyte" ansågs inte inbegripa vad som här kallats "övervärde". Likväl bibehålls nu i den föreslagna lagtexten uttrycket "utbyte" utan någon närmare bestämning av dess innebörd. Det är endast genom motivuttalandena som läsaren får klart för sig att uttrycket avsetts få en ny och vidare innebörd. En sådan lagstiftningsteknik kan inte anses godtagbar. Enligt min mening bör, om termen "utbyte" bibehålls, i lagtexten anges vad den avses skola innefatta. Som framhållits i nyssnämnda yttrande är det även i sak oklart vad uttrycket "utbyte" i den nya lagtexten skall anses omfatta. Detta bör närmare utvecklas under lagstiftningsarbetets fortsatta gång.

Överåklagaren i Stockholms åklagardistrikt:

Genom den föreslagna ändringen av 36 kap. 1 § brottsbalken skulle ges vidgade möjligheter till förverkande i två hänseenden, nämligen *dels* i fall som behandlats i 1974 års rättsfall, *dels* då utbytet väl svarade mot skada för enskild men ersättningsskyldighet inte är eller kan antagas bli fastställd.

När det gäller den förstnämnda delen vill jag först anmärka att enligt min uppfattning framgår den åsyftade utvidgningen inte av den föreslagna lagtexten. Den ändring som föreslås i texten rör den nu gällande inskränkningen avseende skada för enskild medan, såvitt jag förstått, 1974 års rättsfall inte gällde detta rekvisit utan avsåg innebörden av begreppet utbyte allmänt sett. Oavsett lagtextens utformning är det oklart hur långt den föreslagna utvidgningen av möjligheterna till förverkande på denna punkt skall sträcka sig. Genom 1974 års rättsfall synes vara fastställt att förkovran av genom brott åtkommen egendom inte kan förverkas såsom utbyte av brott enligt nuvarande regler. Denna principiella begränsning skulle nu genombrytas. Utöver en hänvisning till 1974 års rättsfall har i promemorian inte närmare behandlats vad ändringen skulle komma att innebära. Man får närmast intrycket att utvidgningen endast skulle avse den vinning som tjuv eller hälare gör genom förkovran av tjuvgods. Emellertid kan häleri också gälla egendom som åtkommit t. ex. genom bedrägeri eller förskingring och där det finns lika starka skäl att förverka vinning

av det slag det här gäller. Vad som i detta hänseende skall tillämpas för tjuven bör väl rimligen också gälla för bedragaren och förskingraren. Vidare kan den frågan ställas vilket orsakssammanhang som skall krävas mellan brottet och den vinning genom förkovran av brottsegendom, som skall förklaras förverkad. Och skall även sådan vinning kunna förverkas som består i att t. ex. förskingrade medel använts för att lösa ett lån som löper med högre ränta än vad som enligt räntelagen kan åläggas på skadestånd. Förhållandet mellan den nya innebörden av begreppet utbyte i 36 kap. 1 § och begreppet ekonomiska fördelar i 36 kap. 3 a § synes böra behandlas. Ett närmare klagörande av vad som åsyftas är enligt min mening påkallad.

Överåklagaren i Malmö åklagardistrikt uttalar att han i likhet med vad som framförts i promemorian anser att den nuvarande utformningen och tolkningen av 36 kap. 1 § första meningen brottsbalken är alltför snäv och att han därför kan ansluta sig till ändringsförslaget i denna del.

Chefen för dåvarande länsåklagarmyndigheten i Södermanlands län:

De föreslagna ändringarna av brottsbalken innebär att man går ifrån principen i brottsbalken att förverkande inte får ske om förverkandet motsvaras av skada för enskild. Förverkande av "övervärdet" i det tredje typfallet står enligt min uppfattning i överensstämmelse med nuvarande principer i brottsbalken och är därför fritt från invändningar. Vad jag — — — — — sagt¹ om den terminologiska ändringen i "stöldgodslagen" gäller även här. Den föreslagna ändringen att lösa "substitutfallet" innebär dock en helt ny syn på brottsbalkens regler och medför även följdändringar som jag finner främmande att ta in i brottsbalken. Enligt min uppfattning bör därför "substitutfallen" tas in i "stöldgodslagen". I denna lag har man redan tidigare regler om förevarande i fall där staten ingriper trots att det föreligger skada för enskild, låt vara i flertalet fall okända målsägare.

Det ter sig därför naturligare att samla alla dessa regler i en och samma lag. Jag kan inte ansluta mig till förslaget att "substitutfallet" skall tas in i brottsbalken eftersom jag anser det innebära en så genomgripande ändring av brottsbalkens principer att det kräver en mer ingående analys. En reglering av dessa fall, som är mycket angelägen, bör istället ske genom en ändring av "stöldgodslagen". Eftersom det ändock är fråga om ett specialfall som inte direkt anknyter till denna lag bör frågan regleras i en särskild paragraf. Eventuella ersättningsfrågor skulle härigenom också med lätthet kunna regleras.

RPS tillstyrker förslaget.

Malmö tingsrätt:

Beträffande det problem som aktualiserats av riksåklagaren, nämligen förfarandet med sådan egendom som trätt i stället för egendom som åtkommits genom brott, konstaterar tingsrätten att det förslag som i anledning av riksåklagarens skrivelse framlagts i promemorian är mera långtgående än riksåklagarens. Promemoriaförslaget synes till skillnad från riksåklagarens förslag även omfatta exempelvis den situation att stöldgods sålts och försäljningsvederlaget konsumerats. Såsom tingsrätten uppfattat förslaget

¹ Se avsnitt 2.2.3.

i promemorian avser detta, i motsats till riksåklagarens, även den situation då målsäganden är känd.

Vad först gäller riksåklagarens förslag instämmer tingsrätten, som tidigare nämnts, i att det förhållande för vilket denne redogjort får anses otillfredsställande. Tingsrätten finner även de skäl som riksåklagaren åberopat för en lösning av problemet enligt bestämmelserna i stöldsgodslagen vara beaktansvärda. Med hänsyn till vad som i promemorian anförts om substitut och en målsägandes rätt till sådant framstår emellertid riksåklagarens förslag till lösning av problemet som mindre lämpligt.

Vad därefter gäller promemoriaförslaget i denna fråga kan det möjligen ifrågasättas om inte detta skulle föra för långt. Frågan om införande av en allmän möjlighet till värdekonfiskation då den egendom som frånhänts annan genom brott inte längre finns i behåll är inte enbart av teknisk utan även av rättspolitisk karaktär. Det torde från straffrättslig synpunkt kunna diskuteras om den påföljd som bestäms för visst brott i förevarande fall regelmässigt bör kombineras med ett beslut om värdekonfiskation. Det hade varit värdefullt om denna fråga tagits upp till närmare behandling i promemorian. Å andra sidan framstår det heller inte som tilltalande att en gärningsman skulle behandlas mera gynnsamt om han hunnit förbruka vinningen av brottet. Det är heller inte tillfredsställande att brott för vissa gärningsmän skall löna sig bättre än för andra beroende på att målsäganden underlåter att framställa skadeståndsanspråk. För bedömandet av såväl frågan om förverkande som frågan om statens ersättning till målsägande hade det varit värdefullt om närmare uppgifter lämnats om hur vanligt förekommande den avsedda situationen kan tänkas komma att bli. Tingsrätten räknar med att den föreslagna bestämmelsen kommer att tillämpas endast i sådana fall då det skulle framstå som stötande att låta gärningsmannen behålla utbytet av sitt brott. Trots de betänkligheter som ovan anförts finner tingsrätten därför övervägande skäl tala för att tillstyrka det framlagda förslaget.

— — —

Såvitt avser den praktiska tillämpningen av den föreslagna bestämmelsen om värdekonfiskation befarar tingsrätten att det många gånger kan möta svårigheter att bedöma om ersättningsskyldighet på grund av skadan kan antas komma att bli faställd. Beträffande storleken av det värde som skall förklaras förverkat torde ledning vanligtvis kunna hämtas i den bevisning som åberopas i ansvarsdelen. Tingsrätten utesluter dock inte att vissa problem kan uppstå när det gäller att avgöra storleken av utbytet. Möjligen borde förenämnda båda praktiska problem närmare ha belysts i promemorian.

— — —

Vad slutligen gäller förverkande av vinning som en tjuv eller hälare gör på grund av att godsets värde i hans hand är större än målsägandens skada får tingsrätten i tillämpliga delar hänvisa till vad som ovan anförts beträffande värdekonfiskation. I övrigt har tingsrätten ingen erinran mot vad som föreslagits beträffande denna fråga.

Sveriges domareförbund : Genom den föreslagna ändringen i 36 kap. 1 § brottsbalken införs en allmän möjlighet till värdekonfiskation då den egen-

dom som frånhänts annan genom brott inte längre finns i behåll. En sådan långtgående möjlighet borde enligt förbundets mening ha belysts i promemorian utförligare än som skett framför allt från rättspolitisk synpunkt. Förbundet utgår dock från att avsikten är att bestämmelsen skall tillämpas endast i sådana fall då det skulle framstå som stötande att låta gärningsmannen behålla utbytet av sitt brott. En dylik begränsning bör anges i lagtexten.

Föreningen Sveriges statsåklagare:

Föreningen ansluter sig till förslaget i denna del, även om det synes ovisst om i NJA 1974 sid 278 aktualiserade problem rörande begreppet utbyte av brott klarläggs fullt ut i de fall då förkovran av brottsegendomen skett efter brottet.

Ett klargörande av hur omfattande utredningen i denna del bör drivas vore önskvärdt. I flertalet fall torde beräkningen av beloppets storlek ej vålla svårigheter. Men i undantagsfall kan uppkomma betydande bevis-svårigheter och uppstå behov av komplicerad och omfattande utredning.

2.2.2 36 kap. 12 § brottsbalken

RÅ instämmer i den kritik mot omfattningen av regeln i andra stycket som framförs av överåklagarna i Stockholms och Malmö åklagardistrikt och förordar en begränsning av statens ersättningskyldighet i enlighet med vad som anges av överåklagarna (se nedan).

Överåklagaren i Stockholms åklagardistrikt:

Beträffande förslaget om förverkande i vissa fall även då utbytet svarar mot skada för enskild har jag endast erinran mot den förslagna bestämmelsen i 36 kap. 12 § andra stycket. Enligt min mening bör statens ansvar begränsas till ett belopp motsvarande vad som verkställt av förverkandet. De redovisade invändningarna mot en sådan ordning, vilken framstår som den mest naturliga, anser jag inte tillräckligt vägande.

Överåklagaren i Malmö åklagardistrikt:

När det gäller förslaget till ny lydelse av 36 kap. 12 § BrB ställer jag mig tveksam. Enligt förslaget skall staten gentemot målsägande svara för ersättning intill värdet av förverkandeförklaringen, inte till värdet av verkställd säkerhets- och indrivningsåtgärd. Även om antalet fall där en vid domen oförmodad målsägande efter ett förverkandebeslut anmäler anspråk kan väntas bli tämligen litet kan det emellertid mycket väl bli fråga om stora belopp. I sådana fall ådrar sig staten en utbetalningsplikt mot målsäganden samtidigt som fordran mot den brottslige vanligen är osäker. Man kan väl hävda att målsägandens intresse bör gå före statens i dessa fall. Emellertid skulle detta innebära att en målsägande som framställer anspråk i efterhand i vissa fall skulle komma i en betydligt gynnsammare situation än de som på vanligt sätt i brottmål framställt skadeståndsanspråk och fått dessa fastställda i brottmålsdomen. Med hänsyn härtill och till den osäkerhet vad gäller omfattningen av statens reella betalningsansvar som förslaget innebär anser jag att staten istället bör ansvara gentemot den skadelidande endast intill det belopp som faktiskt tillfallit staten i följd av förverkandebeslut.

Beträffande *chefens för dåvarande länsåklagarmyndigheten i Södermanlands län* uppfattning, se avsnitt 2.2.1.

RPS tillstyrker förslaget.

Malmö tingsrätt:

Om en bestämmelse om värdekonfiskation av den föreslagna innebörden införs framstår det som naturligt att kombinera denna med en bestämmelse om rätt för målsägande att under vissa förutsättningar erhålla ersättning av staten. Tingsrätten ifrågasätter dock det lämpliga i att staten skulle ikläda sig ett så omfattande ansvar för de förmögenhetsskador som kan drabba målsägande som föreslagits i promemorian. Trots de svårigheter som påpekats i promemorian anser tingsrätten, till skillnad från promemorförfattarna, att inte endast vissa utan även starka skäl talar för att i vart fall begränsa statens ansvar till vad som faktiskt tillfallit staten till följd av förverkandeförklaringen. Dessutom framstår det enligt tingsrätten som mindre lämpligt att den målsägande som medvetet avstått från att framställa skadeståndsanspråk mot gärningsmannen skulle hållas skadelös av staten. Denna uppgift får enligt tingsrättens uppfattning förbehållas försäkringsbolagen.

Statskontoret:

I promemorian finns ingen uppskattning av hur stora belopp som staten genom föreslagen ändring i 36 kap. 12 § brottsbalken kan bli betalningsansvarig för. Vi ansluter oss emellertid till de skäl mot en begränsning av statens ansvar som anförs i promemorian (sid 39–40) och utgår för övrigt från att det inte kan bli fråga om betydande belopp.

Sveriges domareförbund:

I motsats till vad som anförs i promemorian anser förbundet att det i 36 kap. 12 § brottsbalken bör göras undantag från rätten till ersättning när den skadelidande utan giltig ursäkt underlåtit att framställa anspråk på ersättning mot den brottslige innan frågan om förverkande avgjorts. En sådan bestämmelse skulle motverka eventuell spekulering.

Föreningen Sveriges statsåklagare:

Enligt de föreslagna ändringarna skall staten ansvara gentemot den skadelidande intill värdet av den egendom som har förklarats förverkad, oavsett hur verkställigheten av en förverkandedom utfallit. Detta kan naturligtvis utnyttjas av en "beräknande" målsägande. De fall där detta kan tänkas förekomma får dock antas bli ytterst få. Den föreslagna konstruktionen är praktisk om man som huvudsyfte har att frånta brottslingen dennes utbyte av brottet.

2.2.3 1 § lagen (1974: 1065) om visst stöldgods m. m.

RÅ samt *överåklagarna i Stockholms och Malmö åklagardistrikt* förklarar sig ej ha någon erinran mot den föreslagna nya utformningen av paragrafen.

Chefen för dåvarande länsåklagarmyndigheten i Södermanlands län:

Den föreslagna ändringen av "stöldgodslagen", som närmast måste – med hänsyn till den ståndpunkt rättspraxis intagit – ses som ett klarläggande av syftet bakom denna lag tillstyrkes. Jag kan dock inte finna någon grund för den terminologiska ändringen av paragrafen. Det är endast ägnat

att skapa osäkerhet huruvida bytet av det vedertagna begreppet "obilligt" mot "oskäligt" verkligen skall enbart innebära en ny terminologi utan saklig innebörd.

RPS:

Rikspolisstyrelsen tillstyrker i och för sig — — den föreslagna ändringen i 1 § stöldgodslagen (1974:1065). Den är utan tvekan ett steg i rätt riktning när det gäller att komma tillrätta med de problem som ofta uppstår när genom brott åtkommen egendom anträffas och innehavaren inte kan misstänkas för att ha tillgripit denna. Förslaget täcker dock inte t. ex. följande situationer, som polisen allt oftare ställs inför.

Polisen har hos en för brott misstänkt person beslagtagit en mängd föremål, som inte gärna kan ha förvärvats på ett lagligt sätt. Det kan t. ex. röra sig om flera bilradioapparater med avklippta anslutningsladdar och bortrivna eller bortfilade identitetsbeteckningar (typnr, tillv-nr) eller flera dyra dampålsar hos en ensamstående man utan kända inkomster. Egenomsinnehavaren förnekar tillgrepp och påstår att han köpt godset av en okänd. Godset kan inte härledas till någon viss brottsanmälan. Om åtal väcks mot egenomsinnehavaren frikännes denne inte sällan därför att förbrott inte kan styrkas. Som en följd härav måste den beslagtagna egendomen återlämnas till honom vilket är högst otillfredsställande. Under senare år har det dessutom allt oftare visat sig att egenomsinnehavaren är angelägen att få kopior av beslagsprotokollet och av övriga handlingar. Han får på detta sätt åtkomsthändingar som han dittills saknat.

Styrelsen anser det därför angeläget att det i samband med behandlingen av den nu föreliggande promemorian eller betänkandet "Förvärv i god tro" (SOU 1984:16) måtte prövas vilka möjligheter som står till buds när det gäller att täcka de luckor i regleringen som exemplifierats i det föregående.

Malmö tingsrätt:

Vad — — gäller frågan om tagande i förvar av viss egendom som anträffats hos annan än gärningsmannen är det naturligt att reglera denna i stöldgodslagen. Tingsrätten tillstyrker det förslag till lösning som presenterats i denna del. Dock konstaterar tingsrätten att vissa gränsdragningsproblem inte alltför sällan torde kunna komma att uppstå vid den praktiska tillämpningen av den föreslagna bestämmelsen. Som ett exempel kan nämnas bevisfrågor när godtrosförvärv kan vara aktuellt. Sådana problem borde enligt tingsrättens mening möjligen ha ägnats större uppmärksamhet i promemorian.

Sveriges domareförbund:

Syftet med den föreslagna ändringen i stöldgodslagen är, såsom anges bl. a. på sid 28, att tagande i förvar enligt denna lag skall kunna ske hos en viss innehavare redan när denne inte på grund av reglerna om godtrosförvärv är skyddad mot rätt ägares anspråk. Detta syfte bör enligt förbundets mening komma till uttryck direkt i lagtexten och inte enbart genom motivuttalande som avsikten uppenbarligen är. Den föreslagna bestämmelsen, som skall tillämpas av åklagarna i första hand, fyller inte de anspråk på tydlighet och klarhet som måste ställas på en lagtext. En mera utförlig lagbestämmelse rekommenderas därför.

2.2.4 1 och 2 §§ kungörelsen (1974: 416) om statsmyndigheternas skadereglering i vissa fall

Överåklagarna i Stockholms och Malmö åklagardistrikt, RPS, Malmö tingsrätt och Sveriges domareförbund tillstyrker eller lämnar förslaget i denna del utan erinran.

2.3 Övrigt

RÅ tar upp frågan om vissa terminologiska förändringar och anför:

I de nya lydelseerna av 36 kap. 1 § brottsbalken och 1 § stöldgodslagen föreslås vissa terminologiska förändringar. I båda lagrummen ersätts uttrycket "obilligt" med "oskäligt" samt i den förstnämnda paragrafen uttrycket "förlag" med "kostnadsersättning".

Jag tillstyrker förslaget att ersätta "förlag" med "kostnadsersättning".

Mot förslaget att ersätta uttrycket "obilligt" med "oskäligt" kan enligt min mening däremot göras invändningar. Uttrycket "obilligt" torde sålunda, i allt fall i lagtolknings-sammanhang, ha en annan innebörd än "oskäligt". Det förstnämnda uttrycket torde därvid gälla fall där en strikt lagtolkning skulle ge ett resultat som ter sig orättvist eller eljest oacceptabelt på grunder med vissa allmänt värderande inslag; resultatet präglas inte i första hand av rent rationella avvägningar. "Oskäligt" däremot torde hänföra sig till situationer där man har att väga i första hand sakliga omständigheter – exempelvis kvalitet och pris, brott och påföljd – mot varandra. Enligt min mening ger uttrycket "obilligt" (billigt) i rättstillämpningen ett större utrymme för avvägningar i det enskilda fallet än uttrycket "oskäligt" (skäligt). Som ett konkret exempel på begreppens olika innebörd kan måhända följande sats nämnas: "Om en fattig och i ekonomiska ting oerfaren person bleve bunden av ett avtal som bygger på oskäliga villkor, vore detta obilligt". Jag vill i första hand förorda att uttrycket obilligt bibehålls i förevarande sammanhang. Ändras lydelsen av de nu ifrågavarande lagrummen i enlighet med förslaget, bör dock under alla förhållanden inte det gamla uttrycket få stå kvar i andra lagrum (jfr 36 kap. 3 § a andra stycket BrB). En annan ordning är helt oacceptabel.

Riksåklagarens promemoria med förslag till avkriminalisering och andra begränsningar i straffrättens tillämpningsområde (avsnitten 3 och 8)

3 Deltagaransvaret vid dobbleri

3.1 Dobbleri

Enligt BrB 16: 14 1 st dömes för dobbleri den som olovligen för allmänheten anordnar spel eller liknande verksamhet, vars utgång helt eller till väsentlig del beror på slumpen, om verksamheten med hänsyn till sin art, insatsernas ekonomiska värde och övriga omständigheter framstår som äventyrlig eller är ägnad att tillföra anordnaren en betydande ekonomisk vinning. Detsamma gäller den som tillåter en sådan verksamhet i en lägenhet eller annat utrymme som han upplåtit åt allmänheten.

Straffet är böter eller fängelse i högst två år.

Enligt 2 st dömes för dobbleri också den som deltar i spel eller liknande verksamhet som, med hänsyn till förhållanden som avses i första stycket, framstår som äventyrlig och som är olovlig samt har anordnats för allmänheten eller eljest äger rum i en lägenhet eller ett annat utrymme vartill allmänheten har tillträde. Straffet för sådant deltagande är böter.

I BrB 16: 18 stadgas vidare straff för den som under vissa förutsättningar upplåter lägenhet, om han får vetskap om att den används för speländamål, och han underlåter att söka få verksamheten att upphöra.

Dobbleribestämmelsen i sin nuvarande lydelse tillkom genom lag 1982: 1061, som trädde i kraft den 1 januari 1983. Från denna dag gäller också den nya lotterilagen (1982: 1011), vilken ersatt den tidigare lotteriförordningen.

En av avsikterna med lagändringarna var att få till stånd överensstämmelse mellan reglerna om lotterier och dobbleribestämmelsen. Sålunda skall såsom dobbleri bedömas alla sådana olovliga lotterier som tar sig mera kvalificerade former.

Straffbestämmelsen för äventyrligt spel är av mycket gammalt datum. Att anordna sådant spel ansågs tidigare huvudsakligen som ett brott mot goda seder och god ordning. Under de senaste årtiondena har dock den illegala spelverksamheten kommit att bedrivas i alltmer affärsmässiga former. I en av RÅ och RPS år 1971/72 gemensamt företagen utredning framgick att spelverksamheten också kommit att få samband med annan allvarlig brottslighet. Utredningen resulterade i att en särskild straffbestämmelse infördes om grovt dobbleri med ett straffmaximum om fängelse två år samt regler om straff för försök och förberedelse till sådant brott.

Som ett led i ett av regeringen år 1977 erhållet uppdrag att göra en översyn av lagstiftningen mot organiserad och ekonomisk brottslighet företogs inom brottsförebyggande rådet en utredning av dobblerilagstiftningen. Arbetet redovisades i februari 1979 i promemorian Dobbleri (Brå PM 1979: 4). I promemorian påvisades bl. a. vissa svagheter i den dittillsvarande gränsdragningen mellan spel och lotteri. För att spel skulle förelig-

ga gällde att utgången av verksamheten skulle vara bestämd av regler som tillät deltagare att fortlöpande påverka sina vinstmöjligheter t. ex. genom kortföringen, ökade insatser o dyl. Detta innebar bl. a. att illegal bookmaking, som är den form av illegalt spel som enligt promemorian då sannolikt omsatte de största beloppen i vårt land, var att hänföra till lotteri och sålunda straffrättsligt skulle bedömas enligt ansvarsbestämmelserna i lotteriförordningen. Detta ansågs föga rationellt. Det hade också visat sig att det ibland var svårt att dra en gräns mellan vad som var att anse som äventyrligt spel, vilket var en förutsättning för att dobbleribestämmelsen skulle vara tillämplig, och lotterier.

På grundval av Brå:s översyn och lotteriuutredningens förslag Lotterier och spel (SOU 1979: 29–30) lämnades i prop. 1981/82: 170 det förslag till ny lagiftning om dobbleri och lotteri som nu är gällande lag. Samtidigt företogs en höjning av straffgränserna för dobbleri från fängelse ett år till två för normalbrottet och från två till fyra år för grovt dobbleri.

Genom lagändringen kom begreppet äventyrlig att definieras på ett annat sätt än som hittills gällt. Enligt departementschefen bör det avgörande för bedömningen om en verksamhet är att anse som dobbleri eller inte vara om spel- och lotteriverksamheten vid en samlad bedömning framstår som äventyrlig. Därvid bör beaktas bl. a. sådana omständigheter som verksamhetens art och insatsernas ekonomiska värden. Med denna bestämning torde, enligt departementschefen, även illegal bookmaking vara att hänföra till dobbleri, om verksamheten tagit sig viss omfattning. Däremot blir vissa okvalificerade hasardspel, t. ex. ettörespoker, inte längre att bedöma som dobbleri.

Genom kravet att utgången helt eller till väsentlig del skall bero på slumpen, undantas från dobbleriområdet utpräglade skicklighetsspel som exempelvis schack, golf, biljard och tävlingsbridge. Men även en verksamhet som inrymmer en viss möjlighet för deltagarna att genom sin skicklighet kunna påverka utgången bör enligt departementschefen kunna bedömas som äventyrlig. Som exempel på sådana spel nämns poker, där individuell spelskicklighet kan ha stor betydelse, men där den av slumpen beroende kortfördelningen betyder mycket för utgången.

Spel som till sin natur inte är äventyrliga, i den meningen att spelarnas insatser är begränsade, men som är ägnade att tillföra anordnaren en betydande ekonomisk vinning skall också enligt den nya lagen kunna vara att bedöma som dobbleri. Till spel av denna art har angetts höra exempelvis kedjebrevspel, andelsspel och pyramidspel om pengar. Även rena lotterier, där visserligen varje lott kostar endast ett obetydligt belopp men där antalet lotter är mycket stort och lotteriets omsättning följdaktligen betydande, torde enligt denna bestämmelse kunna vara att bedöma som dobbleri.

Utbyte av dobbleri kan enligt BrB 36: 1 förklaras förverkat. Detta gäller inte bara den vinning av rörelsen som uppkommer för den som anordnar eller tillåter spel utan även de vinster som enskilda deltagare gjort på spelet. Sedan straff införts för förberedelse till grovt dobbleri är det också möjligt att förverka förlag för brottet, dvs. pengar som lämnas för bestridande av utgifter som är förbundna med den brottsliga verksamheten,

exempelvis spelkassa för banken vid anordnande av roulettspel. Egendom som använts som hjälpmedel vid brott kan förverkas enligt BrB 36:2. Detta torde kunna gälla till exempel roulettbord och spelautomater som använts olovligt, men även förverkande av annan utrustning som exempelvis apparatur för alarmering och bevakning bör kunna förverkas på denna grund.

3.2 Deltagaransvaret

Deltagande i äventyrligt spel har sedan länge varit straffbart. Att deltagande på detta sätt straffbelagts beror på att spelare inte redan genom att delta i spelet kan anses ha medverkat till anordnandet eller tillåtandet av spelet. Någon motsvarande bestämmelse om straff för deltagande finns inte i lotterilagen och fanns inte heller i den tidigare lotteriförordningen. Att delta i olovliga lotterier är således straffritt.

De år 1983 genomförda förändringarna i dobbleregleringen fick också vissa konsekvenser för deltagaransvaret. Så innebar det förhållandet att illegal bookmaking i fortsättningen kan vara att bedöma som dobbleri att även spelande kriminaliserades. Genom att å andra sidan mera okvalificerade hasardspel inte längre skall anses som dobbleri, utan hänföras till lotteriregleringen, blir deltagande vid sådant spel inte längre straffbart.

Genom lagändringen kom vidare vissa rena lotterier att hänföras till dobbleregleringen om lotteriet varit av viss omfattning. Det ansågs emellertid inte önskvärt att det straffbara området utvidgades till att omfatta också köp av en lottsedel i ett sådant lotteri. Straffansvaret borde därför, enligt departementschefen, begränsas till deltagande i spel eller liknande verksamhet som med hänsyn till sin art, insatsernas ekonomiska värde och övriga omständigheter framstår som äventyrlig.

I sammanhanget förtjänar att påpekas att, såsom anförts i den tidigare nämnda Brå-promemorian, de närmast professionella spelhajar som enligt uppgift förekommer på de illegala spelklubbarna många gånger deltar så aktivt med spelarvärning och liknande att de blir att bedöma som gärningsmän eller medverkande till dobbleri.

3.3 Överväganden

Illegalt spel omsätter sannolikt stora summor varje år i vårt land. Med hänsyn inte minst till de sociala faror verksamheten medför och till den brottslighet som visat sig följa i det illegala spelets spår finns all anledning att med kraft söka motverka dobbleret.

Det finns dock en motsägelse mellan denna syn och samhällets inställning till spel som ordnas i legala former. Det legala och samhällssanktionerade spelet har fått allt större omfattning. Tips, V 65, Lotto, totalisatorspel m. m. omsätter miljardbelopp varje år och tenderar att öka. Spelet ger också staten stora intäkter i form av skatt. TV- och tidningarnas och andra massmediers bevakning och marknadsföring av spel i olika former måste vidare ge allmänheten intryck av att samhället närmast välkomnar deltagande i spel i olika former. Att samhället anser sig böra ha kontroll över

vilka som anordnar och medverkar till spel i större omfattning är naturligt. Den motsättning som jag avser berör närmast ansvaret för deltagande. Sett ur den spelandes synvinkel behöver de ekonomiska villkoren inte vara märkbart annorlunda vid illegalt än legalt spel. Insatserna kan vara obegränsade och risken för svåra ekonomiska förluster vid exempelvis totalisatorspel torde vara lika stor oavsett om spelet är godkänt eller ej. Det kan därför framstå som svårförståeligt att samhället inbjuder till vissa spel medan deltagande i likartade, dock av myndigheterna icke sanktionerade, spel är kriminaliserat. Det kan visserligen hävdas att de illegala spelen ofta drivs i former som medför större risker för olyckliga sociala konsekvenser för den enskilde, exempelvis genom att spel kan ske på kredit eller genom kontakt med kriminella miljöer. Det kan dock ifrågasättas om denna skillnad mellan legalt och illegalt spel är så stor att det bör medföra kriminalisering av själva spelandet. Vissa paralleller torde för övrigt kunna dras med det förhållandet att alkohol- och narkotikamissbruk och att utnyttja prostituerades tjänster inte är straffbart, trots de sociala faror missbruk och prostitution innebär. Det torde sålunda inte utan fog kunna hävdas att deltagaransvaret inger vissa principiella betänkligheter.

Att det är förbjudet att delta i illegalt spel har också – och inte minst – en praktisk sida. Tillslag mot illegala spelklubbar och liknande föregås ofta av omfattande spaningsinsatser från polisen. Det har ändå visat sig svårt att ingripa effektivt mot den illegala spelverksamheten. Antalet dömda för dobbleri är årligen inte mera än cirka 20–50 personer. Anordnaren av spelet vidtar ofta en rad säkerhetsåtgärder, vilket får till följd att polisen har svårt att säkra bevisning om att dobbleri förekommit. Den möjlighet som då återstår är att få spelarna att berätta om verksamheten. Genom kriminaliseringen kan dessa emellertid inte höras som vittnen, utan måste först underrättas om misstanke om brott. Detta medför naturligtvis att spelarna blir mindre benägna att redogöra för vad som förevarit, eftersom de härigenom indirekt erkänner att de själva gjort sig skyldiga till brott och dessutom riskerar att få eventuella vinster förverkade. Svårigheterna att få deltagarna att berätta om spelet är väl känt för de poliser och åklagare som har erfarenhet av denna typ av ärenden. Rädslan för repressalier och dylikt kan naturligtvis medverka till denna förtegenhet, men det är, enligt vad jag erfarit, polisens och åklagarnas bestämda uppfattning att deltagaransvaret har en betydande del i svårigheterna att få fram erforderlig bevisning i dobblerimål.

Antalet lagförda för deltagande i dobbleri är ungefär lika stort som antalet dömda anordnare av spel. Detta tyder i och för sig på att man i stor utsträckning, genom åtalsunderlåtelse eller på annat sätt, undviker att straffa spelarna, eftersom dessa rimligen måste vara betydligt fler än de som anordnat spelet. Detta torde dock inte i någon högre grad påverkat möjligheterna att få spelarna att delta i utredningarna. Det tyder vidare på att kriminaliseringen av spelandet inte upplevs som meningsfull bland dem som ägnar sig åt att bekämpa det illegala spelet. Enligt vad jag inhämtat är det vidare oftast meningslöst att söka få spelarvinster förverkade eftersom det i regel är omöjligt att styrka att en spelare gjort vinster på spelet.

Deltagaransvarets berättigande synes egentligen inte ha ifrågasatts un-

der det lagstiftningsarbete som förekommit under senare år. Med hänsyn till vad som ovan anförts vill jag nu emellertid förorda att det tas under allvarligt övervägande om inte deltagaransvaret vid dobbleri bör kunna upphävas.

Prop. 1986/87: 6

8 Förverkande

Genom vidgade regler för åtalsunderlåtelse o.dyl. har det blivit alltmer vanligt att lagföring för mindre förseelser aldrig kommer till stånd, trots att ett konstaterat brott föreligger. Inte sällan förekommer i utredningen av sådana brott att föremål beslagtogs när förutsättning för förverkande föreligger. Det kan vara fråga om traditionella brottsverktyg såsom brytverktyg och dyrkar men också exempelvis trimmade mopeddelar, alkoholhaltiga drycker, narkotika och smuggelgods. Det är inte heller i övrigt ovanligt att förverkandeyrkande kan riktas mot någon som inte kan eller bör ställas till svars för brott. Det är också vanligt att polisen anträffar egendom som uppenbarligen använts vid brott eller eljest kan bli föremål för förverkande, men där egendomen inte kan härledas till viss person eller där ägaren inte kan anträffas.

Enligt huvudregeln skall sådan talan om egendoms förverkande som sker utan samband med åtal väckas vid rätten. Rättens handläggning regleras av 17 § lagen (1946: 804) om införande av nya rättegångsbalken (RP). För förfarandet gäller att det skall handläggas som ett bötesmål. Är ägaren okänd eller kan han inte anträffas får stämningen delges honom genom kungörelsedelgivning. Är värdet under ettusen kronor får stämningen anslås på rättens kansli. Uteblir svaranden i sådant fall, skall egendomen förklaras förverkad, om ej av omständigheterna framgår, att talan därom är ogrundad.

Från förfarandereglerne i 17 § RP har dock stadgats en rad undantag. Sålunda ges i bl. a. varusmuggningslagen (1960: 418), lagen (1958: 205) om förverkande av alkoholhaltiga drycker, lagen (1977: 293) om handel med drycker, narkotikastrafflagen (1968: 64), KF (1968: 70) med vissa bestämmelser om injektionssprutor och kanyler, allmänna ordningsstadgan (1956: 617), lagen (1983: 225) om förfarandet vid förverkande av vissa farliga föremål och KF (1959: 312) om förbud mot innehav av vissa stilletter m. m., regler som ger åklagaren möjlighet att själv besluta om förverkande under vissa förutsättningar. Förfarandet är i dessa fall förenat med möjlighet för den drabbade att anmäla missnöje mot beslutet, varvid åklagaren, om inte beslaget skall hävas, är skyldig att väcka talan om egendomens förverkande. Åklagaren är också nödgad att föra särskild talan om delgivning inte kan ske med ägaren eller annan från vilket beslaget skett.

Från flera åklagarmyndigheter har föreslagits att åklagarna skall ges generell rätt att pröva frågan om förverkande av beslagtagna föremål av mindre värde när det sker utan samband med lagföring för brott. En sådan möjlighet skulle ge inte obetydliga rationaliseringsvinster och förslaget är enligt min uppfattning väl värt att pröva.

De allmänna bestämmelserna om förverkande finns i 36 kap. BrB. I 1 §

stadgas att utbyte av brott enligt BrB som ej motsvaras av skada för enskild skall förklaras förverkat, om det ej är uppenbart obilligt. Detsamma gäller förlag för brott eller dess värde, om förlaget mottagits och mottagandet utgör brott enligt BrB. Med utbyte avses såväl konkret egendom som värdet av utbytet.

Egendom som använts såsom hjälpmedel vid brott enligt BrB eller som frambragts genom sådant brott må, enligt 2 §, förklaras förverkad, om det är påkallat till förebyggande av brott eller eljest särskilda skäl föreligger. Detsamma gäller egendom vars användande utgör brott enligt BrB eller med vilken eljest tagits befattning som utgör sådant brott. Även här kan värdeförverkande förekomma.

Enligt 3 § får även i annat fall än som avses i 2 § förverkande beslutas i fråga om

1. föremål, som på grund av sin särskilda beskaffenhet och omständigheterna i övrigt kan befaras komma till brottslig användning
2. andra föremål, som är ägnade att användas som vapen vid brott mot liv eller hälsa och som har påträffats under omständigheter som gav anledning att befara att de skulle komma till sådan användning.

Har sådant vapen som är ägnat att användas vid brott mot liv eller hälsa beslagtogs och är fråga om förverkande av föremålet enligt 36:3 får, enligt lagen (1983:225) om förfarande vid förverkande av vissa farliga föremål, frågan prövas av åklagaren, om föremålets värde uppskattas till mindre än 500 kronor.

Enligt 36:4 gäller bl. a. att förverkande, om ej annat föreskrivits, får ske hos gärningsmannen eller annan som medverkat till brottet, den i vars ställe gärningsmannen eller annan medverkande var eller den som efter brottet förvärvat egendomen på grund av giftorätt, arv eller testamente eller genom gåva eller som efter brottet förvärvat egendomen på annat sätt och därvid haft vetskap om eller skäligen anledning till antagande om egendomens samband med brottet, under förutsättning att egendomen vid brottet tillhörde gärningsmannen eller medverkande eller den i vars ställe gärningsmannen eller den medverkande var.

Inom specialstraffrätten finns också en rad bestämmelser om förverkande. Förutom de tidigare anförda exemplen kan nämnas lagen om skatt på spel, valutalagen och vapenlagen.

Förverkande utgör särskild rättsverkan av brott och skall normalt prövas i samband med åtal för brottet. Rätten är i princip skyldig att självant pröva om förutsättningar för förverkande föreligger, men i praktiken torde förverkande inte aktualiseras om inte yrkande därom framförs av åklagaren.

Förverkande kan också ske i samband med strafföreläggande. Enligt 48:2 RB gäller att om brottet är förenat med egendoms förverkande, detta skall också föreläggas den misstänkte till godkännande. Även i samband med föreläggande av ordningsbot kan under vissa förutsättningar förverkande förekomma.

Tillsammans med de tidigare nämnda undantagen från förfaranderegeln i 17 § RP medför möjligheterna till förverkande i samband med framför allt strafföreläggande att ett stort antal beslut om förverkande sker utom rätta.

Såvitt känt har detta inte visat sig medföra några olägenheter eller problem ur rättssäkerhetssynpunkt.

De nuvarande reglerna om förfarandet medför vidare effekter som inte torde kunna motiveras av rationella skäl. Så kan exempelvis nämnas det fallet att någon ertappas med att föra sin trimmade moped, varvid de ändrade mopeddelarna bör förverkas. Om åklagaren finner att lagföring bör ske kan han utfärda strafföreläggande och även förelägga förverkande. Finner han istället att åtal kan underlåtas är han tvungen att väcka talan vid rätten om förverkande av mopeddelarna, trots att således den skyldige i det senare fallet blir utsatt för en mindre ingripande åtgärd. Vidare kan anföras det relativt vanliga förhållandet att stöldbrott av ungdomar avskrivs enligt lagen (1964: 167) om unga lagöverträdare. Har i ett sådant ärende exempelvis inbrottsverktyg beslagtogs saknas möjlighet att få dessa förverkade utan att talan därom väcks. Detta kan jämföras med åklagarnas möjlighet att själva besluta om förverkande av vissa våldswerktyg såsom knivar och stiletter utan samband med brott. Prövningen av förutsättningarna för verkande i det förra fallet torde snarare vara lättare än i det senare.

I de fall ägaren är okänd eller inte kan anträffas är de förhållanden varå förverkandeyrkandet grundas ofta än mer uppenbara. Det kan t. ex. röra sig om verktyg som kvarlämnats på en brottsplats, fiskeredskap som anträffats i vatten där fiskeförbud råder, alkoholhaltiga drycker som hittats på en festplats eller gömd narkotika. Det torde vara mycket sällsynt att någon hos tingsrätten gör anspråk på sådan egendom. Detta är helt naturligt eftersom den som framställer ett anspråk ofta skulle röja att han gjort sig skyldig till brott.

Det bör enligt min uppfattning finnas utrymme att vidga åklagarnas behörighet att besluta i dessa frågor. En sådan lösning kan vara att åklagarna ges generell rätt att själva förordna om förverkande av beslagtagna föremål när frågan angår annan än tilltalad och föremålet är av begränsat värde, förslagsvis mindre än 1 000 kronor. Denna rätt bör gälla såväl när fråga är om förverkande enligt 36: 1–3 BrB som när förverkande grundas på en bestämmelse inom specialstraffrätten. Den bör också kunna gälla såväl mot känd som okänd ägare. En sådan regel bör naturligtvis tillämpas med försiktighet. I tveksamma fall bör således frågan ställas under rättsens prövning.

En sådan ordning har också den fördelen att samma förfarande kommer att gällaför flertalet fall av sakkonfiskation utan samband med åtal.

Lagtekniskt torde bestämmelsen kunna placeras i anslutning till de generella reglerna i 17 § RP, som förslagsvis kan ges följande lydelse.

Angår fråga om egendoms förverkande till det allmänna eller annan särskild rättsverkan av brott någon, som ej är tilltalad, skall talan därom föras mot honom. Om sådan talan gäller i tillämpliga delar vad i nya rättegångsbalken är föreskrivet angående åtal för brott varå icke kan följa svårare straff än böter.

Är i fall, som avses i första stycket, fråga om förverkande av föremål vars värde uppskattas till mindre än ettusen kronor, får frågan prövas av åklagaren. Sådant beslut om förverkande skall meddelas skriftligen. Den från vilken beslaget har skett får hos åklagaren anmäla missnöje med

förverkandebeslutet inom en månad från det att han fick del av det. Anmäls missnöje skall åklagaren, om beslaget inte hävs, väcka talan på sätt som anges i första stycket. Har detta inte skett inom en månad från det anmälan har inkommit till åklagaren, skall beslaget gå åter.

Är i fall, som avses i första stycket, fråga om förverkande av egendom, som tagits i beslag, och är ägaren ej känd eller har han eller annan, mot vilken talan föres, icke känt hemvist inom riket eller kan eljest ej på sätt om stämning i brottmål är stadgat delgivning ske här i riket, äge rätten utfärda stämning å honom att å tid och ställe, som angivas i stämningen, komma tillstådes vid rätten för att svara i målet vid påföljd, att egendomen eljest må förklaras förverkad. Stämningen skall utan hinder av 33 kap. 6 § första stycket nya rättegångsbalken delgivas genom kungörelsedelgivning. Uteblir svaranden, skall egendomen förklaras förverkad, om ej av omständigheterna framgår, att talan därom är ogrundad. *Har frågan prövats av åklagaren eller uppskattas värdet av beslagtagna egendom, i fall då talan väckts, till mindre än ettusen kronor, får delgivning ske genom att beslutet respektive stämningen anslås på rättens kansli.*

Hava i lag eller författning meddelats avvikande bestämmelser, vare de gällande.

Huvudregeln skall således alltjämt vara att åklagaren skall väcka talan hos rätten om förverkande. Endast i de fall värdet av den beslagtagna egendomen uppskattas till mindre än ettusen kronor äger åklagaren själv besluta i frågan. Förfarandet hos åklagaren kan utformas enligt mönster från vad som idag gäller i bl. a. lagen om förverkande av alkoholhaltiga drycker m. m. Beslutet skall således vara förenat med möjlighet att anmäla missnöje. Anmäls sådant missnöje skall åklagaren, om inte beslaget bör hävas, vara hänvisad att väcka talan enligt huvudregeln. Förfarandet skall vara detsamma oavsett om den från vilken beslaget skett är känd eller ägaren är okänd eller inte kan anträffas. I det senare fallet måste dock särskilda regler ges för delgivning av beslutet. Det mest ändamålsenliga synes vara att sådant beslut delges genom anslag på rättens kansli. I den mån åklagaren väljer att väcka talan om förverkande av föremål värda mindre än ettusen kronor mot okänd eller oanträffbar ägare bör även stämning i sådant mål, i likhet med vad som i dag gäller, kunna delges genom anslag.

Genom att åklagaren under angivna förutsättningar ges generell rätt att besluta om förverkande, oavsett mot vem beslutet riktas, bör besluten kunna ges en enhetlig utformning. Inget synes heller hindra att, i de fall besluten riktas mot okänd, beslutet, där det är praktiskt lämpligt, får omfatta flera i skilda sammanhang beslagtagna föremål, under förutsättning att värdet av vart och ett av dem understiger ettusen kronor.

Genom den föreslagna lagändringen bör lagen om förverkande av vissa farliga föremål samt 21 § varusmuggningslagen kunna upphävas. Bestämmelserna i lagen om förverkande av alkoholhaltiga drycker och den hänvisning till denna lag som finns i lagen om handel med drycker, allmänna ordningsstadgan, narkotikastrafflagen och förordningen med vissa bestämmelser om injektionssprutor och kanyler samt i stilettförordningen, vilka ger åklagaren en vidare rätt att besluta om förverkande, bör dock kvarstå.

Sammanställning av remissyttranden över RÅ: s promemoria med förslag till avkriminalisering och andra begränsningar i straffrättens tillämpningsområde (avsnitten 3 och 8)

1 Remissinstanser

Efter remiss har yttranden över promemorian avgetts av Göta hovrätt, kammarrätten i Jönköping, Umeå tingsrätt, Malmö tingsrätt, åklagarmyndigheten i Stockholms åklagardistrikt, justitiekanslern, domstolsverket, rikspolisstyrelsen, polismyndigheten i Stockholm, kriminalvårdsstyrelsen, brottsförebyggande rådet (BRÅ), generaltullstyrelsen (endast avsn. 8), riksskatteverket, lotterinämden (endast avsn. 3), länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län, riksdagens ombudsmän, Sveriges advokatsamfund, Sveriges domareförbund, Föreningen Sveriges statsåklagare, Föreningen Sveriges åklagare, Föreningen Sveriges länspolischefer, Föreningen Sveriges polischefer, Landsorganisationen i Sverige, Centralorganisationen SA-CO/SR, föreningen Sveriges kronofogdar och Svenska kommunförbundet.

2 Remissvaren

2.1 Straffansvaret för deltagande i dobbleri

Ingen remissinstans har haft något att erinra mot förslaget att överväga om inte deltagandet i dobbleri kan avkriminaliseras.

Endast *rikspolisstyrelsen* och *Sveriges domareförbund* har något motiverat sin inställning.

Rikspolisstyrelsen:

Spaning och utredning av dobbleribrott är mycket tids- och resurskrävande. Trots noggrann planering av skilda insatser är det dessutom mycket svårt att ingripa på ett effektivt sätt. Krimianliseringen av speldeltagandet gör att det är synnerligen svårt att få upplysningar från deltagare i spelet. Om de lämnar uppgifter riskerar de att själva bli åtalade och att förlora eventuella vinster.

Tips om dobbleri lämnas nu ibland av anonyma personer samt av anhöriga till spelarna. Även sådan information kräver tidsödande uppföljning, som dessvärre inte sällan ger negativt resultat.

En avkriminalisering av deltagaransvaret skulle utan tvekan öka polisens möjligheter att få fram bevisning i dobblerimål och samtidigt minska handläggningstiderna.

Sveriges domareförbund:

Från de synpunkter domareförbundet har att beakta föreligger heller ingen erinran mot riksåklagarens förslag att deltagande i dobbleri skall avkriminaliseras. Särskilt de utredningstekniska skäl som anförs i promemorian talar för att deltagaransvaret avskaffas. Förbundet är emellertid

medvetet om att förslaget kan vara kontroversiellt sett från andra utgångspunkter. Som argument för sitt förslag åberopar riksåklagaren det förhållande att alkohol- och narkotikamissbruk samt utnyttjande av prostituerade inte är straffbart. Med tanke på hur omdiskuterade dessa regler är torde argumentet ha endast begränsad bärkraft.

Även *länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län* påpekar att det torde bli lättare att få deltagande spelare att ställa upp som vittnen i dobblerimål, om förslaget genomförs.

2.2 Förfarandet vid förverkande av egendom av mindre värde

Samtliga remissinstanser har tillstyrkt eller lämnat utan erinran förslaget att utvidga åklagares rätt att själva besluta om förverkande som riktas mot någon annan än en tilltalad. Det har dock från en del håll framförts synpunkter som i vissa fall avviker från promemoriaförslaget om hur en sådan bestämmelse skall utformas.

Göta hovrätt:

Hovrätten har ingen erinran mot att åklagarens möjlighet att besluta om förverkande vidgas i den utsträckning som föreslås.

Hovrätten ifrågasätter emellertid om inte lagtexten skulle kunna utformas på ett mer förstäligt sätt än som nu föreslås, låt vara att den nu föreslagna lydelsen godtagits i annan lagstiftning (1958 års lag om förverkande av alkoholhaltiga drycker och lagen om förverkande av farliga föremål; se NJA II 1983 s 478). Hovrätten föreslår att det nya andra stycket i 17 § RP får följande lydelse (ändringarna i förhållande till promemorian understrukna).

Är i fall, som avses i första stycket, fråga om förverkande av i *beslag tagen egendom*, vars värde uppskattas till mindre än ettusen kronor, får *åklagaren skriftligen förordna att beslaget skall bestå. Egendomen skall anses förverkad om icke den, från vilken beslaget har skett, inom en månad från det han fick del av beslutet hos åklagaren anmäler missnöje. Anmäls missnöje skall åklagaren, om beslaget inte hävs, väcka talan på sätt som anges i första stycket. Har detta inte skett inom en månad från det anmälan har inkommit till åklagaren, skall beslaget gå åter.*

Umeå tingsrätt:

Tingsrätten tillstyrker förslaget. Beträffande den föreslagna nya lydelsen av 17 § lagen om införande av rättegångsbalken anser tingsrätten att det av bestämmelsen i tredje stycket om delgivning bör framgå att delgivning på annat sätt än genom anslag på rättens kansli alltid skall ske när rätten finner att värdet av den beslagtagna egendomen uppgår till eller överskrider 1 000 kr.

Malmö tingsrätt:

Riksåklagarens förslag beträffande förverkande föranleder i och för sig inte någon annan tingsrätts erinran än att det skulle vara mera överskådligt om de föreslagna författningsändringarna infördes i en helt ny paragraf i RP. Tingsrätten vill i detta sammanhang emellertid föreslå att åklagare får en generell rätt att förverka gods i de fall åtgärden inte har samband med

lagföring. Att i sådana fall väcka talan vid domstol är en onödig omgång, särskilt som den drabbade alltid kan föra saken dit.

Åklagarmyndigheten i Stockholms åklagardistrikt:

Förslaget om tillägg till 17 § RP innebär en allmän rätt för åklagaren att besluta om förverkande av föremål, vars värde understiga 1 000 kronor, innefattande även fall då ägaren är okänd eller saknar hemvist inom riket eller eljest inte kan personligen delges beslutet. I anslutning härtill föreslås, att lagen om förverkande av vissa farliga föremål och 21 § varusmuggningslagen upphävs medan däremot 1958 års lag om förverkande av alkoholhaltiga drycker och de hänvisningar till denna lag som finns i skilda författningar skulle kvarstå. Sistnämnda lag torde inte ge rätt för åklagarna att besluta om förverkande om ägaren är okänd eller eljest inte kan nås för delgivning. Endast i narkotikastrafflagen ges undantag (se prop 1980/81: 106). Huruvida sistnämnda särbestämmelse kan tillämpas även när känd ägare finns men inte kan nås med delgivning synes inte helt klart. Enligt min mening bör de av riksåklagaren föreslagna bestämmelserna om åklagarnas rätt att besluta om förverkande gälla generellt. I den mån särbestämmelser i detaljer på något område, tex beträffande föremålets värde, anses behövas kan detta anges i den särskilda författningen.

Justitiekanslern:

Motiven för den förenklade beslutsordning i förverkandefrågor som f. n. finns har varit bl. a. önskemålet att undvika domstolsprocesser, som enbart gäller förverkande av föremål med ringa värde. Rättssäkerhetsskäl har inte ansetts stå i vägen för att man i dessa fall inför en enklare beslutsordning än som följer av allmänna regler (se exempelvis prop. 1982/83: 89 s. 21). I den mån polismyndighet eller annan inte har getts en omedelbar rätt att frånta någon egendom har åklagaren i vissa fall berättigats att besluta om förverkande med möjlighet för den som berörs av beslaget att anmäla missnöje, varefter åklagaren inom viss tid får föra talan om förverkande.

I promemorian lämnas inte någon närmare statistik rörande i hur stor utsträckning talan om förverkande utan samband med åtal förs vid domstolarna. Jag förmodar emellertid att förslaget om utökad befogenhet för åklagare att besluta om förverkande föranleds av att antalet sådana mål är så stort att det från rationaliseringssynpunkt är något att vinna med en ändrad ordning.

Tvivlaktigt är också hur de ökade möjligheterna till åtalsunderlåtelse påverkar antalet mål om förverkande utan samband med åtal. I kommentaren till brottsbalken förfäktas den uppfattningen att åklagare som beslutar om åtalsunderlåtelse inte skall föra talan vare sig om brottspåföljd eller om förverkande (Brottsbalken III 2 uppl. s. 595).

Även om jag sålunda inte ser vilka vinster som från rationalitetssynpunkt kan ligga i förslaget har jag från principiella synpunkter inte något att invända mot det. Om man emellertid skall införa en allmän bestämmelse bör man dock kanske överväga om man inte bör överge den i olika specialförfattningar föreskrivna ordningen till förmån för ett system där åklagarens beslut mera regelrätt överklagas hos domstolen. Den gällande ordningen innefattar bl. a. viss oklarhet om när föremålet skall anses vara

taget i beslag respektive förverkat (jfr prop. 1982/83: 89 s. 23, 26, se också rättsfallet, RH 43: 84).

Rikspolisstyrelsen:

I polisverksamheten förekommer inte sällan beslag av tex trimmade mopeddelar, brottsverktyg eller annan egendom, som använts vid eller haft samband med brott, utan att åtgärden följs av åtal. Anledningen härtill är i regel att den misstänkte begått brott före 15 års ålder eller är okänd.

I dessa och liknande fall måste talan om egendomens förverkande väckas vid rätten. Detta medför inte ringa merarbete för polisen, åklagaren och rätten.

Föreliggande förslag går ut på att ge åklagaren en generell rätt att själva förordna om förverkande av beslagtagna föremål när frågan angår annan än tilltalad och föremålets värde understiger 1 000 kronor. För polisens del medför ett genomförande av förslaget en mycket tillfredsställande lösning på ett irriterande problem. Handläggningsrutinerna blir mycket enklare och handläggningstiderna kortare.

Polismyndigheten i Stockholm:

Polisen i Stockholm beslagtar årligen en stor mängd alkoholdrycker med stöd av lagen (1958: 205) om förverkande av alkoholhaltiga drycker. Redan vid beslagstillfället förstörs den beslagtagna egendomen i de fall laga stöd finns.

För att förenkla förfarandet i *samtliga fall* där alkoholhaltiga drycker beslagtas med stöd av ordningslagstiftning och avlasta åklagarna det formella förverkandebeslutet föreslås att beslut om förverkande enligt bla lagen 1958: 205 får meddelas även av polismyndigheten. I de fall polismyndigheten beslutat om förverkande bör missnöje över beslutet kunna prövas av åklagare.

Sveriges advokatsamfund:

Av praktiska skäl bör övervägas om inte den föreslagna värdegränsen vid förverkande i 17 § RP bör relateras till gällande basbelopp – exempelvis 1/20 basbelopp – istället för bestämt penningbelopp. I övrigt har samfundet inte några erinringar mot riksåklagarens förslag i promemorian. Förslagen är enligt samfundets uppfattning väl lämpade att ligga till grund för ändringar i lagstiftningen.

Sveriges domareförbund:

Vad som anförs i promemorian om förverkande föranleder ingen erinran från förbundets sida. Det bör dock påpekas att det föreslagna tillägget till nuvarande 17 § andra stycket lagen om införande av nya rättegångsbalken synes gälla förfarandet inte bara enligt detta stycke utan även enligt det närmast föregående. Därför bör tillägget kanske utgöra ett särskilt stycke i paragrafen.

Föreningen Sveriges statsåklagare:

Föreningen instämmer i vad riksåklagaren föreslagit men vill ifrågasätta om inte beloppet 1 000 kronor kan höjas till 2 000 kronor.

POLISMYNDIGHETEN MALMÖ
Polismästaren

1985-03-04

1 (2)

A 540-2265/85

Regeringen
Justitiedepartementet
103 33 STOCKHOLM

Angående ändring i lagen (1982:636) om anordnande av visst automatspel.

Polismyndigheten i Malmö får med översändande av bifogat utredningsmaterial hemställa om departementets medverkan till införande av förverkandebestämmelser i ovan angiven lag.

Polisen har idag stora problem att komma till rätta med den alltmer florerande olagliga spelverksamheten, som förekommer på ett stort antal klubbar runt om i landet. Tips om olagligt spel på s. k. pokerautomater flödar dagligen in till polisen. Stora penningssummor omsätts varje dygn på dessa pokermaskiner som är så konstruerade att de ger klubbägare och automatutställare enorma vinster. I många fall medför det för spelarna – förlorarna – personliga tragedier.

Som framgår av närslutna handlingar kan en spelare, då han så önskar, byta ut den i pokerautomaten erhållna poängsumman mot kontanter. Utbetalningen sker "över disk" av innehavaren. Polispersonalen måste i ett sådant fall befinna sig i lokalen och vara åsyna vittne till utbetalningen. För att få till stånd en övertygande bevisning om sådant spel krävs för närvarande att polismännen bevittnat 2 – 3 klara utbetalningar. I dessa fall kan utbetalaren – oftast innehavaren – åtalas för brott mot lotterilagen och pokerautomaten kan tas i beslag och förverkas. Så har också skett i Malmö i ett antal fall. Dessa brottsutredningar är tidsödande och personalkrävande. Det är förenat med stora svårigheter för polispersonalen att ertappa klubbägare med denna form av olaglig spelverksamhet. Största antalet klubbar ägs och frekventeras av invandrare, vilket gör det svårt för spaningspersonalen att nå resultat bl. a. på grund av språkförbistring och avvikande utseende.

I Malmö har ett stort antal klubbar – mestadels invandrarklubbar – installerat pokerautomater utan att ha erhållit socialnämndens tillstånd. Innehavarna av dessa klubbar rapporteras för brott mot automatspelslagen och bötfälls, *men möjligheten att förverka pokerautomaten* är inte lagligt reglerad. Därför fortsätter spelet på automaten när polispersonalen lämnat lokalen. Bötesbeloppet för sådant brott utgör en ringa del av dagsförtjänsten på spelautomaten. Det finns klubbägare som nästan dagligen rapporteras men som ändå fortsätter sin verksamhet.

Av vad ovan anförts torde framgå att förhållandena kring de s. k. automatspelen i olika avseenden väsentligen ändrats i förhållande till vad som förutsetts vid automatspelslagens tillkomst. I förhållande till den förut beskrivna tilltagande illegala spelverksamheten framstår automatspelsla-

gens ansvarsbestämmelser som föga verksamma, främst med hänsyn till den stora vinning som det illegala spelet inbringar såväl för anordnare som för uthyrare av spelautomater. På grund härav framstår det som oundgängligen nödvändigt att företa en sådan lagändring att nu förekommande lagtrots och omfattande vinning av brottslig verksamhet i största möjliga utsträckning begränsas. Detta bör enligt min uppfattning kunna ske genom att det i automatspelslagen intas en bestämmelse om förverkande av utrustning mm som använts vid eller varit föremål för brott enligt nämnda lag. En sådan bestämmelse kan intas i en 9 a § i lagen (1982:636) om anordnande av visst automatspel.

Föreslagen lydelse:

”9 a §

Insatser som uppburits vid brott enligt 9 § samt utrustning och annan egendom som använts vid eller varit föremål för sådant brott skall förklaras förverkad, om inte detta är uppenbart obilligt.

I stället för egendom kan dess värde förklaras förverkat.”

Vad gäller förverkande vid brott mot automatspelslagen vill jag slutligen peka på att bland annat riksåklagaren i yttrande 1982-01-08 till regeringen över promemorian 1981:19 avseende kommunal kontroll över spelhallar förordade en förverkandebestämmelse och därvid också anförde att en sådan lämpligen borde utformas i överensstämmelse med vad som gäller i lotterilagstiftningen.

Eventuellt bör automatspelslagen även kompletteras med en 3 a § innehållande en bestämmelse om skyldighet för automatuthyrare att före uthyrning förvissa sig om, att förhyraren erhållit socialnämndens tillstånd för automatspel. En sådan bestämmelse bör då straffsanktioneras i 9 §. Motivet till införande av en sådan skyldighet är, att därigenom komma till rätta med de i denna verksamhet ofta förekommande bulvanförhållandena.

Med hänsyn till vad jag sålunda anförut hemställer jag att regeringen måtte ta under övervägande en sådan lagändring som ovan angivits.

Kopia av till polismyndigheten inkomna synpunkter och spaningsuppdrag¹ bifogas.

POLISMYNDIGHETEN

Nils E Åhmansson
polismästare

Janne Ivarsson
tf polisintendent

¹ Handlingarna har uteslutits vid justitiedepartementets remissbehandling.

Sammanställning av remissyttranden över framställning från polismyndigheten i Malmö om ändring i lagen (1982: 636) om anordnande av visst automatspel (automatspelslagen).

1 Remissinstanser

Efter remiss har yttranden över framställningen avgetts av riksåklagaren (RÅ), hovrätten för Västra Sverige, rikspolisstyrelsen (RPS), brottsförebyggande rådet (BRÅ), socialstyrelsen, lotterinämden, statens invandrarverk (SIV), länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län, länsstyrelsen i Malmöhus län, svenska kommunförbundet, Stockholms och Malmö kommuner, Sveriges advokatsamfund, Föreningen Sveriges åklagare, Föreningen Sveriges statsåklagare, Föreningen Sveriges polischef, Föreningen Sveriges länspolischefer, Sveriges automatägares riksförbund, Sveriges Hotell- och Restaurangförbund (SHR) samt Cherryföretagen i Norden AB.

Några remissinstanser har överlämnat yttranden från andra myndigheter. RÅ har sålunda bifogat yttranden från överåklagarna i Göteborgs och Malmö åklagardistrikt samt från cheferna för dåvarande länsåklagarmyndigheterna i Gävleborgs och Uppsala län. Stockholms kommunstyrelse har överlämnat och hänfört sig till ett yttrande från socialnämnden.

2 Remissvaren

2.1 Allmänna synpunkter

Framställningen har fått ett övervägande positivt mottagande vid remissbehandlingen. Tre remissinstanser kan sägas ha en helt negativ inställning till förslagen i framställningen.

RÅ och Svenska kommunförbundet pekar på ett behov av en utvärdering av automatspelslagen.

RÅ:

Från mera allmänna synpunkter vill jag ytterligare anföra följande.

Väsentliga ändringar i lagstiftningen i vad avser spel- och lotteriverksamheten genomfördes 1983. Det har emellertid i praktiken visat sig att det även efter denna tidpunkt varit svårt för polis och åklagare att komma tillrätta med illegalt spel och lotteri. Svårigheterna har varit stora både i spaningsarbetet och i det efterföljande utredningsförfarandet. Vid rättegångarna har bevisfrågorna varit framträdande. Vissa utredningar, som varit synnerligen resurskrävande, har utmynnat i att de åtalade dömts till förhållandevis blygsamma bötesstraff.

Vissa av hithörande frågor har tagits upp i den promemoria om avkriminalisering och andra begränsningar i straffrättens tillämpningsområde, som riksåklagaren ingett till justitiedepartementet i oktober 1984. Det har vidare vid handläggningen av detta ärende från olika håll framförts, att en något bättre kontroll skulle kunna nås på området om befogenheten att meddela tillstånd för automatspel överflyttades från socialnämnderna till polisen.

Mot bakgrunden av det anförda skulle jag därför vilja ifrågasätta om inte en utvärdering av gjorda erfarenheter och en samlad översyn av lagstiftningen på området skulle vara av värde.

Svenska kommunförbundet:

Lagen om anordnande av visst automatspel trädde i kraft vid halvårsskiftet 1982 i syfte att motverka uppkomsten av olämpliga barn- och ungdomsmiljöer. Efter en del inledande tolkningssvårigheter i kommunerna – lagen tillkom med kort varsel – förefaller arbetet i kommunerna ha stabiliserats. Samtidigt har lagen, under de tre år som gått sedan dess tillkomst, utsatts för en del kritik utifrån olika perspektiv.

Till kritikerna sällar sig nu polismyndigheten i Malmö som i sin skrivelse föreslår en lagändring som medför möjlighet att förverka pokerautomater. Förbundsstyrelsen finner att tiden nu torde vara mogen för den utvärdering av lagen som tidigare förts på tal. I detta sammanhang bör det förslag som framställts av polismyndigheten i Malmö diskuteras närmare.

2.2 Förverkandebestämmelse i automatspelslagen

Förslaget i denna del *tillstyrks* av följande remissinstanser.

RÅ:

Olaglig spelverksamhet omsätter sannolikt stora summor i vårt land. Det är uppenbart att spel om penningvinster och olika slag av automatspel för många kan medföra skador av ekonomisk och social natur. Spelverksamheten initierar ofta även brottslighet av allvarligare art. Utvecklingen på området inger oro. Det är därför angeläget att olika åtgärder vidtas för att komma tillrätta med de problem som illegal spelverksamhet innebär.

Av uppgifterna från Malmö polisdistrikt framgår att nuvarande lagstiftning inte ger möjlighet att effektivt ingripa mot dem som anordnar olagligt automatspel. Förverkanderegler i enlighet med förslaget skulle göra lagstiftningen mera slagkraftig. Den föreslagna regeln skulle sannolikt ha sin huvudsakliga betydelse genom att den öppnar en möjlighet till förverkande av de förhållandevis dyra apparater som det här är fråga om. Polismyndighetens förslag i denna del är enligt min mening välgrundat och förslaget tillstyrks. Enligt min mening bör paragrafen utformas i överensstämmelse med vad som gäller enligt lotterilagen.

Överåklagaren i Göteborg samt cheferna för dåvarande länsåklagarmyndigheterna i Gävleborgs och Uppsala län anför.

Göteborg:

För den typ av spel som det här är fråga om – en form av pokerspel på sk draw pokermaskiner – finns förverkanderegler i 30 § lotterilagen. En förutsättning för förverkande är att tillräcklig bevisning finns för att styrka

olagligt spel. Bevissvårigheterna är emellertid ofta stora. Även frågor angående problemen kring äganderätten av spelmaskinerna ger utredningssvårigheter. (Se NJA I 1984 hft 6 sid 837 ff).

Redan vid tillkomsten av lagen om automatspel uttalade riksåklagaren sig för föreskrifter om förverkande. De nu gjorda iakttagelserna vid lagens praktiska tillämpning visar att riksåklagarens uppfattning var riktig. I propositionen 1981/82:203 om kontroll över visst automatspel anfördes på sid 27 som skäl mot förverkande att frågan om äganderätten till spelutrustningen skulle begränsa sådana föreskrifters värde. Rättsfallet 1984 motsäger detta. Jag ser inte något som talar mot att även i lagen om automatspel ge möjlighet till förverkande vid olagligt spel. Tvärtom bör detta vara ett naturligt led i den brottsbekämpande verksamheten.

Gävleborgs län:

Om den problematik, som framställningen redovisar, saknas erfarenheter hos åklagarväsendet i Gävleborgs län. Jag har genom förfrågan till kriminalpolisens spaningsrotel i Gävle kunnat konstatera att polisen i distriktet inte hittills ställts inför de påtalade spörsmålen.

Genom framställningens innehåll bekräftas på fullgott sätt det behov av förverkandebestämmelser som förutsades och föreslogs av några remissinstanser. Tvärt emot departementschefens bedömning (prop. 1981/82:203 s 27) torde en utveckling ha inträtt och än mer förestå som ger föreskrifter om förverkande allt annat än begränsat värde. Förverkandebestämmelser avseende utrustning och intäkter från spel, lämpligen utformade med de i lotterilagstiftningen som förebild tillstyrks.

Uppsala län:

Några principiella eller rättspolitiska betänkligheter mot att en förverkandebestämmelse av föreslagen lydelse införs i lagen om anordnande av visst automatspel anser jag inte föreligga. Med en sådan bestämmelse kan, ifall då en automatspelsanordnare saknar socialnämnds tillstånd eller bryter mot en av nämnden meddelad föreskrift, en spelautomat förklaras förverkad om detta inte skulle vara uppenbart obilligt.

Rent allmänt kan det förefalla som om den föreslagna förverkandebestämmelsen skulle komma att få endast begränsad praktisk betydelse. I de flesta av mig kända fallen angående spelautomater har nämligen socialnämnds tillstånd funnits men spelautomaterna har använts i strid mot lotterilagen (lotteriförordningen) genom att vinster på automaterna utbetalats i form av pengar eller varor. Erfarenheterna från Malmö tycks dock vara sådana att en förverkandemöjlighet även enligt automatspelslagen förefaller välmotiverad.

RPS:

Vid remissbehandlingen av utredningen (Ds Kn 1981: 19) med förslaget till rubricerad lag avstyrkte rikspolisstyrelsen i sitt yttrande 82-02-11 till kommundepartementet (dnr C-549-6117/81), att förslaget skulle godtas. Bland de starka invändningar som styrelsen anförde mot förslaget var bl a att en förverkandeklausul saknades. I yttrande 84-01-16 (dnr C-000-2871/83) till justitiedepartementet över ifrågasatta ändringar i rubricerad lag framförde styrelsen ånyo samma anmärkning.

Styrelsen kan i alla delar bekräfta de brister i den aktuella lagstiftningen

som påtalas i skrivelsen till regeringen från polismyndigheten i Malmö. Styrelsen vill samtidigt framhålla att det finns starka indikationer på att missbruket av de sk pokersautomaterna är spritt över hela landet. Brott mot lagstiftningen torde vara en mycket lönsam skattefri hantering och annan allvarlig kriminalitet förekommer i anslutning härtill. Styrelsen delar därför polismyndighetens uppfattning att det föreslagna tillägget i form av en ny § 9a bör införas i lagen.

Socialstyrelsen:

Socialstyrelsen har inget att erinra mot framställningen från polismyndigheten i Malmö polisdistrikt om införande av bestämmelser om förverkande av spelautomater, insatser mm i lagen om anordnande av visst automatspel.

Socialstyrelsen vill i detta sammanhang erinra om sin skrivelse 1985-03-18 till regeringen rörande bla förslag till viss ändring i lagen.

Lotterinämnden tillstyrker i och för sig förslaget om en förverkandebestämmelse men anför i första hand:

Den nuvarande tillståndsgivningen för automater är splittrad. Lotterinämnden beviljar undantag från innehavsförbudet. Nämnden beviljar dessutom tillstånd till spel ombord på fartyg. Länsstyrelserna beviljar tillstånd till spel på varuautomater. Socialnämnderna beviljar tillstånd till uppställande av förströelseautomater. Den myndighet som idag lägger ner mest tid på automatspelsverksamheten torde vara polismyndigheten. Många socialnämnder hör nämligen regelmässigt polismyndighet över ansökan om automatspel. I polismyndighetens övervakning av ordningen ingår även automatspelsverksamheten och som tidigare anförts får polisen numera lägga ner mycket tid för att komma tillrätta med den illegala spelverksamheten bla på pokermaskiner som ökat kraftigt efter införandet av förbudet mot utbetalningsautomater den 1 januari 1979.

Huvudmannaskapet för automatspelsverksamheten bör kunna ges en smidig struktur. Den lösning som valts i Finland och på Åland bör kunna stå modell. De offentliga penningautomatföreningarna i Finland som har monopol på automat- och roulettspel tillför allmännyttiga ändamål ca 250–300 miljoner mark årligen. Häri ingår avkastningen av spel på utbetalningsautomater. Den finska lösningen måste anpassas till svenska förhållanden. Detta kräver en utredning. Behållningens fördelning mellan olika organisationer övervägas. Inte minst bör beaktas en eventuell konkurrens med föreningslivets nuvarande lotterier. Angående denna fråga kan anföras att marknadsutrymmet totalt för lotterier och spel i Sverige är ovisst. För vissa spelformer kan det konstateras att marknadsutrymmet är begränsat ex bingo och lotterier med försäljning från sk fasta försäljningsställen. Nya spelformer har dock visat sig attraktiva, ex Tiptjänsts lotto och joker. Det bör fastställas, vilken typ av automater som skall tillåtas i Sverige. Dessutom bör sociala frågor beaktas och härvid kommer utbetalningsautomater i blickfånget.

Lotterinämnden föreslår att en offentligrättslig förening bildas som med ensamrätt får bedriva automatspel, roulettspel och kortspel i Sverige och på fartyg inregistrerade i Sverige. Myndighetskontrollen över spelverksamhet bla beaktande av sociala frågor bör ske bla genom att staten

tillsätter hälften av föreningens styrelsemedlemmar. För automatspel kan införas en lag om begränsning i rätten att ställa upp vissa spelautomater i likhet med det lagförslag som lotteriutredningen föreslog i SOU 1979: 29. Enligt lotterinämnadens uppfattning bör dock polismyndigheten vara tillämplande myndighet.

Om automatspelproblematiken löses på det sätt nämnden föreslår bortfaller behovet av innehavsförbud på utbetalningsautomater. Lotterinämnaden anser det nuvarande innehavsförbudet ofullständigt, det illegala spelet sker som anförts på andra automattyper, och administrativt belastande.

Som lotterinämnaden yttrade i remiss den 9 december 1983 (Ju dnr 1658-83) anser nämnden att problemet kräver en radikal reform. Sättet att komma till rätta med problemet torde ej vara att i lag stifta förbud mot vissa automater och reglera spelet på andra utan att anförtro automatspelet åt en lojal utövare.

SIV:

Statens invandrarverk (SIV) kan vitsorda att denna typ av spelverksamhet orsakar sociala problem i vissa invandrargrupper.

SIV tillstyrker därför föreslagna ändringar av automatspellagen.

Länsstyrelsen i Malmöhus län:

Länsstyrelsen är väl medveten om de problem som särskilt i Malmö föreligger att komma till rätta med olagliga automatspel. Polisens möjligheter att beivra denna verksamhet är klart otillfredsställande. Det kan nämnas att socialnämnden i Malmö i flera fall har avslagit ansökningar om att få anordna spel med pokermaskiner. Länsstyrelsen har lämnat besvär häröver utan bifall under hänvisning bl a till att spelautomater av denna typ är olämpliga. Mot denna bakgrund är länsstyrelsen positiv till att insatser och utrustning kan förklaras förverkade på sätt som föreslagits.

Länsstyrelsen tillstyrker således polismyndighetens förslag. För den händelse de föreslagna åtgärderna inte får åsyftad verkan är länsstyrelsen inte främmande för ett totalt förbud för pokermaskiner.

Stockholms kommun tillstyrker förslagen med hänvisning bl. a. till socialnämndens yttrande. Av socialnämndens yttrande framgår bl. a. följande:

Socialförvaltningen har i skilda sammanhang framhållit att Lagen om anordnande av visst automatspel inte fungerat på ett tillfredsställande sätt och föreslår att effekterna av lagen utvärderas. Lagen har inte förhindrat uppkomsten av nya olämpliga ungdomsmiljöer, typ spelhallar. Lagen har inte heller, annat än i undantagsfall, kunnat användas för ingrepp mot destruktiva miljöer där ungdomar vistas. I dag åvilar det socialförvaltningen att bevisa att uppkomsten av sådana miljöer är en följd av automatspel.

Andra problem vid tillämpningen av lagen är att det många gånger är svårt att veta vem som är ägare respektive spelutställare och vilket ansvar som den ene eller andre har. En möjlighet att komma till rätta med dessa olägenheter skulle vara att spelutställare utifrån personlig lämplighet och ekonomisk skötsamhet får en legitimation för sin verksamhet.

Den snabba tekniska utvecklingen på detta område gör det också svårt att definiera vad som, i lagens mening, är automatspel. Som exempel på

detta kan nämnas att vissa "oskyldiga" TV-spel genom ett enkelt handgrepp kan ställas om till ett program lämpligt för illegalt spel.

Socialförvaltningen stödjer denna från Malmö föreslagna ändringen av lagen som skulle ge polisen bättre möjligheter att på ett mer kraftfullt sätt ingripa mot den illegala hanteringen.

Mot kommunstyrelsens beslut reserverade sig fyra borgarråd (m) och yttrade:

Lagen om anordnande av visst automatspel trädde ikraft vid halvårsskiftet 1982. Den infördes i syfte att ge kommunerna ett instrument att kunna motverka sk olämpliga ungdomsmiljöer.

Tre år efter ikraftträdandet kan vi, liksom föredragande borgarrådet, konstatera att syftet med lagen inte uppnåtts. Det är nödvändigt att samhället har vissa möjligheter att ingripa mot uppenbart olämpliga ungdomsmiljöer. Exempel på sådana är lokaler i vilka försäljning av droger förekommer. Genom den aktuella lagen har samhället dock valt att inskrida mot en viss näringsverksamhet under förevändning av att densamma kan skapa olämpliga ungdomsmiljöer. Lagens utformning innebär att tillståndsskyldighet även gäller för bensinstationer, kaféer, idrottsklubbar och liknande vars huvudsakliga verksamhet är någon annan än automatspelsverksamhet. Sådana miljöer är, med möjligen något sällsynt undantag, inte att betrakta som olämpliga ungdomsmiljöer.

Lagen om anordnande av visst automatspel ger mycket stort utrymme för allmänt tyckande från socialnämndens sida. Enligt vår uppfattning bör lagar som ger utrymme för vitt skilda tolkningar undvikas. Sådana lagar undergräver rättssäkerheten. Det kan också konstateras att länsstyrelserna och socialstyrelsen haft att ta ställning till ett mycket stort antal besvär i automatspelsärenden. I mer än hälften av dessa har länsstyrelserna upphävt socialnämndernas beslut. Uppenbarligen har lagen missbrukats och inte alltid använts för det syfte den var avsedd för.

Enligt vår uppfattning bör lagen om anordnande av visst automatspel upphävas. Ett bättre sätt att komma åt de olämpliga ungdomsmiljöerna vore t. ex. att se över den allmänna ordningsstadgans regler. § 12 anger att tillstånd krävs för att anordna offentlig tillställning på allmän plats. För särskilda fall får polisen meddela ordningsföreskrifter om bl a hållande av lokal eller plats för sport, spel eller liknande. Om det är påkallat med hänsyn till den allmänna ordningen kan verksamheten förbjudas. En utvidgning av denna stadga skulle kunna ge samhället önskade möjligheter att ingripa mot olämpliga ungdomsmiljöer. En sådan lagstiftning skulle ta fasta på reella missförhållanden och inte ge samma utrymme för godtycke och varierande rättstillämpning som lagen om anordnande av automatspel. De av polisen i Malmö framförda önskemålen bör, enligt vår uppfattning, väl kunna tillgodoses genom föreslagen ändring av den allmänna ordningsstadgans regler.

Malmö kommun:

Kommunstyrelsen har under sitt i samarbete med bl a polisen bedrivna arbete med åtgärder för motsverkande av den organiserade ekonomiska brottsligheten fått en klar bild av de svårigheter på inte minst det rättsliga planet, som i detta arbete möter olika myndigheter. Dessa svårigheter är

sådana att det är högst välbefogat att man genom lagstiftning minskar dem för att på så sätt underlätta arbetet.

Kommunstyrelsen har all anledning att ställa sig positiv till bifall till polismyndighetens förslag, som därför tillstyrkes.

Föreningen Sveriges åklagare:

Den form av olaglig spelverksamhet som beskrivs i framställningen till regeringen är inte enbart en storstadsföretelse. Möjligheterna att uppdaga och utreda misstänkt brott mot lotterilagen på en mindre ort i ett utpräglat landsortsdistrikt där spaningsresurserna är små kan ibland vara än mer begränsade än i storstäderna. Föreningen *tillstyrker* polismyndighetens i Malmö framställning om en ändring i lagen (1982:636) om anordnane av visst automatspel så att förverkande av automater kan ske så snart automatspel anordnats utan föreskrivet tillstånd. Föreningen, som inte har någon principiell invändning mot att även insatser som uppburits vid brott enligt 9 § nyssnämnda lag skall kunna förklaras förverkade, befarar emellertid att stora bevissvårigheter kan uppstå när det gäller att fastställa insatsernas storlek. Det stora antalet anmälningar om illegalt spel – oftast anonyma – som inges till polismyndigheter i olika delar av landet talar för att ifrågavarande automater ofta används vid brott mot lotterilagen och att det sammantaget rör sig om stora ekonomiska värden med sociala skadeverkningar. Enligt föreningens uppfattning är det därför i första hand automaterna som i brottsförebyggande syfte bör kunna förverkas redan vid ett brott enligt lagen (1982:636) om anordnande av visst automatspel. Lagtekniskt kan det föreslagna 9 a § ges följande utformning: "mekanisk eller elektronisk spelautomat som används vid brott enligt 9 § skall förklaras förverkad, om inte detta är uppenbart obilligt."

Föreningen Sveriges statsåklagare:

Av de från Malmö polismyndighet lämnade uppgifterna framgår att nuvarande lagsstiftning ej ger möjlighet till effektiva ingripanden mot dem som arrangerar automatspel i strid mot lagen. Den enda och i ett flertal fall till synes ganska verkningslösa sanktionen – böter – har uppfattats som en driftskostnad.

Tänkbara alternativ för en skärpning av sanktionerna mot dessa personer är att låta fängelse utgöra normalpåföljden vid återfall eller införa en möjlighet till förverkande. En frihetsberövande påföljd vid återfall är dock av flera skäl mindre tilltalande.

En förverkandemöjlighet i enlighet med det i framställan angivna förslaget synes effektivt mot en spelanordnare. Vad gäller automatuthyraren är reglerna om medverkan i brott tillämpliga. Detta innebär att en uthyrare kan bli straffansvarig vid uppsåtlig medverkan och han kan därmed också drabbas av den föreslagna förverkanderegeln. Även oaktsam medverkan medverkan till brott mot straffbestämmelsen bör kunna föranleda straffansvar för uthyrare. Ansvar för oaktsamhet torde kunna grundas på underlåtenhet att kontrollera att automaten ej används för otillåten verksamhet. Naturligtvis blir det ofta svårt att bestämma hur långt kontrollskyldigheten sträcker sig. I vart fall bör i princip kunna fordras att en – i all synnerhet yrkesmässig – uthyrare förvissas sig om att förhyraren har vederbörligt tillstånd att använda den förhyrda automaten. Har han underlåtit detta

torde i regel ej kunna anses uppenbart obilligt att även uthyraren drabbas av ett förverkande. Jämför NJA 1984: 387.

Mot bakgrund av det anförda tillstyrker föreningen förslaget till en förverkanderegeln, 9 a §.

Föreningen Sveriges länspolischefer och Föreningen Sveriges polis- chefer anför i ett gemensamt yttrande:

Det huvudsakliga syftet med rubricerade automatspelslag var att försöka motverka sociala skadeverkningar av viss spelverksamhet. Polisiär erfarenhet har emellertid visat att nonchalans och lagtrots har motverkat och i vissa fall även förhindrat att lagstiftningen fått den genomslagskraft som avsetts.

Eftersom lagstiftaren inte helt lyckats i sina ansträngningar att bekämpa de skadliga verkningarna och det väsentliga skyddsintresset alltjämt kvarstår, måste enligt föreningarnas mening åtgärd vidtas för att respekten för reglerna skall upprätthållas.

De föreslagna ändringarna i lagstiftningen är ett steg i denna riktning och tillstyrks därför i alla delar.

Sveriges Automatägares Riksförbund:

Vi avser att Polismyndighetens i Malmö ändringsförslag är bra och det gäller särskilt syftet man vill uppnå. Vad först gäller förverkandebestäm- melsen är vi av den uppfattningen att en sådan behövs för att komma till rätta med de påstådda problemen ävensom andra brott mot lagstiftningen ifråga. Dock är vi något oroade över att den kan komma att tillämpas regelmässigt. Vi vill här speciellt fästa uppmärksamhet på att det mycket ofta förekommer – vid överlåtelse av verksamhet som inrymmer flipper- spel – att tillstånd inte formellt sett föreligger för nye ägaren efter överlä- telsen och att detta inte minst beror på oklara rutiner bland socialnäm- derna. Vi föreslår därför att departementschefen i förarbetena till den föreslagna lagändringen uttalar att förverkandebestämmelsen är ämnad att i första hand tillämpas vid överträdelse av den art Polismyndigheten i Malmö pekat på samt andra grövre eller upprepade överträdelse av lagen.

SHR:

SHR har ingen närmare kännedom om förekomsten av olagligt automat- spel. Det är emellertid viktigt att polisens möjligheter att ingripa blir effektiva. SHR har därför ingenting att erinra mot att den föreslagna bestämmelsen införs.

Cherryföretagen anför i denna del:

Ett av de största fel som begicks vid antagande av Lag om anordnande av visst automatspel var att man definierade lagen såsom tillämplig på spel som " inte ger vinst eller endast ger vinst i form av frispel på automaten". Denna uppfattning är allmänt förhärskande inom den seriösa automatbranschen. Innebörden av definitionen är nämligen att spel av den typ som man talar om i detta sammanhang (polismästarens i Malmö brev) då gjordes lagliga i och med den nya lagen. Tidigare var desamma genom sin blotta existens illegala, eftersom den tidigare definitionen löd " inte ger vinst eller endast ger vinst i form av enstaka frispel på automa- ten".

Från automatägarhåll drevs denna punkt starkt vid utformandet av den

nya lagen men tyvärr togs ingen hänsyn till branschens kunskaper och de farhågor för negativa konsekvenser som framställdes. Detta är under för handen varande omständigheter endast att beklaga och man kan konstatera att de framförda farhågorna har besannats.

Den seriösa automatbranschen i Sverige, vilken vi måste anses utgöra en stor del av i och med det förhållandet att vi företräder ett 20-tal operatörer i landet, har enbart intresse av att den lagstiftning som finns är praktiskt tillämpbar och möjlig att efterleva. Den oseriösa verksamheten i form av pokerspel på automater osv tar vi bestämt avstånd ifrån.

Vi uppfattar det lämnade förslaget såsom positivt i sammanhanget och föreslår dessutom att en justering av § 1 görs enligt vad ovan anförts på ett sådant sätt att antal frispel begränsas. En sådan begränsning skulle förslagsvis kunna vara upp till ett tiotal frispel.

Följande remissinstanser *avvisar* tanken på att införa en särskild förverkandemöjlighet i automatspelslagen.

Hovrätten för Västra Sverige:

I framställningen behandlas två slag av illegalt spel, nämligen dels sådant spel som sker på sk pokersautomater för vilka socialnämndens tillstånd föreligger enligt lagen om anordnande av visst automatspel (automatspelslagen), dels spel på automater för vilka sådant tillstånd saknas. I båda fallen kan lotterilagens straff- och förverkandebestämmelser vara tillämpliga, nämligen då automatspelet bedrivs så att spelaren kan få otillåten vinst. Den straffbestämmelse som automatspelslagen innehåller riktar sig endast mot spel på automater för vilka tillstånd saknas eller – om tillstånd finns – mot spel som sker i strid mot av socialnämnd lämnade föreskrifter. För att den förverkandebestämmelse, som föreslås, skall bli tillämplig förutsätts således att det illegala spelet kan hänföras till den senare kategorin. Eftersom framställningen synes utgå från att spel på sk pokersautomater i stor utsträckning är förenat med möjligheter till vinst är tanken möjligen den att man här skall kunna förverka automater och insatser även om de beviskrav som ställs upp för ett förverkande enligt lotterilagens bestämmelser inte är uppfyllda.

Som anförts i framställningen har förverkandefrågan aktualiserats vid automatspelslagens tillkomst. I framställningen – som tar upp riksåklagarens förslag i ämnet – redovisas emellertid inte vad departementschefen angav i propositionen som skäl till varför några föreskrifter om förverkande inte fördes in i lagen. Han anförde att sådana föreskrifter skulle vara av begränsat värde eftersom spelutrustningen i allmänhet inte ägs av den som anordnar spelet och intäktsfrågan är ordnad på olika sätt (prop. 1981/82: 203 s 27 n). De faktiska förhållandena som invändningarna hänföra sig till har inte närmare belysts i remisshandlingarna. Mot den bakgrunden får förutsättas att invändningarna fortfarande har bärkraft. De talar starkt mot en förverkandebestämmelse.

När det gäller spel på automater för vilka tillstånd saknas anges i framställningen att bötesbeloppet utgör en ringa del av dagsförtjänsten och att det finns klubbägare "som nästan dagligen rapporteras men som ändå fortsätter sin verksamhet". Man frågar sig här vilka belopp det rör sig om, på vilken nivå rapporterna stannar, varför rapporterna inte leder till åtgär-

der, vilken frekvens mål av denna typ har och vilken praxis åklagare och domstolar tillämpar. I avsaknad av sådant material är det svårt att avgöra vilket behov av åtgärder som föreligger och hur en lämplig lösning bör se ut. Det bör dock erinras om att automatspel som bedrivs utan tillstånd kan föranleda böter eller fängelse i högst sex månader (9 § automatspelslagen). Som framgår av övervägandena bakom den bestämmelsen (jfr prop 1981/82: 203 s 88 n) skall fängelsestraff aktualiseras vid upprepat spel utan tillstånd. Mot den bakgrunden vore en praxis av det slag som nämns i framställningen ägnad att förvåna. Det bör innan ny lagstiftning kommer i fråga undersökas om hittillsvarande praxis när det gäller påföljder för brott mot automatspelslagen inte följer de intentioner som anges i lagens förarbeten och om således utrymme kan finnas för en lösning inom ramen för den redan befintliga straffbestämmelsen.

I anslutning härtill bör uppmärksammas socialnämndens möjlighet att återkalla tillstånd till spel enligt 6 § nämnda lag. Om spel ändå fortsätter trots att tillstånd dragits in förutsätts enligt förarbetena att ett fängelsestraff omedelbart aktualiseras. Det är uppenbart att det material som erfordras för att tillstånd skall vägras eller återkallas inte ställer samma krav i bevishänseende som för framgång med ett åtal för brott och ett yrkande om förverkande enligt lotterilagen.

En fråga som inte är helt ointressant i detta sammanhang rör pokerautomaternas värde. Uppgift härom saknas. Det är uppenbart att det för bedömningen av vilken effekt en förverkandebestämmelse kan få inte är utan betydelse vilka ekonomiska konsekvenser förverkandet skulle medföra för automatens ägare. Av de synpunkter som bilagts framställningen framgår (s 2 n) att en lokal innehavare som fått fyra automater beslagtagna någon vecka senare köpte tre nya automater som ställdes ut i hans rörelse. Fallet tyder inte på att möjligheten till förverkande skulle ha någon påtaglig betydelse när det gäller att komma till rätta med den olagliga spelverksamheten. Hovrätten vill i detta sammanhang erinra om dels bestämmelserna i 36 kap 3 a § brottsbalken om förverkande av värdet av ekonomiska fördelar som uppkommit för en näringsidkare till följd av brott i näringsutövningen, dels den planerade lagstiftningen med anledning av kommissionens mot ekonomisk brottslighet delbetänkande Företagsbot (Ds Ju 1984: 5).

Sammanfattningsvis konstaterar hovrätten att det översända remissmaterialet är alltför tunt för att kunna bekräfta polismyndighetens uppfattning att det nu är "oundgängligen nödvändigt" med den föreslagna regleringen. I avsaknad av ett dokumenterat behov av en förverkandebestämmelse bör enligt hovrätten någon lagstiftning på området nu inte ske.

Om en annan bedömning görs i berörda hänseende uppkommer frågan hur en förverkandebestämmelse lämpligen bör utformas. Den av polismyndigheten föreslagna bestämmelsen har i allt väsentligt 30 § lotterilagen som förebild. Den skulle uppenbarligen träffa även fall – av svårbedömd omfattning – som inte berörs i framställningen och beträffande vilka något behov av förverkande inte finns. Det kan således förutsättas att bestämmelsen går utöver det behov som kan finnas, vilket i sig är föga tilltalande. För att en bestämmelse skall få en lämplig utformning och tex inte lätt skall kunna kringgåas erfordras material som närmare belyser hur ägande-

frågan normalt är löst, hur det illegala spelet bedrivs, hur insatser sker och vinster utbetalas, vilka värden automaterna har, vilka summor som omsätts per spel m m. I avsaknad härav kan några meningsfulla överväganden i ämnet inte göras.

BRÅ:

Lagen om anordnande av visst automatspel är tillämplig endast på sådana spelautomater som inte ger vinst eller som ger vinst enbart i form av frispel. Används dessa automater för illegalt spel t ex genom att anordnaren förbinder sig att betala ut vinsten i form av pengar blir bestämmelserna i 16 kap 14 § brottsbalken om dobbleri eller 28 § lotterilagen (1982: 1011) tillämpliga och insatser, utrustning m m kan förverkas enligt 36 kap brottsbalken resp 30 § lotterilagen.

Ett förverkande på grund av brott mot 9 § lagen om anordnande av visst automatspel har, som framhållits i prop 1981/82: 203, ett begränsat värde eftersom spelutrustningen oftast ägs av annan än anordnaren. BRÅ kan inte heller se att ett sådant förverkande skulle minska de spaningssvårigheter, som tycks vara polisens huvudsakliga problem.

Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län:

Lagen om anordnande av visst automatspel har tillkommit som ett led i strävandena att förhindra uppkomsten av olämpliga ungdomsmiljöer. Lagen hör alltså hemma inom sociallagstiftningens område och ärenden enligt lagen handläggs primärt av socialnämnden. Lagens straffbestämmelse 9 § riktar sig mot den som anordnar automatspel utan tillstånd eller bryter mot någon föreskrift. Bestämmelsen är väl närmast av ordningskaraktär och meningen kan inte vara att den skall användas att förhindra illegalt spel. Att komplettera denna straffregel med möjlighet till förverkande kan inte anses rimligt.

I den mån spelautomater – med eller utan tillstånd – används för illegalt spel av det slag polismyndigheten i Malmö åsytar, torde ett sådant brott falla under rekvisiten för dobbleri och kunna bestraffas enligt brottsbalken 16 kap 14 §. Brottsbalkens förverkanderegler kan då också tillämpas.

Länsstyrelsen anser inte att den föreslagna bestämmelsen bör intas i lagen om anordnande av visst automatspel.

Sveriges advokatsamfund:

Anledning saknas att ifrågasätta de av polismyndigheten påtalade bevissvårigheterna, genom vilka många fall av brott mot lotterilagen inte kan beivras. Syftet med den av polismyndigheten föreslagna ändringen i automatspelslagen är därför befogat. Emellertid vill advokatsamfundet erinra om att så som det föreslagna tillägget 9 a § utformats, kan förverkande komma ifråga även beträffande godtroende automatuthyres ägare. Med hänsyn till att spelautomater och övrig egendom kan representera betydande värden, i många fall ej understigande 50.000 kronor, bör inte den krets mot vilka en förverkandeförklaring kan riktas innehålla personer, som inte haft kännedom om det brott som ligger till grund för förverkandeyrkandet. En ändring måste därför utformas så att godtroende automatuthyrare inte drabbas av förverkande. Härutöver bör en förverkanderegler inskränkas till att omfatta, förutom den som anordnat automatspelet, endast den som yrkesmässigt tillhandahållit sådan egendom som använts

vid eller varit föremål för brott enligt 9 § automatspelslagen. Andra automatuthyrare än den som yrkesmässigt tillhandahåller sådan egendom bör över huvud taget inte kunna drabbas av ett förverkande. Bakgrunden härtill är, att endast den som yrkesmässigt tillhandahåller automatspel kan säkert antagas vara väl medveten om att vissa spelautomater genom sin konstruktion inbjuder till otillåtet spel.

Såsom den föreslagna ändringen utformats, får advokatsamfundet, med hänvisning till ovanstående anförande, avstyrka förslaget.

2.3 Skyldighet för automatuthyrare att förvissa sig om att tillstånd till automatspel finns m. m.

SIV, länsstyrelsen i Malmöhus län, Stockholms kommun, Malmö kommun, Föreningen Sveriges länspolischefer och Föreningen Sveriges polischefer samt SHR, tillstyrker förslaget på de skäl som redovisats tidigare.

I övrigt *tillstyrker* följande remissinstanser förslaget.

Föreningen Sveriges åklagare:

Polismyndigheten i Malmö har i sin framställning till regeringen uttalat att automatspelslagen eventuellt borde kompletteras med en 3 a § innehållande en bestämmelse om skyldighet för automatuthyrare att före förhyrning förvissa sig om att förhyraren erhållit socialnämndens tillstånd för automatspel. Enligt föreningens mening utgör en sådan bestämmelse ett nödvändigt komplement till den föreslagna förverkanderegeln i 9 a §. I annat fall skulle möjligheten att kunna förverka en spelautomat hos en uthyrare som påstår sig ha varit okunnig om att förhyraren saknat föreskrivet tillstånd till automatspel bli starkt begränsad.

Lotterinämnden anför i denna del:

Om automatspelsverksamheten inte överförs till en offentligrättslig förening tillstyrker lotterinämnden de av polismyndigheten i Malmö föreslagna ändringarna i lagen om anordnande av visst automatspel. Dessutom anser lotterinämnden att tillståndsprövningen i första instans bör överföras från socialnämnd till polismyndighet och att lotterinämnden bör bli besvärinstans i stället för socialstyrelsen.

Länsstyrelsen i Malmöhus län:

Med tanke på att automatspel fn i icke ringa utsträckning bedrivs utan tillstånd bör även den föreslagna bestämmelsen om skyldighet för uthyrare av automat att förvissa sig om att förhyraren har erforderligt tillstånd införas.

Sveriges Automatägares Riksförbund:

Vad därefter gäller förslaget till en 3 a § om skyldighet för automatuthyrare att före uthyrning förvissa sig om att förhyraren erhållit tillstånd, anser vi utomordentligt viktig för konkurrensförhållandena inom branschen. Såsom det nu är nonchaleras ofta detta helt av oseriösa uthyrare i branschen. Det innebär samtidigt att de får ett försprång i konkurrensen med de uthyrare som försöker förvissa sig om att förhyrare har eller ansöker om tillstånd. Enbart på grund härav anser vi att den föreslagna bestämmelsen är motiverad. Därtill kommer såsom nämnts i förslaget möjligheterna att komma till rätta med bulvanförhållanden.

Slutligen vill vi ta tillfället i akt peka på det förhållandet att det i praktiken är polismyndigheterna och inte socialnämnderna som konfronteras med de problem som överträdelse mot automatspelslagen medför. Innan automatspelslagen antogs föreslog vi att tillståndsprövningen skulle omhändertas av polismyndighet i stället för socialnämnd. Vi frågar oss nu om det inte är hög tid att ompröva denna fråga och i stället anförtro tillståndsprövningen till landets polismyndigheter, som oftast är bäst insatta i lokala förhållanden och även har de största förutsättningarna och resurserna att kontrollera att lagstiftningen efterlevs.

Länsåklagaren i Uppsala län:

Avslutningsvis vill jag tillägga att jag saknar närmare erfarenhet av i vilken utsträckning socialnämnden i praktiken ger tillstånd till automatspel. Det bör dock i samband med att den föreslagna lagändringen genomföres möjligen övervägas en skärpning av förutsättningarna för tillstånd till automatspel samtidigt som tillståndsgivningen eventuellt överflyttas till polismyndighet.

BRÅ anför att en bestämmelse som ålägger automatuthyraren en skyldighet att förvissa sig om att förhyraren har socialnämndens tillstånd i och för sig kan vara befogad. Enligt BRÅ är det emellertid tveksamt om en sådan bestämmelse bör vara straffsanktionerad.

Några remissinstanser anger inte någon direkt inställning i frågan men anför beträffande formerna för tillståndsgivningen m. m. följande.

RPS:

Samtidigt vill styrelsen framhålla att en tidigare inte förutsedd komplikation har uppkommit vid tolkningen av lagen. I några besvärssärenden har socialstyrelsen nämligen funnit, att socialnämnd i villkor för tillstånd inte kan föreskriva, att vissa namngivna automatyper som är ägnade för brottslig verksamhet inte får förekomma. Grunden för detta ställningstagande torde vara att något uttryckligt förbud mot olämpliga automater inte har skrivits in i lagen. En komplettering av 4 § med innebörd att även automatypernas lämplighet skall prövas bör därför övervägas.

Socialstyrelsen:

Dessutom vill socialstyrelsen ta upp frågan om behovet av att i automatspelslagen införa bestämmelser som ytterligare klargör vem som skall vara ansvarig för spelverksamheten.

Enligt 4 § i lagen skall socialnämnden vid prövningen av tillstånd bl a särskilt beakta sökandens lämplighet. Om spel anordnas av en juridisk person, tex ett aktiebolag eller en ekonomisk förening, gäller enligt allmänna regler (se prop 1981/82: 203 sid 27) att den legale ställföreträdaren är ansvarig för spelverksamheten.

Socialnämnden skall därutöver utöva tillsyn över efterlevnaden så att spelverksamheten inte anordnas i strid mot bestämmelserna i lagen.

Tillstånd enligt 3 § kan ges till viss fysisk eller juridisk person. Ges tillstånd till en fysisk person är det dennes lämplighet som enligt 4 § särskilt skall beaktas. Ges tillstånd till en juridisk person är det den legale ställföreträdarens (de legala ställföreträdarnas) lämplighet som skall beaktas. Därav följer att, om den legale ställföreträdaren byts ut, den juridiska personen har att söka nytt tillstånd eftersom den nye ställföreträdarens lämplighet

het är avgörande för rätten att driva spelverksamheten. Denna ordning medför vissa problem. Socialnämndens tillsynsverksamhet skulle t ex underlättas, om tillståndet att få anordna automatspel uteslutande knöts till en eller flera fysiska personer. För tillsynsmyndigheten kan det nämligen vara svårt att hos exempelvis ett bolag, som tidigare fått tillstånd för anordnande av automatspel, upptäcka om det förekommit några personförändringar inom bolaget som med hänsyn till vad som sagts ovan medför att nytt tillstånd måste sökas.

Socialstyrelsen hemställer därför om en sådan ändring av lagen att tillståndet enligt 3 § alltid kan knytas till en eller flera fysiska personer.

Några remissinstanser *avvisar* tanken på en skyldighet för en uthyrare att förvissa sig om att tillstånd finns.

RA:

I framställningen övervägs vidare en kontrollskyldighet för automatut-
hyraren (3 a §). Jag kan för egen del inte finna att en sådan regel skulle ha någon direkt praktisk betydelse; bl a torde det vara förenat med svårigheter att bestämma hur långt kontrollskyldigheten skulle sträcka sig. Brottsbalkens regler om medverkan vid brott är för övrigt analogt tillämpliga när det gäller uthyrning och annat tillhandahållande av spelautomater. Jag avstyrker förslaget i denna del och ansluter mig här till vad chefen för dåvarande länsåklagarmyndigheten i Gävleborgs län anfört i sitt yttrande.

I det av RA åberopade yttrandet anförs:

Framställningens förslag om lagens komplettering med en 3 a § med angivet innehåll kan jag inte finna skäl för. Brottsbalkens bestämmelser om medverkan är analogt tillämpliga. Om förverkandemöjligheter tillkommer, finns enligt min mening tillräckliga möjligheter att reagera mot situationer som avses med föreslagen 3 a §.

Hovrätten för Västra Sverige anför i denna del:

Förslaget om dels en bestämmelse om skyldighet för automathyrare att före uthyrning förvissa sig om att förhyraren erhållit socialnämndens tillstånd, dels en straffsanktion för bestämmelsen, avstyrks på i huvudsak motsvarande skäl som angetts ovan beträffande behovet av en förverkandebestämmelse.

Föreningen Sveriges statsåklagare:

Däremot synes ej erforderligt med den i förslaget upptagna regeln i en 3 a §. Det bör ändå kunna göras klart att en uthyrare har skyldighet att kontrollera att förhyraren har tillstånd.

Cherryföretagen:

Beträffande förslaget om en bestämmelse med skyldighet för automatuthyraren att förvissa sig om att förhyraren har erhållit tillstånd så upplever vi en sådan ändring såsom varande utan värde. De faktiska förhållandena är i allmänhet sådana att utställaren svarar för den praktiska hanteringen av tillståndsansökan och dylikt. I realiteten, vilket enkelt kan verifieras av berörda tillståndsmyndigheter, så är platsupplåtaren utomordentligt sällan inblandad i denna praktiska hantering.

Proposition	1
Propositionens huvudsakliga innehåll	1
Propositionens lagförslag	
1 Lag om ändring i brottsbalken	2
2 Lag om ändring i lagen (1974: 1065) om visst stöldgods m. m.	4
3 Lag om förfarandet i vissa fall vid förverkande m. m.	5
4 Lag om ändring i rättegångsbalken	6
5 Lag om ändring i lagen (1946: 804) om införande av nya rättegångs- balken	6
6 Lag om upphävande av lagen (1983: 225) om förfarandet vid för- verkande av vissa farliga föremål	6
7 Lag om ändring i lagen (1960: 418) om straff för varusmuggling ..	7
8 Lag om ändring i lagen (1982: 636) om anordnande av visst auto- matspel	7
9 Lag om ändring i lotterilagen (1982: 1011)	8
10 Lag om ändring i lagen (1986: 000) om ändring i lagen (1958: 205) om förverkande av alkoholhaltiga drycker m. m.	8
Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 29 maj 1986	10
1 Inledning	10
2 Brottsbalkens förverkanderegler och stöldgodslagen	11
2.1 Allmänna utgångspunkter	11
2.2 Vissa tidigare reformer	12
2.3 Departementspromemorian	14
2.4 Min principiella ståndpunkt	15
2.5 Möjligheterna att förklara utbyte av brott förverkat utvidgas .	15
2.6 Ansvar för ersättning till målsäganden	20
2.7 Möjligheterna att ta egendom i förvar enligt stöldgodslagen utvidgas	22
3 Deltagaransvaret vid dobbleri avskaffas	24
4 Åklagarens rätt att själv förklara beslagtagna egendom förverkad vidgas	25
4.1 Egendomens värde måste understiga 2 000 kr.	25
4.2 Förverkande mot okänd person m. m.	27
4.3 Den lagtekniska lösningen m. m.	27
5 Ändringar i automatspelslagen	29
5.1 Bakgrund	29
5.2 En bestämmelse om förverkande införs i automatspelslagen	30
6 Ändringar i lotterilagens förverkandebestämmelse	34
7 Ändring i lagen (1986: 000) om ändring i lagen (1958: 205) om förverkande av alkoholhaltiga drycker m. m.	34
8 Upprättade lagförslag	35
9 Specialmotivering	36
9.1 Förslaget till lag om ändring i brottsbalken	36
9.2 Förslaget till lag om ändring i lagen (1974: 1065) om visst stöldgods m. m.	41
9.3 Förslaget till lag om förfarandet i vissa fall vid förverkande m. m.	42
9.4 Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken	43
9.5 Förslaget till lagen om ändring i lagen (1960: 418) om straff för varusmuggling	43
9.6 Förslaget till lag om ändring i lagen (1982: 636) om anordnande av visst automatspel	43
9.7 Förslaget till lagen om ändring i lotterilagen (1982: 1011)	44

10 Hemställan	44
11 Beslut	44
Utdrag ur lagrådets protokoll 1986-06-04	45
Utdrag ut protokoll vid regeringssammanträde 1986-06-26	46
Bilagor	
Bilaga 1 Promemorian (Ds Ju 1984: 12) Vissa frågor om förverkande och tagande i förvar enligt stöldgodslagen	47
1 Inledning	50
2 Nuvarande ordning	51
3 Luckor i regleringen	57
4 Överväganden	70
5 Specialmotivering	80
Underbilaga 1	88
Underbilaga 2	91
Bilaga 2 Sammanställning av remissyttranden över promemorian (Ds Ju 1984: 12)	96
Bilaga 3 Riksåklagarens promemoria med förslag till avkriminalisering och andra begränsningar i straffrättens tillämpningsområde (avsnitten 3 och 8)	106
Bilaga 4 Sammanställning av remissyttranden över RÅ:s promemoria	114
Bilaga 5 Framställning från polismyndigheten i Malmö 1985-03-04 ang. vissa ändringar i automatspelslagen	118
Bilaga 6 Sammanställning av remissyttranden över polismyndighetens framställning	120

